

LIGET

2020-10
október

TARTALOMJEGYZÉK [XXXIII. évfolyam 10. szám]

WORLD PRESS PHOTO

Z. Karvalics László | **ZAFIRA ÉS A MEMÓRIAPALOTA;** 4

A PILLANATBA ZÁRT SZABADSÁG; URAK; M. C. ESCHER ISTENHEZ;

A KÁPRÁZATOS BATAGAJKA

Bíró Judit | **JÚLIA MESÉL KÉKNEK** 22

Cselik Ágnes | **TÚLÉLÉS ÉS HIÁNY** 25

Taizs Gergő | **VEDLÉS; VISSZATÉRNEK** 33

Kapitány Máté | **VAN ODAFENT VALAMI** 38

Fecske Csaba | **LEGFŐKÉPP NEKI** 43

Makó Ágnes | **AZ AJTÓNK MÖGÖTT** 45

Szirmai Panni | **ÉLETCÉL** 48

Victor András | **KETYEGŐ METÁN-BOMBA;** 51

VESZÉLYES SZÉPSÉG

Bene Zoltán | **KÍMÉLETLENÜL** 64

Nagy Géza | **A SÁNTA KOVÁCS MEG AZ ÖRDÖG [4]** 71

Noszkai Gábor | **ELLENÉLŐK** 92

INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ

Nagy Dávid | **A FEHÉRGALLÉROS MUNKA CSENDES** 125

ÁTALAKULÁSA

Kiadja | Liget Műhely Alapítvány
1122 Budapest, Kissvábhegyi út 4-6.
info[kukac]ligetmuhely.com

ISSN 1789-4980

Alapító szerkesztők | Levendel Júlia, Horgas Béla
Felelős szerkesztő | Horgas Judit
Tervezőszerkesztő | René Margit
Főmunkatárs | Szirmai Panni
Olvasószerkesztő | Bognár Anikó
Tudományos lektorok | Kiss Lajos András, Victor András

Z. Karvalics László

ZAFIRA ÉS A MEMÓRIAPALOTA

WORLD PRESS PHOTO

2020-10-01 | NOVELLA, WORLD PRESS PHOTO

Anyám tíz éven át, nyolctól tizenhét éves koráig térdelt egy ilyen zsámoly előtt (vagy talán épp ezen), hogy *háfizzá* legyen, amint kívülről tudja már a Korán 6236 versét. Amikor először mutatta ezt a képet, amit a bátyja készített, megijedtem, mert azt hittem, a Korán-iskolában, ahová újabban egyre több lányt is beengednek, csak erről szólt az életük. Üres szobában napestig egyedül magolni, teljesen kizárva a külvilágot. De nem: tanultak mást is, ugróiskolát játszottak az udvaron, és ott szegték meg a szigorú szabályokat, ahol csak tudták.

Senki meg nem mondaná, hogy az én gesztenyebarna hajú, karcsú, magas, szépséges anyám háfiz. Amíg kicsi voltam, sok időt töltöttünk együtt: nevettünk, énekeltünk, dobáltunk a madaraknak morzsákat a Tasköprü hídról, focit néztünk a tévében és szurkoltunk a Besiktasnak. Vasárnaponként ketten készítettük a tandir ekmeget. Egészen addig járt velem falat mászni is, amíg terhes nem lett az öcsémmel.

a tarkatollú madár meséje

Mindig meglepett, amikor elmondott nekem meg a nagymamának, ha épp nálunk lakott, egy-egy verset, néha egy egész szúrát, a rövidebbeket. (Apámnak

sohasem). Tudom, hogy néhanapján belekezdett az egész Koránba, de olyankor hosszabb időre félrevonult. Azt szerettem a legjobban, amikor csak úgy eszébe jutott valami, és már mondta is. Fúj a szél? *„Allah az, aki szeleket küld, amelyek felhőket támasztanak. És kiteríti azokat az égen, ahogy akarja, és foszlányokká teszi azokat.”* Amikor a könyveket rendezgettük a polcon, és megkérdeztem, hogy hány könyv van a világon, nem úgy felelt, hogy sok, hanem azt szavalta: *„ha a Földön valahány fa csak van, az író toll lenne, és a tenger/tinta ... miután elfogy, hét tenger hozna segítséget neki, nem fogyna ki Allah a szóból.”* Sajnos, arra is volt mindig szava, amikor kicsit lódítottam (*„Fölöttébb gyűlöletes Allah szemében, hogy azt mondjátok, amit nem tesztek”).* És féltem, amikor elvágott inú tevékről, elhanyagolt vemhes nősténytevékről meg a tűzifahordó asszony nyakára szoruló pálmáros-kötélről beszélt. Jobban szerettem a tarkatollú madár meséjét, és nem értettem, miért dobálja az elefántos embereket agyagkövekkel a rájuk küldött madársereg a 105. szúrában.

Amikor már nagyobbacska lettem, és megkérdeztem, mit gondol a Korán-iskolában töltött éveiről, mosolygott, és azt mondta, nem tartja kidobott időnek: megtanulta fegyelmezni magát, megtanult tanulni, és a fejében lévő temérdek szövegnek köszönhetően kialakult benne egy különleges képesség a dolgok rendszerezésére. Sokkal könnyebben jegyez meg bármit, mint mások. Mégis, soha nem láttam olyan boldognak, mint amikor apámmal eldöntötték, hogy engem nem küldenek a Korán-iskolába. Cserébe esténként, amikor kiültünk eget nézni a teraszra, elkezdte velem bifláztatni a csillagképeket, mert szerinte mindegy, hogy Korán, olimpiai bajnokok

listája vagy a Tejút csillogó kirakatüvege, valaminek kell lennie szilárdan a fejünkben, ami nagyon sok elemből áll. Ami, ha már tényleg a miénk, akkor életre kel, a darabkák ezerféleképpen kapcsolódnak össze, idézik fel egymást, teremtenek mintázatokat.

Ma már, ha tiszta időben felnézek a ragyogó égboltra, hatalmas könyvet látok magam előtt. A szúrák a nagy csillagképek, a versek a kisebb fénypont-csoportok, a szavak az egyes, még azonosítható égitestek. Ismerem őket, a barátaim, bármikor megnevezem és fejben is felidézem őket, már felnézni sem kell hozzá.

a Korán vagy a csillagok

Anyámat megneveztetem, amikor a 81. szúrárt idézem neki (*„Amikor a Nap felgöngyölődik, a csillagok elhomályosodnak”*), és nem bánom majd, ha ezt a kis mocorgót a hasamban,

akiről tudjuk, hogy fiú lesz, nem a Korán vagy a csillagok érdeklik majd. Hátha a gyerek a történelemre kap rá, elvégre Karsz, a városunk, az ősi Khoraszán központja, és mielőtt ezer éve megérkeztek a szeldzsuk törökök, már volt örmény meg Ani királyság, meg tartozott a bizánciakhoz is. Csak az utolsó száz évet ne bolygassa, ami tele van bánattal, keserűséggel, gyűlölettel és halállal. Még a családon belül sem foglalkozunk a katonai puccsal, ami szembe fordított egymással testvéreket, időst és fiatal, iszlamista és köztársaságpártit, sem az örmények elűzésével és meggyilkolásával, ami immár sokadik generáció óta ül a lelkünkön.

Titokban azt remélem hát, hogy a kicsikém inkább mozgó botanikai kézikönyv lesz, mint a nagyapja, aki híres füvesember volt. Sétálunk majd hárman, kézen fogva az Aygir tó körül, és amerre járunk, minden fának és bokornak tudja a nevét. Anyám meg persze nem állja meg, hogy elővegye a Koránt (*„S [a Kert faágai] úgy lehajolnak hozzájuk, hogy a gyümölcsfürtöket könnyen elérik”*). S amikor *„olyan fekete lesz a kert, mint a sötét éjszaka”*, eljön az én időm is.

kép | Sabiha Çimen, Törökország, Hosszú távú munkák 2. díj

Hafiz: a Korán őrzői. Azok a muszlimok, akik az elejétől a végéig megtanulják a Koránt, jogosultak a nevükkel együtt használni a 'Hafiz' titulust. Vallják, hogy aki memorizálja a szent iratot és követi tanításait, azt Allah megjutalmazza és a mennyben jobb helyre kerül. A Korán 6236 verset tartalmaz, ezek megtanulása akár három vagy négy évbe is telhet, és fegyelmettséget, odaadást, összpontosítást követel. A fotós, aki 12 éves korában maga is járt Korán-

iskolába, követi a tanulók hétköznapijait, és nemcsak a hafizzá válás útját mutatja be, hanem azt is, ahogyan a lányok megőrzik az életkoruknak megfelelő álmodozó és kalandvágyó természetüket, a szabályszegést és az iskolai élet örömeit, amikor éppen nem tanulnak.

A karsi Korán-iskolában ebben a magánzárkaszterű helyiségben semmi nem tereli el a figyelmet a szent szöveg memorizálásáról.

Z. Karvalics László

A PILLANATBA ZÁRT SZABADSÁG

WORLD PRESS PHOTO

2020-10-06 | **ESSZÉ, WORLD PRESS PHOTO**

Anasztázia Nyikolajevna nagyhercegnő 1914-ben, alig tizenhárom évesen egy tükör segítségével nagy nehezen fényképet készített magáról, hogy elküldhesse kedves barátnőjének. ^[1] A szelfiről szóló Wikipedia-szócikk szerzőivel együtt őt tartom a

szelfikultúra pionírjának, bár pontosan tudjuk, hogy az valójában a kilencvenes évek nyugati szemmel sokszor bizarrnak tűnő japán tinivilágának terméke. Létrejöttében szerepet játszott a hardver, a Minolta 1983-as „teleszkopikus hosszabbítórúd” szabadalma, a szelfibot őse, de a *kawaii*, az „aranyosnak/helyesnek lenni” eszményét remekül tárgyiasító albumok hívták életre, amelyekbe az iskoláslányok egymással közösen készített barátnőképeit dugdosták. Kultusszá a színpompás *purikura*-kabinok, a hatalmas videójáték-paloták elmaradhatatlan elemei tették. Ezekben matricaként bárhová beragasztható képeket készítettek a szórakozás szentélyeiben végtelen időt eltölteni képes barátok, és nyomtatás előtt az érintőképernyőn speciális tollal megkiegészítőkkel még dekorálni is tudták azokat. (A kabinok utódai napjaink hangulatos, többszintes komplexumai, amelyek belépődíjért kínálnak mókás háttereket, installációkat, amik között egyedi, vidám és különleges fényképeket készíthetnek magukról a látogatók. Az igazi flamingókat békén lehet hagyni, elég bemenni az állatos szobába – de az 5 köbméteres cukorgyöngy-medence se kutya. Budapesten már két ilyen „szelfimúzeum” is van, nagyobb testvérüket „szelfikirályságnak” hívják, és Dubajban található.)

bővülő univerzum

Ugorjuk át, hogy a fiatal fotóslány, Hiromi Toshikawa *Tizenhét csajos nap* című, 1995-ben nagy példányszámban megjelent naplójától (amely az „első, nyomtatásban megjelent szelfit” is tartalmazta)

hogyan jutottunk el oda, hogy az ausztrál fotós szubkultúrában 2002-ben először leírták a „szelfi” szót. Az Eriksson 2003-as, videóhívásokra és saját magunkat ábrázoló kép készítésére egyaránt alkalmas (Z1010-es) mobiltelefonjától a 2010-ben debütált iPhone 4-ig fejlődött a technológia, majd mindez az Instagram 2011-ben indított fényképmegosztó oldalával a közösségi média egyre bővülő univerzumába került. A szó 2012-ben az év „top tízes” kifejezése lett, de a történelemkönyvekbe minden bizonnyal 2014 kerül be a „szelfi éveként”.

Ács Dániel fanyar ciprusi útirajzának 2015-ös megjelenése óta tudhatjuk, hogy *„szelfibottal koncolja fel magát az emberi civilizáció... az utazás nem egyéb, mint megtervezett fényképszerző hadművelet... a tomboló, ordas szelfiőrületben egyikünk sincs biztonságban.”* Az újságíró látnoki szavait megerősíti több extrém körülmények

között mélybe zuhanó, óvatlan szelfiző. 2015-ben többen haltak meg szelfibalesetben, mint cápatámadásban. Egy módszertanilag csapnivaló indiai kutatásból az is kiderült, hogy a „szelfétis” valódi *pszichés betegség*. Ennél csak a vadállatos szelfik elterjedése nyugtalanítóbb, mert „*testi és érzelmi stresszt okoz az állatoknak*”. Ideje, hogy észre térjenek a pingvinölelgetők, tapírsimogatók, tigrispszikálók és fókákkal táncolók.

A hol fanyalgó, hol lenéző kritikák megfogalmazói (nevezzük őket *szelfikázóknak*) értelemszerűen nem abból indulnak ki, hogy mi az életciklusa a digitális kultúra szoftverek és kütyük formájában könnyen, olcsón és tömegesen elérhető újdonságainak. Ezek egy részének meredek a felfutási görbéje, mert egy adott korosztály nem maradhat ki belőle (ilyen volt egykor a tamagocsi, később a Pokémon Go), és a görbe addig emelkedik, amíg mindenki ki nem próbálta. A szalmalángnyi élvezetek és örömek forrásai hamar kihullanak a rostán, mert pillanatok alatt támad érdekesebb és értékeesebb. Van, ami keresi a helyét (mint például az okos karkötő vagy az okosóra – talán még nem elég olcsóak). És van, ami már megtalálta. Ilyen például az okostelefon, amely nem is oly régen még „buta”, de beszélgetésre már használható készülékként a fanyalgók kedvenc vadászterülete volt. Ki emlékszik már azokra az időkre, amikor makkoscipős vállalkozók kivagyiságának szimbólumaként beszéltek a „bunkofon”-ról? Ez a célcsoport kétségkívül létezett, sokan találkozhattak velük nap mint nap. Csakhogy ők előbb voltak ilyenek, mint hogy mobiltelefonjuk lett volna, és nem attól lettek ilyenek. És mindig is kisebbségben voltak azokhoz képest, akik egészen másért és másképp vették birtokba ezt a forradalmi találmányt, ami mostanra okostelefonként szinte nélkülözhetetlen, nagy erejű multifunkcionális eszközünk. A képkészítési, feltöltési és archiválási funkciók fokozatos fejlődése sok egyéb mellett *boszorkányos tudású vizuális asszisztensünkké* tette a masinát. A szelfibot remek, olcsó és elérhető kiegészítő, amellyel a fényképek készítői át tudják lépni az akadályt, hogy vagy rajta vannak a képen, vagy ők készítik. A szelfibottal a kettő együtt lehetséges. Ha valaki professzionális szintre vágyik, rendelkezésére áll a kamera mozgását is ellensúlyozni tudó, méregdrága *gimbal*.

mikroörömök forrása

Az állatot simogatók, szakadék előtt pózolók, meg akik azért utaznak valahová, hogy magukat fotózzák, és nem az élményért, nem a szelfibottól

kapnak vérszemet, már előtte is olyanok voltak, amilyenek. Ők a szelfizők milliárdos táborának elhanyagolható szegletét jelentik. Akárcsak az úgynevezett *Snapchat-diszmorfiában* szenvedők, akik az idealizált médiavilág normaként rájuk kényszerített kvázi-nyomása miatt akarják plasztikai műtétekkel átszabtatni magukat. A szelfi kétségkívül felerősítheti a narcisztikus hajlamokat és elmélyítheti az önbecsülési zavarokat – de nem teremti azokat. A „dolgozóból kimaradás félelme” (fear of missing out) sok tinédzsert hajszol pótcselekvésekbe, amelyek nem építik a személyiségüket, de a szelfizés túlhajtása még a legkevésbé önrombolók közé tartozik. Ártatlan szélsőség, amelynek azonban nemcsak az eltúlzott, üres és tartalmatlan, lájkvadász formája létezik, amit könnyű pellengérré állítani, hanem van *főszodra* is. A pillanat megörökítése a mikroörömök forrása, a kapcsolatteremtés és -tartás eszköze, a személyes reputációmenedzsment fontos része, az önkép és az önbizalom reflektív alakítója, az önkifejezés csatornája, amely nagy szabadságfokkal használható.

Társadalomkutatóként megdöbbenő azzal szembesülni, hogy a jelenségnek ezzel a lényegi dimenziójával alig foglalkozik a tengernyi irodalom, amelynek szerzői a szelfi-jelenség értékelésére vállalkoznak. Könnyű a szelfi-kultúrát összekeverni a szelfi-kultúra szélsőségeivel, vagy épp a szótó hasonlatossága miatt az önzőséggel (selfishness), az „önző társadalom” egyik új jelképét látva a „szelfi glorifikációjában”.

[2] Egy nemzetközi hírű oktatáspszichológus korszakosként beharangozott könyve [3] az úgynevezett *szelfi-szindrómában* látja megtestesülni a gyerekkori empátia hiányát, amelyből csakis hátrány származik: a zaklató viselkedés és a hazudozási hajlam nagyobb valószínűségétől az alacsonyabb együttműködési, innovációs és problémamegoldási hajlandóságig. Jelentős kérdésről van szó, és az empátia fejlesztése kétségkívül nagyon fontos pedagógiai feladat. De nehezen érthető, miért kell a szelfi lesajnáló karikatúrájára építeni („*az egész csak arról szól, hogy 'óóó...' meg 'ááá...' reakciókat váltsunk ki végtelen, értelmetlen közösségi médiapostokban*”). Természetesen születtek komoly és tárgyilagos szakmunkák is a szelfi-generációról [4], de a legautentikusabbnak azokat a színes, képes gyerekkönyveket tartom, amelyek a „digitális bennszülött” korosztály számára, az ő nyelvükön szólnak, a lehetőségeket és a *túlzások* árnyoldalait egyaránt bemutatva.

Selfie Elfie és ***Selfie Sebastian*** (aki amúgy róka) sokat segít az 5–7 éveseknek. A 6–8 évesek már inkább a *@Sophie Takes a #Selfie*-t olvassák. A *Szelfi őrjárat* hőseinek egész sorozat jutott (amelynek talán a „Bogarak” epizódja a legfordulatosabb), személyes kedvencem pedig egy másik sorozat, a „*Disznók elé szórt gyöngyök*” ötödik kötete, amelyben Stephan Pastis mókás rajzai az okostelefon különböző lehetőségeit ábrázolják. Aki szerette az előző epizódot („A krokodil megzabálta a házi feladatomat”), ezt sem tudja majd letenni.

És most pillantsunk a kép hősére, a kék ruhás nőre. Egy stégre merészkedve fotózza magát az északnyugat-iráni Urmia-tó partján. A világ egyik legnagyobb, egykor két luxemburgi területű sós tava az öntözés, a gátak és az illegális víznyerés miatt az elmúlt ötven évben tizedére zsugorodott. Amióta egy töltés kettévágta, a kiszáradás felgyorsult. Ha a folyamatot nem sikerül visszafordítani, hamarosan sós sivatag lesz a meder helyén, amelynek porviharai ártalmasak a szemre, a tüdőre és a bőrre. Az egykori pihenőparadicsomból most menekülnek az itt élők. Szegény szelfizők minderről kevésbé tehetnek, az általuk (is) biztosított láthatósággal talán még segíthetnek is, hogy az utolsó utáni pillanatban a megmaradt gazdálkodókkal közösen indított nagy programmal sikerüljön a tavat megmenteni. Kérdés azonban, hogy a flamingók, kacsák és kócsagok valaha is visszatérnek-e.

A haldokló tó szürkésfehér, a mosolygó iráni nő kék ruhája mintha a múltat idézné. A vízbe, ha akarna se mehetne be fürdeni, mint a sörhasú macsó, talán az útitársa. El kell takarnia teste minden porcikáját. Ha énekelni vagy táncolni támadna kedve, nem tehetné nyilvánosan. Fiútestvére röplabdameccsére nem eresztenék be. Ha kerékpárra ülne, leparancsolnák róla. Ha úgy akarná magát fotózni, hogy belekap a hajába a szél, pénzbüntetéssel sújtanak vagy letartóztatnák „erkölcstelen öltözetért”. A szelfi évében, 2014-ben az iráni erkölcsrendészet 3,6 millió (!) nővel szemben indított eljárást.

109 évi letöltendő börtön

Lehet, hogy egy óvatlan pillanatban készül mégis kendő nélküli kép, és útnak indul Maszih Alinedzsád Amerikából szerkesztett Facebook-oldalára. Az alapítása óta

mozgalommá nőtt *My Stealthy Freedom*-nak („Titkos szabadságom”) sok százezernyi követője van, akik nem hajlandók elfogadni a hidzsábviselés törvényét – és ennek úgy adják bizonyosságát, hogy nagy kockázatot vállalva kendő nélkül fotózzák magukat, vagy követik a „fehér szerdák” (White Wednesdays) hagyományát: a hét harmadik napján a tiltakozás formájaként fehér kendőt viselnek. 2019 augusztusában három, szeptemberében hat nőjogi aktivistát ítéltek el emiatt, együttesen 55, illetve 109 évi letöltendő börtönre, azzal az indoklással, hogy nemcsak az állam törvényeit ássák alá, és ezzel biztonságát veszélyeztetik, hanem korrupcióra és prostitúcióra csábítanak. Néhányuknak megígérték, hogy nem kapnak büntetést, ha videóvallomásban tagadják meg aktivista énjüket, de őket is ugyanúgy bezárták, mint azokat, akik erre nem voltak hajlandók. Egyiptomi Tik-Tok influenszernőket és segítőiket július végén ítélte két év börtönre és brutális pénzbüntetésre a bíróság, mert megsértették a „közkerülcsöt és a családi értékeket”.

Egy rosszul berendezett világ különösen szigorú szegletében járunk, ahol a nők még egy magukról készített képben is a szabadságuk morzsáit élhetik meg. Persze nemcsak emiatt, de ideje felhagyni a szelfi démonizálásával.

Amúgy nekem nincs, és nem is lesz ilyen eszközöm, mégis, *Je suis szelfibot*.

1. A Romanov-család bestiális kivégzését nem élte túl a hercegnő sem. Noha 2007-ben azonosították a csontjait, a Tsarskoe Books kiadó hitelesként jelentette meg az emlékiratot (*The First Selfie: The Autobiography of Grand Duchess Anastasia of Russia*) 2017-ben, amelyet a számtalan hercegnő-imitátor közül a legügyesebb, „Sztálin elől Anna Andersen néven rejtőzködő” lengyel parasztlány írt. Ő olyan részletgazdagsággal tudott beszámolni a cári család mindennapjairól, és annyira hasonlított Anasztáziára, hogy életében nem kérdőjeleződött meg a hitelessége – csak a halála utáni DNS-vizsgálat erősítette meg a családot. ↑
2. Kristen Perino: *From #Selfie to Selfless: Living the Life You Were Created For*. Deep River Books, 2018. Perino szerint a céllal és jelentéssel teli élethez vezető úton a szelfi testesíti meg a hívságot, amelyhez képest Isten segítségével bárki pozitív küldetésű tudja alakítani egykori önzőségét. Különleges darab Craig Detweiler könyve (*Selfies: Searching for the Image of God in a Digital Age*. Brazos Press, 2018), mert az ő „bibliai perspektívájában” az önarcképek hosszú történetének végét jelentő szelfik egyáltalán nem ártalmasak, sőt egyenesen az Istenhez vezető ösvény építésének legújabb módjai – ezért biztatja olvasóit, hogy minden fejezet elolvasása után készítsenek olyan szelfit, amely a fejezet üzenetéhez igazodik. ↑
3. Michele Borba: *UnSelfie: Why Empathetic Kids Succeed in Our All-About-Me World*. Touchstone, 2017. Will Storr könyve (*Selfie: How We Became So Self-Obsessed and What It's Doing to Us*. Harry N. Abrams, 2019) az önértékelési zavarok művelődéstörténetének utolsó fejezetét látja a szelfiben, mások az elidegenedés és a külső megerősítésre törekvés megtestesítőjeként tárgyalják (Angus Kennedy és James Panton válogatása: *From Self to Selfie: A Critique of Contemporary Forms of Alienation*. Palgrave Macmillan, 2019). ↑
4. Jól egészsíti ki egymást a médiaarcheológiai nézőpontú válogatás (*Exploring the Selfie: Historical, Theoretical, and Analytical Approaches to Digital Self-Photography*. Eds.: Eckel, Julia, Ruchatz, Jens, Wirth, Sabine. Palgrave

Macmillan, 2018) és Alicia Eler könyve, amely a közösségi média fürdőjében felnőtt generáció életvilágát próbálja megfesteni (*The Selfie Generation: How Our Self-Images Are Changing Our Notions of Privacy, Sex, Consent, and Culture*. Skyhorse, 2017). ↑

kép | Maximilian Mann, Németország, DOCKS Collective, Környezet 2. díj, sorozat

Az Urmia-tó Irán északnyugati részén a világ egyik legnagyobb sós tava volt valamikor. A súlyosbodó aszályok és a nyári hőmérséklet emelkedése felgyorsították a párolgást, a tó kiszáradását. Az illegális kutak, a sokadosó gátak és az öntözés a tóba ömlő folyók mentén a mezőgazdasági területekre terelték a tó vizét. Egy 2014-ben végzett kutatás szerint a tó 1970-es méretének 12%-ára zsugorodott. A kiszáradt meder hatalmas sóivatag lett, ami a mezőgazdaság számára haszontalan, és a fel-feltámadó sóviharok nemcsak a közelben folyó mezőgazdasági tevékenységnek ártanak, hanem szem-, bőr- és tüdőbetegségeket is okoznak. Haszan Rohani elnök tíz év alatt 5 milliárd dollárból élesztené fel az Urmia-tavat.

Egy turista fotózza magát az Urmia-tavon.

Z. Karvalics László

URAK

WORLD PRESS PHOTO

2020-10-12 | PRÓZA, WORLD PRESS PHOTO

Az igazi urakat ne palotákban meg kastélyokban, szolgahaddal körülvéve keresd. Menj falura, ott találod őket.

Már az apjuk apja is tudta, hogy mi a rend és a viselet: tiszta ing, kalap és rendes nadrág meg csizma. Zsebkendő, fújás után összehajtogatva. Templom. Utána kocsmá, egyenes háttal, nem hangoskodva, megállva ott, hogy épp csak fejbe kólintson a bor.

Nőt távolról csodálni, tisztelni, szülőktől engedélyt kérni sétára, anyósnak kezét csókolni, asszonyt elvenni, gyereket nevelni, hűséget megtartani. Az asztalnál ima és csend, meg kanalazási sorrend. Szülőt és gyereket magázni. A kéz csak nagy ritkán járjon el, amikor már végképp nem bír magával valamelyik pernahajder. Az öreget és a hagyományokat tisztelni, a társakat segíteni.

Az urak akkor is urak, amikor a földet túrják. Nem perlekednek Istennel, amikor csapásokkal sújtja őket, tudomásul veszik, ha két kézzel ad. Urak reggeli készülődés közben, urak a jószág etetésekor, urak ebédnél, ahogyan páratlan eleganciával szalonnát kanyarítanak a kenyérre bicskával. Urak, amikor elfogják a szökött tehenet. Urak, amikor adnak, és urak, amikor kérnek. De leginkább tánc közben azok, amikor ragyog róluk a büszkeség, az erő, a nemesség és a méltóság.

Urak mindenütt. Bretonok, szicíliaiak, pomerániaiak, tótok, mezőségiak. Orosz muzsikok. Dán parasztok.

De leginkább a Sierra de los Cuchumatanes mentén élő maja férfiak az urak, akik túlélve egy iszonyatos genocídiumot, felperzselt falvakat, éhezést, tömeggyilkosságot asszonyaik és lányaik szervezett megerőszakolását, a névtelen tömegsírok exhumálása közben is ugyanazok, mint mindig. Miért is lennének mások? Dologidő van, s most ez a dolog.

Daniele Volpe, Olaszország, Hosszú távú munkák 3. díj

Ixil népirtás

Az 1980-as években, az 1960-tól 1996-ig tartó guatemalai polgárháború közepén, az állam támogatását élvező hadsereg minden őshonos maját a gerillák támogatói közé sorolt. Az ország nyugati részén, a Sierra de los Cuchumatanes közelében élő ixil maja közösség módszeres népirtás áldozatává vált. A hadsereg áldozatait gyakran titkos tömegsírokba temették, a távoli hegyekbe menekülők közül pedig sokan a hiányos táplálkozás vagy egyébként kezelhető betegségek miatt haltak meg. Az exhumálás fontos részei a mézárások bizonyításának és a túlélők gyászának, akik végre méltó temetéssel vehetnek búcsút szeretteiktől. A fotós ezzel a munkával járul hozzá az ország történelmi emlékezetének erősítéséhez, és nyújt segítséget a guatemalai népnek a feledés ellen.

A helyi közösség tagjai egy exhumáláson Xe'Xuxcapban 2013. április 16-án.

Z. Karvalics László

M. C. ESCHER ISTENHEZ

WORLD PRESS PHOTO

2020-10-16 | PRÓZA, WORLD PRESS PHOTO

Uram, már tíz éve Veled voltam én is, amikor bárányod, Juan Gomez Sambrano életét 1982 februárjában elvették. De amíg ez a fotó a virrasztás pillanatáról el nem készült, eszembe sem jutottak egymásba átjáró, elmepukkasztóan bizarr lépcsőképeim, amelyeket oly kaján örömmel rajzolgattam egykor. Bevallom, megértésedet remélve,

hogy sohasem vettem ezeket komolyan. Nem jelentettek mást, mint tét nélküli tusakodást a végtelennel. Játékot a síkokkal, összezavarva a bosszantóan jól, de kritikátlanul együttműködő elmét és szemet.

De most segíts.

Nem az a kérdés, hogy gondolatban merre induljak a lépcsőkön. Hanem hogy hová jutok innen vagy onnan.

Vajon közelebb kerülök világod megismeréséhez, ha felfelé kaptatok? A magasabb szférákban, megtisztulva és átalakulva, Hozzád közel, jobban megértem majd, miért kellett katonák keze által egy egyszerű guatemalai parasztnak meghalnia?

És ha alászállok, ott vajon miféle ősi mélység vár? Én bizony egyáltalán nem érzem úgy, ahogy a szimbólumtárak tanítják, hogy a lefelé vezető lépcső jelképezi az életet és a halált, meg hogy olyan, mint a visszatérés az anyaméhbe, az elmélyülés révén új felismerésekig jutva. Lehet, rám igaz, de vigaszt lehet ez Sambranónak, meg azoknak, akik szerették?

Nekem mindegy, melyik a jó választás, hol jutok el a beavatottságig. A lámpácskák fénye ellenére mindkét irány sötét, de vajon mindkettő végén megvilágosodás vár? És melyikhez milyen próbatétel tartozik?

Nem érdekel a Tudás Fája. Nem akarok mindent tudni, mindent érteni. A mindentudás amúgy is illúzió, oda nem ilyen nyílegyenes gyilokjárók, hanem ördögi csigalépcsők, kacskaringók, spirálok vezetnének. Igazából az sem érdekel, mit kínál nekem egyik vagy másik irány. Hogy ki, mikor, miért és kinek épített ösvényt. Az útra én indulok, nekem kell járnom rajta, lépni tovább, mindig csak a következő fokra.

Válaszokat nem is kapni, hanem teremteni akarok. És amíg ezt meg tudom tenni, amíg én szólítom magamhoz a jelentéseket, addig akkor is közelebb vagyok – nem Hozzád, hanem magamhoz –, ha már feledni kezdem, hány lépcsőn vagyok túl, és nem tudom, mennyi vár még rám.

Semmit ne könnyíts nekem! Csak abban segíts, hogy ha egyre többet értek magamból és a világból, és mégsem jutok válaszokig, akkor hogyan találok nyugalmat. Mert a kínzó kérdések elől nem lehet elmenekülni, akármelyik lépcsőn akarok kiszaladni a képből, akármerre.

Daniele Volpe, Olaszország, Hosszú távú munkák 3. díj

Ixil népirtás

Az 1980-as években, az 1960-tól 1996-ig tartó guatemalai polgárháború közepén, az állam támogatását élvező hadsereg minden őshonos maját a gerillák támogatói közé sorolt. Az ország nyugati részén, a Sierra de los Cuchumatanes közelében élő ixil maja közösség módszeres népirtás áldozatává vált. A hadsereg áldozatait gyakran titkos tömegsírokba temették, a távoli hegyekbe menekülők közül pedig sokan a hiányos táplálkozás vagy egyébként kezelhető betegségek miatt haltak meg. Az exhumálások fontos részei a mézárások bizonyításának és a túlélők gyászának, akik végre méltó temetéssel vehetnek búcsút szeretteiktől. A fotós ezzel a munkával járul hozzá az ország történelmi emlékezetének erősítéséhez, és nyújt segítséget a guatemalai népnek a feledés ellen.

Egy férfi Juan Gomez Sambrano házában ajtajában, akinek az emlékére a rokonok odabenn halottvirrasztást tartanak 2019. november 27-én. Juan Gomez 1982 februárjában halt meg, amikor a hadsereg lemészárolta Chisis falu lakóit. Igazságügyi antropológusok 2013-ban hantolták ki a holttestét.

Z. Karvalics László

A KÁPRÁZATOS BATAGAJKA

2020-10-18 | PRÓZA, WORLD PRESS PHOTO

Jevgenyij Vlagyimirovics, galambocskám, hogy mondhatod, hogy ez az immár egy kilométeres, 86 méter mély kráter egy *tájseb*?

Hogyan lehetne ez a fantasztikus, ritka képződmény *seb*? Épp te, mint mamut-DNS-re vadászó paleontológus, nem látod bele a trilobitát, a háromkaréjú ősrákot, amit a Természet formáz meg Neked? Engem az is lenyűgöz, ahogyan a rés harminc métert növekszik egy év alatt, hogy ne csak a tájat, hanem önmagát is újragyúrja. Ám hiába

figyeled napestig, nem látsz semmit, mert ez nem földrengés vagy vulkánkitörés, hogy még a kamera is megremegjen a világgal. Lassú és észrevétlen, de erősebb mindnél. Maga az Idő beszél hozzád, ha hallgatod, olyan, mint a Teremtő felemelt mutatóujja, hogy lásd: ami él, ember, állat, növény, csak keskeny rétegecske a geológiai erők iszonyatos játékában. Mögötte pedig, a hegyeken túl, a még gigászi kozmikus erők leselkednek.

Költő haverod, Vagyim, a poklot metaforálva retteg, hogy az örökké fagyott talaj olvadása oda nyit kaput. Környezetvédő kollégád, Vaszilij meg hóbörög, hogy mi magunk kövezzük az oda vezető utat a túl lassan csökkenő szén-dioxid-kibocsátásunkkal. Ezeknek gyere ezzel a tájseb-dologgal, ők biztos megeszik. Nem tartod érdekesnek, hogy akik igazán bajban vannak, az emberemlékezet óta itt élők, akiknek a jégvermeit elönti a víz, a házaik alapjai meggyengülnek, és újra meg kell tanulniuk tájékozódni, kijönnek ide mellém napnyugta előtt, és együtt gyönyörködnek velem abban, amit látunk? Más az esztétikánk, komám. Ami nektek kárhozát, abban mi a természetfelettit látjuk.

Vannak ezek a hatvan-nyolcvan méter mély, metánkitörés után kialakuló kerek szájú lyukak, tudod. Na, azok tényleg nagyon veszélyesek, azoktól én is megrémülök, és olyankor a vodka sem elég, hogy megnyugtassam magam. Persze csak akkor, ha kevés.

Katie Orlinsky, USA, a National Geographic számára, Környezet 3. díj, sorozat

Az Északi-sarkvidéken a fagyott altalaj gyorsabban enged fel az éghajlatkutatók előrejelzésénél, és az olvadás közben felszabaduló gázok gyorsíthatják a globális felmelegedést. Az északi félteke szárazföldjeinek 24%-a permafroszt, szénben gazdag fagyott talaj. Miközben felenged, szén-dioxid és metán szabadul fel. Az olvadás a térségben élő emberek életét is befolyásolja: alámossa a házak alapját, megváltoztatja a tájat, elárasztja a jégkamrákat (a fagyott talajba ázott házi hűtőket), és megromlik bennük az élelmiszer.

Szibériában a Batagajka krátert az olvadó permafroszt vájta ki az 1960-as években, jelenleg majdnem egy kilométer hosszú és 86 méter mély.

Bíró Judit

JÚLIA MESÉL KÉKNEK

WORLD PRESS PHOTO

2020-10-03 | NOVELLA, WORLD PRESS PHOTO

Te Kék, a férfi és a nő végtelen birodalmának tényleg nincs határa, nincs hosszúsága és nincs szélessége. De van benne egy nagy-nagy tó, a világ legmagasabb hegyének lábánál. A tó közepén pedig egy sziget: fakó, szürkés-barna folt a mélyzöld, fekete

tarajos vízben. A férfi és a nő a tó partján él. A férfi pásztorkodik: elindul kora tavasszal vagy késő ősszel a birkanyájjal, és a tél beállta előtt vagy kora tavasszal ér csak haza. A nő addig gondozza a házat meg a marhákat, és mire a férfi megérkezik, megszüli a gyereket. A föld nem kínál sokat. A szigethez hasonlóan kopár és kies: fák sincsenek igazán, melyek útját állhatnák a metsző hideget szállító szélnek. Arcuk mélybarnára cserzett, és ahol belemart a szikrázó napfény vagy a csikorgó fagy, vörösen fénylik. Valószínűtlenül szép szemük van. Azt hiszem – meséli tovább a felkönyöklő Júlia az ekkor már éberem fekvő, a lélegzetét visszafojtva hallgató Kéknek –, hogy a férfi és a nő a két legszebb ember az egész világon. És a lelkük! A nagy tóról például azt gondolják, hogy szigorú istennő lakik benne. De ez a gondolat nem rémiszti őket, sőt: boldogok, hogy a közelében élhetnek, és a világ minden kincséért sem halásznák ki előle a tóban önfeledten ficánkoló halakat. A halak finom húsánál ők sokkal többet kapnak a tótól és istennőjétől. Mikor beáll a tél – ami csak abban különbözik a többi időszaktól, hogy ekkorra végérvényesen elfogy az amúgy is kevés, vékonyszálú fű, amit a birkák legelhetnek –, a férfi a nyáját visszavezeti a tó partjához, a házukhoz, melynek ferde kéményéből szárított marhatrágya füstje gomolyog elő. Míg a nő fekete teát mer a horpadt bádobögérébe, majd egy darabka vajot dob a tealevelektől hemzsegő lébe, a férfi esetlen mozdulatokkal, megilletődötten veszi kezébe csecsemőjét. A szorosan bebugyolált kisgyerek arca éppen olyan mélybarnára cserzett, és a szeme éppen olyan csillogó, mint szüleié. A családi idill azonban nem tarthat tovább: a birkák éhesek. Egyetlen helyen van még fű: a szigeten. És elindulnak, de már nemcsak a férfi halad a birkákkal, hanem a nő is, hátára szíjazva himbálódzik csecsemőjük. Elérnek a tó széléhez. A tavat az istennő ekkorra erős, egybefüggő jéggé fagyasztotta – így kínálva átjárót a szigethez, ahol a fű hívogatóan várja az éhes birkákat. A sziget azonban messze van, alig-alig látszik a partról, a jég csúszik, és a birkák már nemcsak éhesek, hanem rémültek is. Amikor egyre több és több társuk lába alól csúszik ki a talaj, hirtelen pánik fogja el az egész hatalmas nyáját, a több száz állatot. És megállnak. Tapodtat sem mozdulnak. Félő, hogy mégsem elég erős a jég az óriási teher megtartásához. A férfi mindent megtesz, próbálja noszogatni a birkákat, de azok nem moccannak. A nő a partról egy darabig mozdulatlanul figyel. Majd megindul: óvatosan, meg-megcsúsztatva, de a nyáj elé ér, és a maga szötte vászonzsákjából kezdi kiszórni az év során összegyűjtött marhatrágya-hamut. A jégen

piszkosszürke ösvény tekereg, egyre közelebb és közelebb a szigethez, és a bamba, ijedt birkák végül elindulnak: éhségük legyőzi félelmüket. A nyáj átér. A nő pedig hazasiet, nehogy kihűljön a tűzhely és a kunyhó.

Hát így élnek ők, Kék – fejezi be Júlia. Majd megkérdezi a férfit, nem haragszik-e a történet miatt. Kék magához vonja a nőt, átkarolja, együtt alszanak tovább. Végre Júlia is elalszik, s ez egyszer nyugodtan, mélyen, mozdulatlanul. Csak hajnalban ébred föl. Akkor a férfi gyorsan magáévá teszi, mindjárt visszahanyatlik, és alszik tovább.

Reggel a férfi ezt mondja a nőnek:

– Azért ez egy furcsa tündérország, a te személyes tündérországod, ahova vágyódsz. És a megfordított szerepeket végképp nem értem, és zavar, hogy nem értem. Elmondod?

Júlia ekkor így válaszol:

– Ezek nem megfordított szerepek, Kék. Ez olyan Élet, amiben nem jut hely és tér még az Időnek sem.

kép | Maximilian Mann, Németország, DOCKS Collective, Környezet 2. díj, sorozat

Az Urmia-tó Irán északnyugati részén a világ egyik legnagyobb sós tava volt valamikor. A súlyosbodó aszályok és a nyári hőmérséklet emelkedése felgyorsították a párolgást, a tó kiszáradását. Az illegális kutak, a sokadosó gátak és az öntözés a tóba ömlő folyók mentén a mezőgazdasági területekre terelték a tó vizét. Egy 2014-ben végzett kutatás szerint a tó 1970-es méretének 12%-ára zsugorodott. A kiszáradt meder hatalmas sósivatag lett, ami a mezőgazdaság számára haszontalan, és a fel-feltámadó sóviharok nemcsak a közelben folyó mezőgazdasági tevékenységnek ártanak, hanem szem-, bőr- és tüdőbetegségeket is okoznak. Haszan Rohani elnök tíz év alatt 5 milliárd dollárból élesztene fel az Urmia-tavat.

Rahim, aki juhászként dolgozik, otthon pihen. Anyja a betakarított termést tisztogatja.

Cselik Ágnes

TÚLÉLÉS ÉS HIÁNY

WORLD PRESS PHOTO

2020-10-07 | **ESSZÉ, WORLD PRESS PHOTO**

„Ha minket támogattok, enni kaptok, ha ellenünk vagytok, kinyírunk titeket.”

José Efraín Ríos Montt, 1982, Fegyver és Bab Program

Milyen nagyszerű, milyen világos, katonás, semmi barokkos körmondattal, mellébeszélés. Így beszél egy hadfi, egy tábornok, igazi erős ember, aki képes volt katonai puccsal magához ragadni a hatalmat, hiszen többszöri nekifutásra sem választották meg a birka népek. Nem José Efraín Ríos Montt múlt, hogy így kellett történnie, ő megpróbálta szépszerével, indult választásokon 1974-ben, pártot alapított, de végül muszáj volt saját kezébe vennie az irányítást, és el is érte, amit akart, a hatalmat, mert ő mindig elérte, amit akart. A vége is jól alakult, bár kicsit veszélyes volt, 2013-ban 80 év börtönre ítélték népiirtásért és emberiség ellen elkövetett bűnökért, de az ítéletet 10 napon belül eljárási hiba miatt visszavonták, újra kellett kezdeni a tárgyalást, ám az idő neki dolgozott, az ügyvédek a védenc betegségére hivatkozhattak, idős volt már, kijátszotta ezt a komédiát, 2018-ban büntetlenül halt meg. Miguel Ángel Asturias, guatemalai író a José Efraín Ríos Montt-hoz hasonló alakokat jelenítette meg 1946-ban az első latin-amerikai diktátorregénnyel, az *Elnök úrral*. A regényben Asturias a jövőre is érvényesen formázta meg a mindenkori diktátort. Dornbach Mária megállapítása szerint a mindenható Elnök úrnak nincsen személyneve, vannak azonban kedvenc megszólításai: „a Köztársaság Elnöke”, vagy az iróniát sem mellőző „a Haza Érdemes Fia, a nagy Liberális Párt Elnöke, a Tanuló Ifjúság Védnöke”.

José Efraín Ríos Montt az ibéramerikai diktátorok jellegzetes alakja, 1982–1983-as diktatúrája egyébként is turbulens időszak, a Guatemalai Polgárháború (1960–1996) beékelte közjátéka. Maga a Guatemalai Polgárháború az Egyesült Államok és a Szovjetunió hidegháborús konfliktusának közép-amerikai lecsapódása volt, nem meglepően helyi áldozatokkal, a nagyhatalmak figyelő tekintete és közvetlen-közvetett beavatkozása mellett. A Történelmi Tényfeltáró Bizottság jelentése szerint a polgárháború fegyveres összecsapásainak 93%-ért a kormányerők, 3%-ért a gerillák és további 4%-ért nem azonosítható kirobbantó okok a felelősek. A katonai puccsokkal, gerillaháborúkkal és népiirtással terhelt, harminchat évig elhúzódó polgárháború végső egyenlege kétszáz ezer halott, negyvenötezer eltűnt és körülbelül háromszáz ezer kitelepített, illetve elmenekült lakos.

Efraín Ríos Montt egykori diktátor a népirtásért felel a bíróságon Guatemala Cityben 2013. május 9-én.

„Az 1981 és 1983 közötti időszakban a guatemalai hadsereg a maya közösséget belső ellenségként azonosította, és célul tűzte ki teljes megsemmisítésüket. A hadsereg kész ténynek tekintette, hogy a mayák aktívan támogatják a gerillákat.” (Történelmi Tényfeltáró Bizottság)

A valóságban az ixil mayák kiirtására tett kísérlet elsősorban hidegfejű gazdasági számításon alapult: lakóterületüknek komoly mezőgazdasági értéke volt, ezért is alkalmazhatta kifüstölésükre a hadsereg – nagy hatékonysággal – az úgynevezett „Felperzselt Föld Taktikát”. Helyzetük kilátástalanságát tovább súlyosbította, hogy 1970-ben kőolajat találtak a térségben.

Asturias a népirtás borzalmát is megírta: „Éjfélkor állig felfegyverzett csapatok ütöttek rajtuk, s az ütközet végével, amelyben a puskaropogás már nem harcot, hanem öldöklést jelzett, a hajnal derengő homályában sikerült elmenekülniük, miután a

zsoldosok elpusztították a falvakat, és megállás nélkül nyomultak előre, és tűzzel-vassal, esztelenül pusztító-tisztogató osztagokat hagytak maguk mögött a vidéken. (...) A támadásban hazátlan, zsákmányra éhes katonák és bűnözők vettek részt, akiknek most kitűnő alkalom adódott, hogy védtelen férfiakon éljék ki ösztöneiket, és becsületes asszonyokkal elégítsék ki vágyaikat." (*Hullák reklámcélra*. ford.: Huszágh Nándor)

Emberek nézik 2014. szeptember 12-én, ahogy az igazságügyi antropológusok kihantolják a sírokat az egykori katonai bázison Cotzálban.

A 2013-as tárgyalás pusztán létrejötté is hatalmas történelmi siker. Alkalmat adott, hogy megállapítható és kimondható legyen: népirtás és gyilkosságok történtek. A tárgyalást rögzítő képeken világosan látszik, hogy a diktátor és a mayák sem szó szerinti, sem átvitt értelemben nem beszélnek közös nyelvet. A tárgyalás során a maya asszonyok és José Efraín Ríos Montt is fülhallgatóval követik a szinkrontolmácsolást. A diktátor a vádlottak padján ül, a mayák meg a másik oldalon, a közönség soraiban figyelik az eseményeket. Látszatra José Efraín Ríos Montt egyedül

ül a nagy, vádló tömeg előtt, a maya asszonyok pedig egymás mellett foglalnak helyet tömött sorokban. Ugyanakkor a történelem azt mutatja, hogy a diktátor egy pillanatig sem maradt magára hagyva, hiszen számos hívének és pártfogójának hála ki tudta játszani az igazságszolgáltatást, és szabad emberként halt meg. Kívülállóként úgy tűnhet, a tárgyalóterem közepén egyenesen ülő, őszes, elegáns férfi méltóságteljesen képviseli ügyét. A tárgyaláson elhangzott felkavaró állításokról és napvilágra derült tényekről a maya asszonyok félrekapott fejtartása, tágra nyílt szemük, döbbent, felháborodott tekintetük vallanak. A két legközelebbi asszony keményen elnéz a fényképet szemlélő bal válla felett, mintha mögöttünk állna a megszólaló, aki felháborodást keltett.

Azonosításra váró személyes holmik 2017 novemberében.

A maya közösségről készült képek a túlélésről és a hiányról mesélnek. Az üres gyerekruhák és az elhagyott játék közvetlenül jelzik a veszteséget. Az erdő előtti tisztáson összegyűlt közösség mintha hírré, valami vagy valaki érkezésére várna. A

föld felé hajló három férfi alakja rézsútos vonalat húz a kép kompozíciójában, a legközelebbi alak guggol valami felett, szinte kézzel tapintja a földet, ő már látta *azt*, és elfordítja a fejét a látványtól, amit a két másik, felé hajló férfi figyelmesen szemlél. Mire várnak a mayák és mit találhattak a férfiak? A maya kultúrában az ősök tisztelete megköveteli, hogy az élők gondoskodjanak az elhunytak testéről, hogy a meghaltak méltóképpen eltemetve leljenek örök nyugalmat. Ezért Közép-Amerikában (Guatemalában, Mexikóban) napjainkban is számos, főleg asszonyokból álló csoport kutat a politikai okokból meggyilkolt vagy bandaháborúkból lemészárolt emberek tömegsírja után, hogy az áldozatok megkaphassák a végtisztességet.

Rokonok várokoznak a kihantolt maradványok temetésén Chajulban 2013 júniusában.

Egy közösség fennmaradását az összetartozás és a közösségi emlékezet továbbvitele garantálja. A padon ülő idős férfiak halk beszédét hallgatja ki az ajtó mögött elrejtő kislány. Az arcára kiülő ijedség árulkodik arról, hogy miről folyhat a nem az ő fülének szánt beszéd, hiszen a legyőzötteknek is mindig megvannak a saját történetük. A nyíló

ajtó félhomályában kirajzolódó fiatal férfi nem részese sem az idősök beszélgetésének, sem a kislány hallgatóságának, de pusztán létezésével és jelenlétével benne van az eseményekben. Egy másik képen a magányos férfi is egy ajtó fénypázmájából lép a sötét, üres házba. Megtorpan a küszöbön, és mérlegeli, van-e még hova belépni, van-e értelme bemenni a kiürült otthonba.

Nők siratják a mészárlás áldozatait 2019 novemberében.

A legszebb képen maya szöttesek és idős kezek kavarnak. Asszonyok, nők támogatják egymást, nincsenek arcok, csak ölelő kezek. Egy hollófekete hajú fiatal lány vállát óvón karolja egy idős, agyondolgozott kéz. De az aggódó asszony is támogatásra szorul, az ő karját egy másik, munkában eldurvult női kéz érinti meg.

Az ixil maya népirtás 1771 áldozata a túlélők fájdalmában él tovább.

kép | Daniele Volpe, Olaszország, Hosszú távú munkák 3. díj

Ixil népirtás

Az 1980-as években, az 1960-tól 1996-ig tartó guatemalai polgárháború közepén, az állam támogatását élvező hadsereg minden őshonos maját a gerillák támogatói közé sorolt. Az ország nyugati részén, a Sierra de los Cuchumatanes közelében élő ixil maja közösség módszeres népirtás áldozatává vált. A hadsereg áldozatait gyakran titkos tömegsírokba temették, a távoli hegyekbe menekülők közül pedig sokan a hiányos táplálkozás vagy egyébként kezelhető betegségek miatt haltak meg. Az exhumálások fontos részei a mézárások bizonyításának és a túlélők gyászának, akik végre méltó temetéssel vehetnek búcsút szeretteiktől. A fotós ezzel a munkával járul hozzá az ország történelmi emlékezetének erősítéséhez, és nyújt segítséget a guatemalai népnek a feledés ellen.

felső kép | Ixil nők hallgatják a tolmácsolást a diktátor, Ríos Montt tárgyalásán Guatemala Cityben.

Taizs Gergő

VEDLÉS

WORLD PRESS PHOTO

2020-10-09 | **VERS, WORLD PRESS PHOTO**

hogyan nőnek a rákok
erről mesélt
az egyre kényelmetlenebb
meszes váz ledobásának meg-
megisméltődő rituáléjáról
mikor a testhez simuló merev
héj képtelen tovább tágulni
és követni a térfogat-növekedést

a nyomasztó szorítás el-
viselhetetlenségéről
a fojtogató félhomályról
és a növekedéssel járó
vedlésről mesélt
hogyan növesztenek újra
a ragadozók elől
komor kövek alá bújva
tágasabb kitinpáncélt
a puhatestű lények

arról mesélt
ezt a folyamatot
csak egyféleképp lehet
és szabad értelmezni:
a kívülről érkező nyomás
a belső növekedés lehetősége
vagyis minden kő alatt rejtőző
rák a legyőzött szorongás
meztelen metaforája

kép | Adam Ferguson, Ausztrália, a New York Times Magazine számára, Portré 1. díj, sorozat
Miközben az Iszlám Állam visszavonult az észak-iraki Moszul környékéről, ezrével szabadultak ki korábbi foglyaik, a kurd nemzetiségű jazidik és más kisebbségek. Emberi jogaik megsértésével az Iszlám Állam sokaknak okozott súlyos lelki sérülést. A térség menekülttáborában élők ezeknek az egyéni és kulturális traumáknak a következményeitől szenvednek: a tehetetlenségtől, a feszültségtől és számtalan testi betegségtől.

Rezan (11 éves), akit 2014-ben rabolt el az Iszlám Állam, 2019 elején szabadult ki. Most Khanke település belföldi menekülttáborában él a dahúki kormányzóságban az Iraki Kurdisztánban.

Taizs Gergő

VISSZATÉRNEK

WORLD PRESS PHOTO

2020-10-19 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

nem volt mindig így, ezért meg kellett dolgozni,
kiforgatni zsebeket, ingujjat feltúrni, nadrág-
szárat szaggatni, elásni mindent mélyre

még negyven év a teljes idomvesztésig,
hogy a felpuhult formák és szétfosló színek
visszatérjenek az alaktalan ősmatériába

senkit ne tévesszen meg a mozdulatlanság,
kívülről úgy tűnhet, hogy ez a magány,
de belül forrnak és munkálnak tovább

a rejtelmes hús-vér hangszerek: mellkasban
a dobogás, a feszes nyak, mint felhúrozott gitár
– mind a közjük tévedt csend ellen agitál

az üresedés visszhangja köröz a szálak között,
ide befűz pár kertvégi emléket kötőanyag gyanánt,
oda betold néhány viszonyítási pontot,

és ott lesz majd mindenütt, dombok tövében,
folyók és tavak partján, falvak félhomályában,
az éjszaka fény-fraktálos műholdfelvételén

a némaság topográfija, ez minden, ami semmihez
sem elég, szólni kéne végre, de szólni már kevés,
mert visszatérnek, amíg a hallgatás beleegyezés

kép | Daniele Volpe, Olaszország, Hosszú távú munkák 3. díj

Ixil népirtás

Az 1980-as években, az 1960-tól 1996-ig tartó guatemalai polgárháború közepén, az állam támogatását élvező hadsereg minden őshonos maját a gerillák támogatói közé sorolt. Az ország nyugati részén, a Sierra de los Cuchumatanes közelében élő ixil maja közösség módszeres népirtás áldozatává vált. A hadsereg áldozatait gyakran titkos tömegsírokba temették, a távoli hegyekbe menekülők közül pedig sokan a hiányos táplálkozás vagy egyébként kezelhető betegségek miatt haltak meg. Az exhumálások fontos részei a mézárások bizonyításának és a túlélők gyászának, akik végre méltó temetéssel vehetnek búcsút szeretteiktől. A fotós ezzel a munkával járul hozzá az ország történelmi emlékezetének erősítéséhez, és nyújt segítséget a guatemalai népnek a feledés ellen.

Azonosításra váró személyes holmik 2017 novemberében.

Kapitány Máté

VAN ODAFENT VALAMI

WORLD PRESS PHOTO

2020-10-13 | NOVELLA, WORLD PRESS PHOTO

Azt mondják, van odafent valami, de tévednek. Ha valaki, én tudom. Ők csak azokat a tompa dobbanásokat hallják, én azonban minden áldott nap megállok a lyuk alatt, minden egyes nap, ha mondom, és csak bámulom a leszüremelő fényt. Hagyom, hogy melengesse arcomat, átítassa bőrömet, pórusaimon át egészen a szövetekig hatoljon. Rajtam kívül senki sem ismeri a lyukat, nem kötöm bárki orrára a létezését. Mert

akkor aztán tolonganának, susmorognának, vad elméleteket gyártanának. Akkor aztán borulna a rend, amit oly nagy erőfeszítéssel teremtettem népünk számára. Az igazat megvallva, nem pontosan értem, mi is ez a nyílás. Azt látom, hogy odafent kéklik valami, és hogy a fény vakító forrásból ered. De hogy miként keletkezett világunk tetején ez a kerek nyílás, hogy mi ez a kékség, és mi ez a vakító fény... nem, nem tudom.

Néhány éve halt meg édesapám, akkor lettem népünk új vezére. Nem volt egyszerű az indulás. Fiatal még, mondták, tapasztalatlan. Bizonyítanom kellett, hát bizonyítottam szigorral, vasakarattal, a megfelelő emberek magam mellé állításával, a kétkedők eltávolításával. Eleinte csak a fiút, a puhány, elhízott fiút látták bennem, így aztán hamar tennem kellett érte, hogy felnőttebbé váljak mindüknél. Felnőtté, aki irányt mutat, aki akkor is betartatja az irányt, ha nem látszik még a cél. De mostanra elült a vihar, és benne elnémult minden hang, ami bukásomról suttogott. Mostanra elfelejtették apámat, engem pedig elfelejtettek fiúnak látni.

mindennél veszélyesebb

A lyukat pár hónapja fedeztem fel. Addigra szokásommá vált járni az alagutakat, magányosan kóborolni világunk peremén. Úgy gondoltam, egy jó vezetőnek ismernie

kell minden sziklát és repedést, a kőomlások és a források helyét, hol pöfög a kengáz, hol töri meg az üreg monotóniáját egy-egy vaskossá hízó cseppkőoszlop. Meg aztán csendre is vágytam, egyedüllétre. Szerettem ezeket a sétákat, szerettem érezni, hogy most csak a testem mozog, az elmém pihen. Hogy visz a lábam, és hallom, miként ropog bakancsom alatt a törmelék. Szerettem, amíg meg nem pillantottam a lyukat. Mert akkor rádöbbsentem, hogy a nyílás, bármilyen felszabadító érzés is ott állni alatta, a fény fürdőjében, és bármilyen szép is az az átható kékség, ez a nyílás mindennél veszélyesebb. Mert nem szabad, hogy legyen odafent valami, nem szabad, hogy bármi ilyesmit sugalljon. Ha világunk ilyen szélesre tárná kapuját, azt már nem tudnám kordában tartani. Az irány, amit e pokoli években elfogadtattam a közösséggel, egyszeriben új, beláthatatlan ösvényekké szálazódna szét. Így tehát rettegni kezdtem, nehogy más is felfedezze. Mindennap eljöttem a lyukhoz, talán így ellenőrizve, hogy valóban ismeretlen maradt-e a többiek számára, talán mert nem

tudtam lemondani a rám szakadó fényről, és arról a hűvös, illatos fuvallatról, ami a sötétlő kövek közé szánkázott. Mindennap jöttem, de már nem a felelős vezér birodalomjáró lépteivel, hanem lopakodva, és állandóan a hátam mögé lesve, nem követ-e valaki. Settenkedve, akár egy tolvaj.

Mi lesz, ha valaki mégis rátalál? Ha van odafent valami, valaki? Nem, nem lehet ép ésszel kibírni ezt a folytonos rettegést. Tenni kell ellene. Csak a puhány, kövér fiú bújik a félelem láncingébe. A vezér cselekszik. Egyetlen ember volt csak, akiben legalább szemernyit bízni mertem. Az öcsém.

Psssszzzt.... Ébresztő, öcsi... Gyerünk, kelj fel! Öcsém morog, forgolászik, ám mikor magához tér, és rájön, ki költögeti, rögvést más arcát mutatja. Volt idő, amikor szerettem volna, ha öcsém szeret. Most már örülök, hogy tart tőlem. Kettőnk viszonyában, figyelembe véve pozíciómat, ez sokkalta hasznosabb kapocs. Felkászálódik, körbepillant. A falra vetített számjegyeket bámulja kókadtan. Éjjel van, két óra. Mindenki alszik. Öcsém értetlenül néz rám. Nyomás, intek neki, és elindulok. Hallom, hogy csoszogósan lépdel utánam. Az álomtól még nehéz a feje, itt-ott megbotlik a kövekben, pedig ő is remekül ismeri a járatokat. Gyerekként rengetegszer kergetőztünk és bújócskáztunk az alagutak és tárnák végtelen rendszerében. Most más dolgunk van. Be kell tömni az istenverte lyukat.

Mikor megpillantja, a maradék álom is kipereg szeméből. Sovány, nyúzott arcán az ámulat és a félsz keveréke játszik. Mi ez, kérdez rá a nyilvánvalóra. Válasz helyett megtaszajtom a vállát, hogy kizökkentsem a dermedt bűvöletből. Na, mondom, ezt kell betömni. Értetlenkedve fordul felém. Miért kellene betömni, mikor ez valami csoda. Igaza van, gondolom, persze, hogy igaza van, nem volt soha hülye gyerek. Néhány óra múlva Isten tekintete ragyog ránk. Most még valahol bújkál a fény forrása, sötét van odafent is. Ez egy lyuk, testvér, mordulok rá, semmi több. A lyukakat meg be kell tömni. Ledobom hátamról a zsákot. Acélsodronyhálót, szeget, kalapácsot, vakolókanalat, glettanyagot, purhabos flakont veszek elő. Öcsém csendben figyel, ahogy akkurátusan sorba rendezem a munkaeszközöket. Ki tud még a lyukról, kérdezi. Haragvó pillantást vetek rá. Felejtsd el a lyukat, vedd úgy, hogy nem is láttad. Lehet, hogy hiba volt megbízni benne. De nem értek a falazáshoz. Viszont én

vagyok a vezér. Engedelmeskedsz, és betömöd a kurva lyukat. Hálót feszítesz alá, köveket hordasz a sodronyra, majd glettel egymáshoz tapasztod, befeded a köveket, purhabbal kitöltöd a réseket. Egy napod van rá. Ő hol az eszközöket, hol a lyukat nézi. Odafent a feketéből sötétszürke, majd kékesszürke színre vált a semmi. Megragadom a sodronyhálót és a kezébe nyomom. Este visszajövök ide, addigra kész legyél! Ne feledd, ki vagyok! Ne feledd, miket tettem. Sarkon fordulok, otthagynom. Ahogy sietek végig a járaton, hallgatózom: hátha máris munkához látott.

nyálzó dögevők

Temérdek dolgom van, percnyi szünet sem jut, sorra járulnak elém kérdéseikkel, panaszaikkal. Mégsem tudok semmi másra gondolni, mint a nyílásra. Néhányan a vezérkarból észre is veszik nyugtalanságomat. Jól érzi magát, kérdezik, tudunk segíteni valamiben? Nem felelek. Már a kezdet kezdetén megtanultam, hogy a gyöngeségnek még a látszatát sem szabad kelteni. Hogy ezek a hiénák, nyálzó dögevők korántsem akarnak segíteni, éppen ellenkezőleg, alig várják, hogy ellágyuljak, hogy beadjam derekamat, és megfáradva azt mondjam, igen, igen, könyörüljeteK végre, vegyéteK le vállamról ezt a roppant terhet. Összeszedem magam, arcomra a mostanra jól begyakorolt, mások által megfejthetetlen kifejezést erőltetem. Jól van, gondolom, ez most is működik. Hátrébb lépnek, szó nélkül fejet hajtanak, és csalódottan szétszélednek. Már csak néhány órát kell kibekkelni.

A fáklyák és a neoncsövek együttes erővel ontják a világosságot, de üregeinkben így is félhomály honol. Mintha megrekedtünk volna az alvás és ébrenlét határán. Aztán egymás után lekapcsolják a fényeket, eloltják a fáklyákat. Nyugovóra térnek. Nekem saját hálótermem van, gránitfalú, komor, de ünnepélyes. Megvárom, amíg mindenki saját hálókamrájába vonul, amíg a sziklafolyosókon hömpölyögni kezd az a hátborzongató, de valahol békés moraj: ezernyi lélek lelassult fújtatása. Akkor aztán halkán, lábujjhegyen kiosonok a járatokba, majd nesztelenül, mint az árnyak, suhanok a reményeim szerint már betapasztott lyuk felé.

Még nem látom a célt, de elég megéreznem a hűvös fuvallatot, hogy tudjam, öcsém nem engedelmeskedett. Befordulok az utolsó kanyarban. Ő ott térdepel a lyuk alatt, nyaka hátrafeszítve, arcát ezüstös fény világítja. A munkaeszközökhöz nem nyúlt,

ugyanúgy sorakoznak egymás mellett, ahogyan kipakoltam őket a zsákból. Van valami igazán szép abban, ahogyan öcsém ott térdel. Mégis előnt a harag. Nem, nem is harag ez, gyűlölet. És talán nem is öcsémet gyűlölöm, hanem a tényt, hogy a lyuknak tűnnie kell. Mégis öcsémet gyűlölöm, hogy nem volt képes arra, ami nekem sem ment. Meghallja, hogy jövök. Ahogy rám pillant, bőrén, szemén látom, nem is olyan régen még sírt. Felmutat. Odafent a feketeségben fehér pontok pislákolnak. Itt voltam egész nap, mondja halkán. És amit láttam, másnak is látnia kell. Nincs jogunk betömni ezt a lyukat. Szólnom kell róla a többieknek is. Értsd meg... Hangja szinte könyörgő.

Nem szólhatsz róla senkinek, jelentem ki ellentmondást nem tűrve. És most végre megfogod a kalapácsot, a szeget, a sodronyhálót, és munkához kezdesz. Ha kell, egész éjjel a hátad mögött állok, amíg nem végzel. Kezébe nyomom a kalapácsot. Ő egy darabig forgatja tenyerében, majd ledobja a földre. Nem teszek semmi ilyet, szól, és dacosan elfordul. Újra a fenti világot nézi. Ekkor fékezhetetlen indulat önt el. Ostoba, te szerencsétlen ostoba, nem értesz te semmit! Nem érted, hogyan működik a rendszer, hogyan működik az ember. Sosem cipelted azt a súlyt, amit én. Te csak bámulsz, és gyönyörködsz, és neheztelsz rám, és jó lehetsz, tiszta, együgyű. Én azonban nem, én egyik sem lehetek. Térdel előttem, háttal nekem. Ahogyan hátrafeszíti nyakát, ahogyan a magasságba szúrja tekintetét, csak fejbűbját és lapos homlokát látom. Milyen sokat néztem gyerekként is ezt a fejbűbot és ezt a homlokot. Mindig azt gondoltam, ő jobban hasonlít apánkra, mint én. Leguggolok, felveszem a kalapácsot, felegyenesedem. Még egyszer lepillantok öcsémre. Hallgatom, ahogy lélegzik. Nem. Nincs odafent semmi. És nem is lesz.

kép | Katie Orlinsky, USA, a National Geographic számára, Környezet 3. díj, sorozat

Az Északi-sarkvidéken a fagyott altalaj gyorsabban enged fel az éghajlatkutatók előrejelzésénél, és az olvadás közben felszabaduló gázok gyorsíthatják a globális felmelegedést. Az északi félteke szárazföldjeinek 24%-a permafroszt, szénben gazdag fagyott talaj. Miközben felenged, szén-dioxid és metán szabadul fel. Az olvadás a térségben élő emberek életét is befolyásolja: alámossa a házak alapját, megváltoztatja a tájat, elárasztja a jégkamrákat (a fagyott talajba ázott házi hűtőket), és megromlik bennük az élelmiszer.

Josiah Olemaun fiatal bálnavadász megpihen, miközben bálnahúst pakol a családi jégkamrába az alaszakai Utqiagvik településen.

Fecske Csaba

LEGFŐKÉPP NEKI

WORLD PRESS PHOTO

2020-10-02 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

lány ül a kerekesszékekben
a levegőbe betonozva
az arc senkiföldje
nem műveli érzelem
takarója a semminek
ez a fiatal test csak
van magának mint útszéli kő
amiben megbotlik olykor a
figyelmetlen idő –

mit észlelnék a mélyen ülő szemek
unottan nyelik el a fényt
bejáratai elhagyatott barlangnak
ahol mint alvó denevérek fejjel lefelé
lógnak a dermedt gondolatok –

kezek karok nyúlnak a lány felé
hogyan kiragadják a sötétség sarából
oda ahol virágok szoptatják a méheket
minden perc azt üzeni van ami szép csak lehet
neked nekem de legfőképp neki

kép | Tomek Kaczor, Lengyelország, a Duży Format, Gazeta Wyborcza számára, Portré, 1. díj, egyedi, Jelölt, Az év sajtófotója

Ewa, a 15 éves örmény lány kerekesszékekben ül a Podkowa Leśna-i menekülttáborban, Lengyelországban. A reményvesztettség szindrómára jellemző katatón állapotból tért magához. A reményvesztettség szindróma öntudatlan és magatehetetlen állapotot idéz elő. A hosszadalmas menekültügyi eljárás lelki traumája okozza gyerekeknél. Az átmeneti enyhülést, majd a fokozatos visszatérést a normális működéshez az életkörülmények javulása váltja ki. Ewa akkor betegedett meg, amikor Svédországban veszély fenyegette családjukat, hogy kitoloncolják őket Lengyelországba, ahová eredetileg érkeztek menekülteként. Féltek, hogy visszaküldik őket Örményországba. Ewa betegsége ellenére a családot valóban visszairányították Lengyelországba, ahol nyolc hónappal később Ewa magához tért.

Makó Ágnes

AZ AJTÓNK MÖGÖTT

2020-10-17 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

Először azt mondták,
rendetlen a kertünk,
de maradhatunk,
csak gereblyézzük össze a port,
metsszük meg a sövényt
és fogjuk be a pofánkat.
Rendbe tettünk mindent,

és azt mondták, nem lesz baj,
csak javítsuk meg a tetőt,
a homlokzaton a beázást és mind az öt repedést.
Elkészültünk gyorsan,
de nem mentek el.
Egyre többen jöttek, sétáltak a fűvön,
meggyet szedtek, dohányozva nézték az eget,
egyre több lett kezükben a fegyver.
Ránk fogták félkomoly mosollyal,
onnantól a házban maradtunk.
Amikor bejöttek az előszobába,
először levették a cipőt,
kávét kértek cukor nélkül.
Másnap bevágták az ajtót,
sáros bakancssal léptek a szőnyegre.
Összeráncolt homlokkal nézték a kávéfőzőt,
kiöntötték a levest, azt mondták, sótlan.
Szerda délelőtt kiküldtek a dolgozószobából,
azt mondták, nem jól dolgozunk,
csupa hazugságot írunk,
haszontalan, semmirekellő szövegeket.
Éjfélkor négyen megjelentek a hálósobában,
kiugrottunk az ágyból,
mielőtt kidobták az ablakon.
Azt mondták, nem szerethetjük egymást,
mert ez bűn.
Aztán szétlőtték a vécét,
porzott a papír és a porcelán.
Ültem rajta, körülöttem szétesett a ház,
fénycsíkok szabdalták a téglatörmeléket,
füst lepte a ruhásszekrényt és a mosogatót.
Mostanra csak az ajtónk maradt.

Mögötte biztonságban vagyunk.
Többé nem nyitjuk ki senkinek,
aki meg akarja mondani,
hogyan kell élni.

kép | Fabio Bucciarelli, Olaszország, L'Espresso számára, Hír 2. díj, sorozat

Chilében egész évben tüntettek a jövedelmi egyenlőtlenségek ellen. A tiltakozók átfogó gazdasági reformot, új alkotmányt és a privatizált nyugdíj-, egészségügyi és oktatási rendszer átalakítását követelték. A megmozdulásokon egyre többen vettek részt és egyre erőszakosabbá váltak. A Human Rights Watch emberi jogi szervezet szerint a hatóságok fellépése eltúlzott volt, például a sörétes puskákkal számtalan szemsérülést okoztak, és a fogvatartottakat bántalmazták, megerőszakolták.

A tüntetők a vízágyú ellen védekeznek a santiagoói összecsapások közben november 28-án.

Szirmai Panni

ÉLETCÉL

WORLD PRESS PHOTO

2020-10-10 | NOVELLA, WORLD PRESS PHOTO

Nálatok miért csak egy gyerek van? Nem akartatok többet? Olyan jó lenne Vologyának egy húgocska. Meg neked is jót tenne, ha babázhatnál még... Igazán elférnétek, nem? Nagy ez a ház, és még bővíteni is lehet. Dehogyan, nem vagy te még öreg ehhez. Mása is negyven felett szülte a harmadikat, mondjuk nem néz ki jól, de te más alkat vagy, neked mindened megvan, ami egy gyerekhez kell. Vagy a férjed nem akarja? Tudod,

nálunk se volt egyszerű meggyőzőm. De itt a faluban mindenkinek több van. Az anyósod miatt...? Pedig te igazán szerencsés vagy, nem avatkozik az életetekbe. A lányomnak olyan anyósa van, hogy a harisnyát is ő stoppolja helyette... Bezzeg nekem, annak idején még a meggy magozást is ellenőrizte a mama, megszámolta a meggy magokat és a kimagozottat is... Jó, nem terhellek a saját bajommal, nekünk már nagy a kisebbik is, dolgozik, rendben vannak. Nem azt mondom, hogy nem volt nehéz eleinte két gyerekkel az anyósoméknál... De neked más a helyzeted, jól keres az urad, van rendes lakás is. Nem azért, hogy erőltessem, de talán egészségügyi oka van, hogy nem lett második? Tudom, a férfiaknál is annyi mindent találnak... Persze, a stressz, az is benne van... Vagy, ne haragudj, nálad van gond? Pedig ha valaki, hát te igazán termékenynek látszol. Nem akarok tolakodó lenni, de tudod, hogy van ez, itt a faluban azért megosztja mindenki a gondjait. Talán nem vagytok *úgy* jól? Van, aki már az esküvő után sem szereti annyira, de ha gondolod, van egy asszony, nekem bizalmas barátnőm, ő másnak is segített... Vagy nem is gondolkodtál ezen?!

Tudod, két gyerek az dupla munka, de tripla boldogság. Látod, itt a környéken is mindenkinek több van, a Katyusáéknál már a negyedik jön, de hát az más kérdés. Ugyan már, dolgozni lehet gyerek mellett is. Az első néhány hónap kicsit nehezebb, aztán mindenki elboldogul valahogy. Nekünk se segített senki, az anyósom inkább keresztbe tett... de nálatok más. Tényleg nem akarsz?! Hát mit tervezel a nyugdíjas évekre? Utazgatnál, viccelsz? Nekünk az a jó, ha van kire mosni, főzni. Olyan hálás egy ilyen kisbaba. Kár, hogy a mai fiataloknak ez nem életcél. Mondjuk, ha van mit enni adni a gyerekeknek, úgy főleg jó, de hát nálatok van...

Én igazán szeretem a gyerekeket, csak megszülni ne kelljen, ugye? Bár neked könnyű szülésed volt, nem panaszkodhatsz. Hat óra alatt meglett, mi az! Engem mindkettőnél egy napi vajúadás után császároztak, az nem leányálom. De mindkettő egészséges, és csak ez számít. Neked azért szerencséd volt, hogy az elsőnek sem lett baja a robbanás miatt... annyi szörnyűséget hall az ember. Mondjuk, én tizenöt évvel később szültem, hiába, akkor is voltak aggodalmaink a terhesség alatt. Sosem lehet tudni. Még jó, hogy erre az esetre azért van megoldás, ma már legalábbis majdnem egyszerűen. Nem azt mondom, hogy ez jó, dehogyis. Én se sietek ilyenkor az orvoshoz, de lehet valamit tenni, ha muszáj. És van, amikor nem lehet megtartani. Persze, hogy

megbántam... te nem? Hát hogy lehet erre másképp gondolni? Akkor ez volt a megoldás, csakis ez... ha egyszer nem jött haza az apja. Mit csináltam volna olyan fiatalon egyedül? Nem jól van a világ berendezve, hogy erre kényszerül az ember lánya.

kép | Tatsiana Tkachova, Fehéroroszország, Portré 2. díj, sorozat

A fehérorosz abortusz-szabályozás a legliberálisabbak közé tartozik Európában. Ennek ellenére ma is tabunak számít sok nő számára, és a terhességmegszakítási döntés gyakran szégyenérzettel párosul. Abortuszt fontolgató vagy választó nők mesélik el a maguk történetét. Kérésükre az arcuk rejtve maradt, a nevüket megváltoztattuk.

Natalia (62 éves) állapotos volt a csernobili atomerőmű-katasztrófa idején. Egészséges gyermeket szült, de nem mert újabb terhességet vállalni, mert félt a sugárzás következményeitől. Attól is félt, hogy nem tudna megbirkózni két gyermek nevelésével, ezért döntött az abortusz mellett, amikor legközelebb teherbe esett.

Victor András

KETYEGŐ METÁN-BOMBA

WORLD PRESS PHOTO

2020-10-08 | **ESSZÉ, WORLD PRESS PHOTO**

Rejtélyes lyukak

Az utóbbi években – az első hírek szerint Szibéria északi részén, valamint a Jamal félszigeten (az Ob északi tengeri torkolatánál) – különös lyukak keletkeztek a földben. Nem is kicsik! Némelyik száz méter átmérőjű, másik tíz méter mély. Néha ott élő

rénszarvas-pásztorok észleltek nagy durranást és füstöt, s annak alapján vezették nyomra a geológusokat, de – minthogy főleg gyéren lakott területen vannak – a lyukak többségére csak véletlenül vagy műholdas felvételek alapján találtak.

Már az első lyukak megtalálásakor föltételezték, hogy a keletkezésük valahogyan kapcsolatban van a globális melegedéssel; ugyanis csak permafroszt ^[1] területekről ismerünk ilyen mélyedéseket, s ott is csak azóta, hogy a melegedés következtében erőteljes olvadásnak indult a jeges talaj.

A permafroszt kiolvadása önmagában is nagy horderejű változásokat hoz magával: bizonytalanná válik az évekkel ezelőtt még fagyott talajra épített házak és úttestek stabilitása, járhatatlanná válik a rénszarvas-csordák megszokott terelési útvonala stb. De ezek a lyukak másról is szólnak.

Metánhidrát

Orosz kutatók megvizsgálták a lyukakban lévő talaj és levegő összetételét. Meglepve tapasztalták, hogy a kráterek alján a metán-gáz koncentrációja a máshol szokásosnak az 50-szerese. Vagyis a különös jelenség föltehetőleg kapcsolatban van a szibériai (vagy bárhol lévő) permafroszt talajokban őrzött hatalmas mennyiségű metán-hidráttal.

Mi ez a metán-hidrát, hogyan kerül oda, s mi történik vele most?

Vannak olyan anyagok, amelyeknek a molekulái négyesével-hatosával összekapcsolódva gyűrűt képeznek, s így körül fognak egy üres helyet. Ilyenek pl. az ún. korona-éterek, amelyek a nevüket is innen kapták. Az ún. fullerénekben pedig 60 darab szén-atom úgy kapcsolódik össze gömbbé – „futball-labda”-molekulává –, hogy a gömb közepe üres. És ilyesféle a vízmolekula is, de csak akkor, ha jéggé fagy. Ilyenkor tucatnyi vízmolekula erősen összekötődve körülzár egy – a vízmolekulához képest nem is kicsi – üres térrészt. Az ilyen gyűrű vagy gömb alakú molekulaszerkezetek jellemző sajátága, hogy belsejükben megköthetnek, tárolhatnak más atomokat, ionokat, molekulákat.

Tudományosan *klatrátoknak* hívják az ilyen őrző-tároló molekulákat. Az elnevezés a latin *claustrum*, *clastrum* = 'zár, ketrec, börtön' szóból származik (ahonnan kolostor szavunk is ered). Sokféle klatrátot ismerünk, és sokféle az ilyen molekulákban „fogva tartott” anyagok száma is. Az egyik – s a legismertebb (de talán a leggyakoribb is) – példa ez a bizonyos metán-hidrát, ahol a fagyott vízmolekulák ketrecébe metán-molekulák vannak bezárva. S ezt őrzi a permafroszt esetében a fagyott talaj.

Honnan kerül a talajban lévő vízmolekulákhoz a metán?

bomlási sorozat

Az élőlényeket fölépítő specifikus vegyületek széntartalmú, ún. szerves vegyületek. Jellemző atomjaik a szén, a hidrogén, az oxigén és a nitrogén (valamint kétszázhatvan más, kisebb arányban előforduló elem).

Röviden CHON-vegyületek. A hajdani földtörténeti korok szibériai erdeinek anyagai a talajba kerülve évmilliók alatt elbomlottak. A N- és O-atomok döntő része ma a levegőben van (hiszen annak nagyjából 78%-a nitrogéngáz, 21%-a oxigéngáz.). A maradék C és H atomok egymáshoz kapcsolódva alkotják a metánt (CH₄). Ha azonban a bomlás még tovább tart, akkor lassanként egyre inkább csak C-atomok maradnak a földben. Ennek a bomlási sorozatnak a mai képviselői az ásványi szenek, a még fás szerkezetet is mutató lignittől a barna- és fekete-szénen keresztül a már szinte csak C-atomokból álló antracitig.

A víz azonban a talajban csak akkor ejti fogságba a metánt, ha állandóan fagyott állapotban van, s ráadásul elég nagy a nyomás is. A permafroszt területeken – mélyen a felszín alatt – mindkét feltétel teljesül. Ez a háttere, hogy év-százmilliók alatt a Föld különböző pontjain lévő permafroszt talajokban hihetetlen mennyiségű metán-hidrát halmozódott fel.

A rejtélyes óriás-lyukakat tehát nyilvánvalóan a permafroszt talaj kiolvadásakor a vízmolekulák ketrecéből kiszabaduló metán okozza. Ennek konkrét módja azonban még vizsgálendő. Történhet úgy is, hogy a felszabaduló metángáz fokozatosan összegyűlve egyre nagyobb üreget képez a föld alatt, s amikor az óriásbuborékban lévő gáz nyomása elér egy kritikus értéket, egyszer csak kilövell, kidobja a fölötte lévő

talajt. Ugyanúgy, ahogyan a vulkánoknál a forró magma és az azt feszítő gázok. De – minthogy a metángáz gyúlékony – az is lehetséges, hogy a föld alatti óriás-buborék növekedésének kritikus pontján az összegyűlt metán valamitől begyullad, s égve robban ki a föld alól.

Lángoló jég

A történetnek azonban itt nincs vége. Beláthatatlan környezeti veszélyt jelent, hogy az évmilliók óta a talaj „fogságában” lévő metán – a globális melegedés következtében – kiszökik az olvadó jégből a levegőbe. A metán ugyan nem mérgező, kis mennyiségben mindig is volt a földi légkörben; de üvegházhatású gáz, még hozzá erősebben, mint az erről „híressé” vált szén-dioxid. Ha tehát növekszik a levegő metán-koncentrációja, erősödni fog az üvegházhatás, és gyorsul a globális melegedés. Ha pedig még magasabb lesz a Föld átlag-hőmérséklete, fokozódik a permafroszt területek kiolvadása, s még tovább emelkedik a levegő metán-szintje. És így forog tovább az önerősítő kör. A végét egyelőre nem látjuk.

Akár mi – emberek – vagyunk a felelősök a klímaváltozásért, akár nem, a permafroszt napjainkban is jelentős mértékű kiolvadásán már nem tudunk változtatni. Jelentkezett azonban ennek a metán-hidrát ügynek egy másik vonala is, amely viszont egyértelműen rajtunk múlik, és még veszélyesebb. Ez a „lángoló jég”.

mini-élőlények hihetetlen tömege

Tudjuk, hogy metánhidrát nemcsak a permafroszt talajában képződik, hanem az óceánok mélyén is. A Földön lévő élő-anyag (a biomassza) tömegének óriási részét a világ-óceán

vizének legfelső rétegében lévő plankton képezi. Tehát nem az elképesztő méretű bálna és az óriási rajokban úszó halak tömege meghatározó, hanem a planktonban szemmel alig (vagy nem) látható méretű mini-élőlények hihetetlen tömege. Az elpusztult tengeri élőlények tengerfenékre lesüllyedő és ott összegyűlő szerves anyagainak lassú bomlása révén végül ugyanúgy metán képződik, mint a talajban. S

az ottani hidegben – meg a fölötté lévő víztömeg óriási súlya miatti rendkívül nagy nyomáson – ebből a metánból a jelen lévő vízzel együtt szintén metán-hidrát képződik. Elképzelhetetlenül nagy tömegben.

A tengerek aljáról felhozott metánhidrát idáig inkább csak tudományos-népszerűsítő „játék” volt. Annak kiváló is, hiszen valóban megdöbbenő, hogy szemmel egyszerű jégnek látszó darab, ha kitesszük az asztalra, s hagyjuk melegedni, egyszer csak a kezdődő olvadás következtében felszabaduló metángáz egyre nagyobb nyomásától pattogni kezd, darabok lökődnek le róla, s ha égő gyufát tartunk a közelébe, lángba borul, és mindaddig ég, amíg el nem fogy a benne lévő metán. Ezért „lángoló jég” a beceneve.

Időzített bomba

Mostantól azonban a metán-hidrát sokkalta több, mint látványos természettudományos „játék”. Hiszen a metán – minthogy éghető – kiváló energiaforrás. A földgáz 97%-a metán; ezzel főzünk a konyhában, ez ég a gázkályhákban, ezt vezetjük óriási csőrendszereken a kitermelési helyétől a felhasználóig. A metánhidrátból kinyerhető metán tehát gyakorlatilag azonos azzal a gázzal, amely az egyik legfontosabb energiaforrásunk.

Alaszka és Észak-Kanada tengereinek mélyén, de még nagyon sok más helyen (talán a Földközi tengerben) is van metánt tartalmazó jég. Becslések szerint ezer-milliárd m^3 -es nagyságrendű mennyiségről van szó. S minthogy $1 m^3$ metánhidrát $150\text{--}200 m^3$ metánt tud kibocsátani, a felszabadítható metánmennyiség talán a Föld eredetileg volt földgáz-készletének a többszöröse.

Ha a „lángoló jég” kitermelése a tengerek fenekéről gazdaságosnak bizonyul, komoly vetélytársa lesz a földgáz-iparnak. Gondoljunk arra, hogy a hagyományos kőolaj- és földgáz-iparban milyen óriási súlypont-eltolódásokat váltott ki a „palagáz-forradalom”, vagyis a réteges-palás szerkezetű kőzetek lemezei között lévő földgáz

kitermelési módjának a kidolgozása. Például az USA, amely azelőtt nettó importáló ország volt, ennek a technikának a révén exportáló országgá vált, s ezzel alaposan megváltoztatta a világpiaci pozíciókat.

kizárólagos jog

A „metán-hidrát forradalom” várhatóan ennél még mélyrehatóbb világpiaci változásokat okoz. Az újságokban rendszeresen lehet híreket olvasni arról, hogy Kína és az USA hogyan „kakaskodnak” a Dél-kínai tenger hovatartozása körüli vitában. Kína akár repülőterekkel, kikötőkkel rendelkező mesterséges szigeteket is létrehoz, hogy minél nagyobb területről állíthassa, hogy az Kína része, s kizárólagos jogot formálhasson az ott lévő felszín alatti természeti energiaforrásokhoz. És dicsekszik is a híradásokban, hogy már százezer m³-es nagyságrendet ért el a metán-hidrát kitermelésében. Az USA viszont ragaszkodik a nemzetközi vizeken történő szabad hajózás elvéhez (vagy talán szintén az ott lévő „lángoló jéghez”), és katonai felvonulással jelzi: nem ismeri el Kína területi követeléseit.

Vagyis a földgáztól mint energiaforrástól „betegesen függő” technikai civilizációnk számára a tengerek alján lévő metán-hidrát stratégiai jelentőségű. Háborúk folyhatnak a birtoklásáért.

De ennek a történetnek sincs vége a gazdasági erőviszonyok megváltozásával. Ugyanis katasztrofális hatása lehet a Föld ökológiai rendszerére, ha nagyüzemi léptékű lesz a tengerfenéki metán-hidrát kitermelése. Ha megnyílik ez a viszonylag könnyű metán-szerzési technológia, előről kezdődik az az évszázaddal ezelőtti korszak, amelyben dúskáltunk a fosszilis tüzelőanyagokban, s eszünkbe sem jutott, hogy egyszer az is elfogyhat.

Sajnos reális a veszélye, hogy hiába küzdöttünk-küzdünk a klímaváltozás megfékezése érdekében a „karbon-semlegességért”, a viszonylag olcsón kitermelhető metán-hidrátból nyert metán energiatermelési célú égetése miatt újra fokozódni fog az antropogén szén-dioxid kibocsátás. Egyszerűen azért, mert nem lesz ellenállás a

fosszilis energiaforrások bőségesen elének táruló új kínálatának. Az még külön növeli a veszélyt, hogy termelési veszteségként rengeteg metángáz is a légkörbe kerülhet, amely – mint fentebb jeleztük – még erősebb üvegházhatású gáz, mint a CO₂.

Jajj nekünk!

1. Permafroszt: az év 12 hónapjában fagyott állapotú talaj ↑

kép | Katie Orlinsky, USA, a National Geographic számára, Környezet 3. díj, sorozat

Az Északi-sarkvidéken a fagyott altalaj gyorsabban enged fel az éghajlatkutatók előrejelzésénél, és az olvadás közben felszabaduló gázok gyorsíthatják a globális felmelegedést. Az északi félteke szárazföldjeinek 24%-a permafroszt, szénben gazdag fagyott talaj. Miközben felenged, szén-dioxid és metán szabadul fel. Az olvadás a térségben élő emberek életét is befolyásolja: alámossa a házak alapját, megváltoztatja a tájat, elárasztja a jégkamrákat (a fagyott talajba ásott házi hűtőket), és megromlik bennük az élelmiszer.

Josiah Olemaun fiatal bálnavadász megpihen, miközben bálnahúst pakol a családi jégkamrába az alaszakai Utqiagvik településen.

Victor András

VESZÉLYES SZÉPSÉG

WORLD PRESS PHOTO

2020-10-14 | ESSZÉ, WORLD PRESS PHOTO

Az USA-ban divat lett tigriskölyköt tartani házi kedvencként. Vajon mi ennyire vonzó egy kis-tigrisben?

Egyáltalán, miért tartunk házi kedvencet?

Erre a kérdésre nem lehet röviden válaszolni, mert nagyon sok ága-boga van. Kutyát azért, mert nincs még állat, amelyik ennyire társunk lehet. Állat-etológiai vizsgálatok mutatják, hogy az emberrel való kapcsolattartásban a kutya az emberszabású majmokat is felülmúlja. Tudtunkkal a kutya az egyetlen állat, amely „ért” a gazdi nézéséből; abból, hogy hova néz. Érti, hogy a ránézés odamutatás. Macskát (többek között) azért, mert lenyűgöző a kecsessége, eleganciája; imponáló az autonómiája, még a gazdival szemben is megőrzött függetlensége.

Teknőst, papagájt, halat, kígyót, tengerimalacot, törpenyulat, botsáskát és még ki tudja mit tartunk – az egyiket, mert szép, a másikat, mert szórakoztató vagy érdekes. Ki így, ki úgy, de legtöbbször valamiért vonzódik az állatokhoz.

A kölyök-állatokhoz még inkább vonzódunk. Miért?

Az utódok – kölykök, fiókák, porontyok – gondozása a legtöbb állatnál ösztönös viselkedés. Egy nőstény rókának nem kell tanulnia, hogyan szoptassa kicsinyeit. A költő madár, ha tatógó csőrt lát, az ösztöneinek engedelmeskedve etet.

Ez az utódgondozási ösztön az emberben is megvan, de már nem tisztán biológia; az ösztön-alapra ráépült egy sereg tanult viselkedésforma: például az adott társadalom által elvárt íratlan szabályokhoz vagy saját pedagógiai elvekhez igazodás.

gondoskodási-tanítási szándék

Az utódgondozással kapcsolatos ösztönalap része az is, hogy a kisgyermekre jellemző testarányok pusztán látványa is kiválthatja bennünk a megkülönböztetett figyelmet. Az

egyedfejlődés során a különböző testrészek nem egyformán növekszenek. A kisgyerekeknek – a test többi részéhez viszonyítva – nagyobb a feje, s rövidebbek a végtagjai. A csecsemők feje teljes testmagasságuknak nagyjából a negyede, a felnőtteké csak a hetede; a törzs hosszához képest az újszülött lába nagyjából ugyanakkora, a felnőtte azonban a másfélszerese. Ha meglátunk – akár csak rajzolt

körvonalak formájában – egy csecsemőre jellemző testarányú emberalakot, rögtön tudjuk, hogy kisgyerek. És az emberek nagy részében azonnal beindul valamiféle figyelem, gondoskodási-tanítási szándék.

Érdekes módon ez a gondozási ösztönünk az állatkölykökre vonatkozóan is működik. Az állatok – legalábbis az emlősök – testrészeinek aránya ugyanis az emberéhez hasonlóan változik. Egy macskakölyök nem geometriailag kibélelt macska. Messziről látszik, hogy nem kisméretű felnőtt, hanem kölyök. A testéhez képest nagyobb a feje és rövidebb a lába. Ezért jobban vonzódunk hozzá, mint általában az állatokhoz.

Számos család sétál a kelepcebe, hogy húsvétkor megvásárolja a kisnyuszt, mert „olyan édes”. És egy-két hétig az is marad. De pünkösdre már nagy nyúl lesz. És szeretnének megszabadulni tőle; már inkább nyűg a gondozása, mint öröms játék. Ugyanezért engednek szabadon például seregnyi ékszerteknőst. Amíg elfért a tenyerünkben, addig aranyos volt. Egy év múlva már nem az. Még mindig szép, de már nem olyan vonzó. Csökken az érzelmi kötődés; és legfőképpen: már nem váltja ki bennünk a „gondoskodási ösztönt”. Maradt a „ha már vállaltuk” felelőssége, de egyszer csak ez is elfogy, s útjára bocsátjuk egy kis patak vagy tó partján.

S ezzel – éppen az ékszerteknőssel kapcsolatban – fontos természetvédelmi kérdéshez jutottunk, amely szorosan kapcsolódik a házi kedvencek tartásához, különösen az idegen-honos fajok esetében. Az ékszerteknős Magyarországon nem őshonos. Hosszabb ideig él és nagyobbra is nő, mint a mocsári teknős. Erősebb is. És szép lassan kiszorítja az élőhelyéről egyetlen természetes teknősünket.

A tigris „nagyított macska”. Ez is fokozza a vonzerejét?

A macskafélék a ragadozó emlősök egyik nagy családja. Sok közismert állat tartozik ide: oroszlán, leopárd, jaguár, gepárd, ocelot, puma, hiúz, és persze a vadmacska, amelyből házasítottuk a macskát.

A közismert rigmus, hogy „az oroszlán is egy macska, csak egy kicsit nagyobbacska”, lényegében butaság, hiszen – minden biológiai rokonság és hasonlóság ellenére – a macska nem kicsinyített oroszlán. [Mint ahogyan a gyerek sem kicsinyített felnőtt!] Mégis: van abban valami igazság, hogy egy tigriskölyök sok szempontból hasonlít egy macskakölyökhöz. A mozgása ugyanolyan kecses, hajlékony, rugalmas, erős, de tízszer akkora. Felületesen nézve: „nagyított macska”. S ennek megfelelően a gyönyörködés is „nagyított” benne: Ezt hívják úgy, hogy „szupernormális inger”. Az anyamadár, ha meglát egy tátozó csőrét, ösztöneinek engedelmeskedve azonnal bele akar tenni valami eledelt. S az esetek nagy részében az a fióka kapja a finom falatot, amelyik a legnagyobbra tátja a csőrét. Föltehetően azért, mert ő a legéhesebb. A kakukkról tudjuk, hogy más madár – például nádirigó – fészkébe teszi a tojását, s a fészek gazdájára hagyja a kikelt kakukkfióka etetését. Mivel a kakukkfióka eleve nagyobb, mint a fészek igazi gazdájának saját fiókái, nagyobbra is tátja a csőrét, s így folyton ő kap enni. A normálisnál (jelen esetben a nádirigó fiókánál) nagyobbra tátott csőr – vagyis a szupernormális inger – mindent felülír.

Így vannak a tigriskölyköt házi kedvencként tartók is. Kedvencük tízszer akkora, mint egy házimacska, ezért a szépsége is szupernormális. Szupervonzó.

A veszélyes szépség is vonzó?

sorrend

Egy állatkölyök elfogadja – kénytelen elfogadni – a rangsorban neki jutó helyet. Pontosán tudja, hogy a felnőtt egyekhez, valamint a többi kölyökhöz képest hol van a helye. Igazodik a rangsorban nála előrébb álló egyed jelzéseihez, parancsaihoz. Engedelmeskedik, hiszen ha nem tenné, kapna is kisebb-nagyobb fájdalommal járó figyelmeztetést. S végképpen eszébe sem jutna a „főnököt” megtámadni. Tudomásul veszi a sorrendet.

Ez így van a tigriskölyök esetében is. Valaki(ke)t ő is elfogad feljebbvalónak. Ha egészen kicsi korától emberek között növekszik, embergazdát tekint „főnöknek”, hiszen tőlük kap ételt is, figyelmeztetést is.

A szabad természetben azonban a rangsor nem örök. Ahogy a kicsi növekszik, előbb-utóbb megközelíti, vagy el is éri testi erőben, ügyességben az addigi vezért. S ekkor vége a békének. Az ifjú megharcol az időssel; megpróbálja átvenni a szerepét. Vagy sikerül, vagy nem. De itt már „vérre megy”.

A házi kedvencként tartott kistigris is növekszik, fejlődik, erősödik. Elérkezhet a pillanat, amikor kitör belőle a ragadozó állat, s onnantól az embergazdáját már nem „főnöknek”, hanem potenciális zsákmánynak látja. És támad. A cirkuszok állatidomárjai is ebben a helyzetben vannak. Amíg a már felnőtt tigris elfogadja az idomárt „főnöknek”, addig engedelmeskedik neki, végrehajtja a mutatványt, s meg is kapja érte a jutalomfalatot. De sajnos elő-előfordul a világ cirkuszaiban, hogy valamelyik tigris – akár minden előre látható jel nélkül – hirtelen megváltozik, kilép „beosztott” szerepéből, s tragédia következik be.

A házi tigriskölyök tehát nemcsak szép, de veszélyes is. Ha ma még nem, holnap már az lehet. Akik otthonosak az ilyen állattartásban, valószínűleg meg tudják saccolni, hány hónapos koráig nem várható, hogy átváltozik ragadozóvá. De ezek csak átlagok, valószínűségek.

A tigriskölyök-dédelgetésben a veszély is izgalmas lehet. Rengeteg embert vonz a veszélyesség. Nagy turisztikai sikere van olyan programoknak, amelyek némi kockázatot jelentenek. „Adrenalin” jelzővel hirdetnek magas fák koronájában kialakított akadálypályákat, extra gyors motorcsónakokkal száguldozást. A félelemmel vegyes izgalom a vonzereje seregnyi „vidámparki” játéknak, a bungee jumping ugrásoknak, de még a sziklamászásnak vagy a szabadulósobáknak is. A hormonális vészhelyzet (magas adrenalin-szint a vérben) feldob, fiatalít, örömeztet kelt.

*

Tegyük egymás mellé a vonzóerőket! A házi kedvenc kistigris 1) szép állat, 2) ráadásul „gyerek”-állat, 3) méretei miatt szupernormális szépség, és 4) nem utolsósorban a veszélykeresés bizsergető vonzását is megadja. Tulajdonképpen akár meg is

érthetjük, hogy miért lett olyan divatos az USA-ban a tigriskölyök házi kedvencként tartása, s miért hajlandó sok-sok család nagy pénzeket fizetni ezekért az örömökért.

Szomorú ellenpont ugyanakkor, hogy mindeközben a szabad természetben élő tigrisek pusztulnak. Most már nem attól, hogy befogják a vad egyedeket, hiszen döntően mesterségesen tenyésztett tigriskölyökről van szó, hanem mert szép lassan elfoglaljuk az élőhelyüket. Kiszorítjuk őket a világból.

kép | Steve Winter, USA, a National Geographic számára, Korunk kérdései 2. díj, sorozat

5000 és 10 000 közé tehető a fogságban élő tigrisek száma. Vándorcirkuszok és egyéb vállalkozások tenyésztenek tigriseket, és pénzt szednek be a simogatásukért, a közös fényképezkedésekért. Magánszemélyek is tartanak tigrist háziállatként. Összehasonlításképpen: mindössze 3900 tigris él a vadonban Ázsiában és 1659 a kijelölt állatkertekben szerte a világon. Négyhónapos korára a tigriskölyök már túl nagy és veszélyes lesz háziállatnak, ezért a gazdája eladja. A végállomás feltehetően az illegális kereskedelem a tigris testrészeivel.

Hulkkal, a 12 hetes tigriskölyökkel játszanak a McCabe család tagjai a Ringling Állatgondozó Központban Eureka Springsben, Arkansas államban.

Bene Zoltán

KÍMÉLETLENÜL

2020-10-11 | NOVELLA, WORLD PRESS PHOTO

Délutánonként kialvatlanul ébredek, mióta beköltöztek a szomszéd lakásba. Pedig jólesne az alvás, szükségem is lenne rá. Ha nem pihenem ki magam, az életemmel játszom. Koncentrálnom kell, olyan erősen és hosszan, hogy azt nem lehetséges fáradtan, törődötten.

- Ma éppen, hogy megúszta, tesó – mondta a minap Japán, és az ép szemében mintha valódi aggodalmat láttam volna.
- Ne félts – sziszegtem. A felső ajkam rohadtul fáj, nem tudtam rendesen beszélni.
- Nem téged, a pénzt félts – vigyorgott Rozmár, mire Japán dühösen felhorkant.
- Szerintem máshol van dolgod, főnök – jegyezte meg komoran.

Japán sosem járt Japánban, az anyja kínai volt, az apja ukrán, s mióta a fél szemére megvakult, nekem segít. Rozmár se járt soha a sarkvidéken, de ha egyszer kitennék a fagyos tengerpartra, senki nem venné észre, hogy egy ember, s nem egy hurkásan hájas tengeri emlős heveredett végig a jégen.

- Meglehet, nősténynek nézne valamelyik bika, és megprüttyölné – húzta Oleg, a kamcsatkaiak mindenese –, én meg ott állnék egy csónakban, és röhögnék rajtad!

– Amíg egy jegesmedve ki nem rántana abból a csónakból, tesó – ingatta a fejét Japán.

– Vagy egy cet – tódított Sárika, a csontroppantó.

A fészkes fenébe, próbálom kirázni a fejemből a zsongást és a tompa fájdalmat. A szomszédban még mindig szól a muzsika.

– Valami nyöszörgés meg puffogás, és ezt nevezik zenének – magyaráztam Japánnak valamelyik nap.

– Menj át, kopogtass be, kérd meg, hogy halkítsanak – javasolta.

– Tudod, hol lakom, nem?

Japán bólintott.

– Mit ér ott a halkítás, szerinted? Ha egy pók fingik hálószövés közben, azt is hallani.

Bár pókok nincsenek ebben a háztömbben, jut eszembe most, a penészes falakat nem kedvelik.

Föltápászkodom, megmosakszom, fogat is mosok. Fáj, a fene essen belé. A szám is, néhány fogam is. Félek, egyik-másik végzetesen meglazult az idők folyamán. Pedig otthon, egyszer, csudarégen, igen, igen: otthon még a vasat is elharaptam. Vagy a fene tudja. A kőkeményre szikkadt kenyeret biztosan. Nem olyan régen bezzeg még egy fülbe is belesajdult...

Sárika, a csontroppantó minden nap alaposan átnézi a számát. Övig érő szakállú, dús, hosszú hajú, rezes orrú vénség, fénykorában a ketrec hőse volt, úgy törte a sípcsontokat, hogy a közönség füldugóval járt a meccseire. Mióta öreg és heroinista, a fogainkat vizslatja, szakértően kiválasztja a megfelelő fogvédőt, lelögyböli a csapnál, aztán betolja a szánkba.

Megcsörren a telefonom. Japán az, ki más lenne.

– Aludtál?

– Nem túl jól.

– Zenéltek?

– Ja.

– Ma egy ritka nagy tahót fogtál ki, de mondjuk azt, hogy papírokat kell intézned a hivatalban, s halasszuk holnapra a meccset.

– Miért?

– Ez ellen így semmi esélyed, tesó. Ha nem pihened ki magad, ott maradsz a ketrec alján megnyomorodva. És akkor még szerencsés voltál.

Máris visszadőlök aludni. Nem sok sikerrel. Amikor elnyom az álom, otthon járok, a cserepesre száradt földeken szaladgálok mezítláb, mögöttem a húgom és az öcsém trappolnak, fölöttünk barna madarak köröznek, és folyvást a fejünkre szarnak. Ám a barna madarak idővel mindig repülőgéppé, a hulló madárszar meg bombává változik. Az öcsém elpárolognak, helyükön csupán egy kráter, a húgom még él egy ideig, pedig csak a fele maradt meg. Képtelen vagyok megfogni a kezét. A hányás ízére ébredek. Alig öt percig tart az álom. Mindig. A falon túl a nyüszítő muzsika. Így megy óráról órára, egész este, fél éjszaka.

Végül átkopogok. Ahogy Japán tanácsolta. Hátha tudnak zene nélkül is élni.

Az öregasszony nyit ajtót, akivel a lépcsőházban nagy ritkán találkozni szoktam. Mondom, miért jöttem, de nem érti. Honnan jöttek ezek, villan át rajtam, milyen nyelven kellene...? – nem gondolhatom végig, az öregasszony helyén megjelenik egy fiatal fiú. Ijedt tekintet.

– A zenét, ha levennétek – morgom neki. – Nem tudok aludni. És ha nem tudok aludni, megdöglök holnap.

– Zene? – kérdez vissza értetlenül.

– A zenét? – hallatszik egy női hang a lakás belsejéből.

– Igen! Ha kikapcsolnák... Hogy tudjak aludni.

– Ha nincs zene, a lány nem vesz levegőt – a női hang fásult, fáradt, színtelen.

– Nem jönne ki?

A fiú mögött megjelenik egy harmincas éveiben járó, elgyötört arcú asszony.

– A lányom – mondja, s mosolyogni próbál. A fogai barnák. – Beteg. Ha kikapcsoljuk a zenét, nem akar levegőt venni.

– Jön, néz! – kerül elő újra a vénasszony, szélesre tárul végre az ajtó, és inas, madárlábszerű kezek ragadnak meg, húznak befelé. A parányi lakásban (még az enyémnél is kisebb) heten zsúfolódnak össze. A fiún kívül mind lányok és asszonyok. A szoba közepén, rozoga széken ül a lány, aki nem vesz levegőt, ha elhallgat a zene. Mint egy bábu. Vagy egy hulla.

– Amióta az apja meghalt, ilyen – mutat rá az elgyötört arcú nő.

– Az apja? – vonom föl a szemöldököm.

– A férjem, Leonidas. Alighogy meghalt, kivettek minket az utcára, három nap múlva találtam csak ezt a lakást. Addigra Maria majdnem megfulladt. Azóta pedig ilyen.

– Értem – a torkom olyan száraz, hogy azt hiszem, szétszakad a beszédetől. – Nem is zavarok.

Elindulok kifelé.

– Nem haragszik?

– Hagyják azt a zenét, nincs jelentősége – vetem vissza az ajtóból.

Bezuhanok az ágyamba, forgolódom tovább. Amikor elnyom az álom, otthon járok, cserepesre száradt földek, mezítláb, a húgom és az öcsém, fölöttünk barna madarak, fejünkre potyogó madárszar, repülőgépek, bombák, kráter, féllány-húgom kinyújtott keze, ami hiába nyúlik felém, aztán elsodorja egy megkínzott ábrázat, olyan hatalmas, hogy kitakarja a világot, orrán-száján vér szivárog, a szeme duzzadt, jobb karja tehetetlenül lóg...

– Üsd! – hallom Rozmárt, s én még egyszer lesújtok, beleadva apait-anyait, és a megkínzott ábrázat azonnal eltűnik.

Fölriadok.

– Leonidas – suttogom.

Eszem egy keveset, elindulok. Korán van még, de semmi értelme tovább húzni az időt. A lépcsőházban találkozom az öregasszonnyal, szatyorral igyekszik hazafelé.

– Jó napot – köszönök, ő csak biccent, motyog valamit, amit nem értek.

– A fia volt? – szegezem a kérdést a hátának, mert időközben elhaladtunk egymás mellett.

Az öregasszony megtorpan, visszafordul, bámul.

– A lány apja, aki meghalt, a fia volt?

Csak néz.

– Leonidas! – szinte már kiabálok. – A fia?

– Leonidas halott – mondja.

– Hogyan halt meg?

– Ketrecharcos volt – hallom az elgyötört arcú nő hangját a lépcső tetejéről. – És a ketrecharcosok meghalnak. Viszontlátásra! – érthetetlen nyelven újabb szavakat mond. Talán elismétli az anyanyelvén is, amit mondott. Tudja. Az igazságot. A ketrecharcosokról.

Amikor a ketrecben állok, az üvöltő, ordító, nyálfröcsöggető nézők előtt, s várom, hogy beengedjék az ellenfelet, Japán sírni kezd. A szemem sarkából látom. Én nem sírok. Várom az első ütést. Amit a második követ. Míg el nem érkezünk az utolsóhoz. Akkor majd azt mondják az ellenfelemnek, *üsd!*, ahogyan nekem mondták. S amiképpen én Leonidast, ő engem fog ütni még akkor is, még a legvégén is, mert nincs kímélet. És nem is érdemeljük.

kép | Tomek Kaczor, Lengyelország, a Duży Format, Gazeta Wyborcza számára, Portré, 1. díj, egyedi, Jelölt, Az év sajtófotója

Ewa, a 15 éves örmény lány kerekesszékekben ül a Podkowa Leśna-i menekülttáborban, Lengyelországban. A reményvesztettség szindrómára jellemző katatón állapotból tért magához. A reményvesztettség szindróma öntudatlan és magatehetetlen állapotot idéz elő. A hosszadalmas menekültügyi eljárás lelki traumája okozza gyerekeknél. Az átmeneti enyhülést, majd a fokozatos visszatérést a normális működéshez az életkörülmények javulása váltja ki. Ewa akkor betegedett meg, amikor Svédországban veszély fenyegette családjukat, hogy kitoloncolják őket Lengyelországba, ahová eredetileg érkeztek menekülteként. Félték, hogy visszaküldik őket Örményországba. Ewa betegsége ellenére a családot valóban visszairányították Lengyelországba, ahol nyolc hónappal később Ewa magához tért.

Nagy Géza

A SÁNTA KOVÁCS MEG AZ ÖRDÖG 4.

FRANKENSTEIN

2020-10-05 | A SÁNTA KOVÁCS MEG AZ ÖRDÖG, ESSZÉ

Hajlamosak vagyunk úgy tekinteni a mítoszokra, mint a korai civilizációk babonáira és legendáira, amelyek természetfeletti erők, istenek vagy legendás hősök és királyok történeteit mesélik el. Ezek a mesék sokszor szolgáltak hatalmi célokat, bizonyították az uralkodó család vagy az uralkodó réteg rátermettségét, a korábbi uralkodók ármánykodását és alkalmatlanságát a hatalomra. Más történetekben olyan szabályok és példák magyarázatát adták, amiket generációról generációra át akart hagyományozni a közösség. A mítoszokban hemzsegnek a csodás elemek, a hősök

útját fantasztikus lények, óriások, sárkányok, szörnyek keresztezik, és általában valamilyen hatalmas kincs, a hatalmat vagy a gazdagságot megtestesítő tárgy megszerzése a jutalom. Éppen a csodás elemek miatt erősödött meg a felvilágosodás és a korai romantika korában a nézet, hogy a mítoszok ideje a civilizációval, a technikára és tudományra alapozott modern korról leáldozott.

mondák és mítoszok helyén

De úgy tűnik, ez sokkal inkább a tudósok és filozófusok vágy vezérelte elképzelése volt, hiszen éppen a modern kor soha nem látott mennyiségben ontja az új

hősöket és mítoszokat. Ezt magyarázhatja, hogy a modernitás elsősorban városi környezetben érvényesült, és valójában csak szűk kiváltságos réteget ért el. A gyors ütemű városiasodás és az ipari forradalom viszont azokat vonzotta a nagyvárosi környezetbe, akiknek hagyományaiban a mitikus gondolkodásnak központi szerep jutott, így az új környezetben is szükségük volt a megszokott struktúrákban és narratívákban elbeszélte eredettörténetekre és erkölcsi példázatokra. A modern városi környezetben a hagyományos mítoszok persze már nem, vagy csak korlátozott érvényességgel meséltek az emberi problémákra reflektáló történeteket. Ezért el is veszítették fontosságukat. A városi környezetben az ipari forradalom és a tudományos felfedezések korában a sárkányokkal vívó hős lovagok, a távoli kastélyok tornyába zárt királynéok idejét múltnak tűntek, de az erkölcsi tanulság, az átörökíthető tudás vágya nem vészett el. Csupán új témákat kerestek vagy helyettesítették a régi történetek hőseit és gonoszait, mitikus lényeit, kincseit és jutalmait. Ráadásul a városi élettel együtt nőtt az írni-olvasni tudó réteg, nagyrészt a kötelező oktatás általánossá válásával, így az újabb generációk számára a szájról szájra hagyományozódó történeteket felváltották az írottak. Vagyis a családi vagy falusi körben esténként elmesélt mondák és mítoszok helyén megjelent a modern tömegkultúra, a maga új közlési formáival. Ha a modern kor mítoszait akarjuk megismerni, érdemes a tömegkultúra meghatározó műfajaira figyelni. És nemcsak arra, hogy miként élnek tovább az ősidőktől ismert narratívák, hanem hogy milyen új

témák, hősök és erkölcsi példázatok jelennek meg. Hasonlóképpen, ha a fogyatékossgal kapcsolatos modern társadalmi tudást és hagyományozott ismereteket keressük, érdemes a tömegkultúra műfajait és mítoszait vizsgálnunk.

news.sky.com

ÚJ IDŐK ÚJ DALAI

A felfedezők, tudósok és hódítók történetei, a földrajzi felfedezések korától a vadnyugat vagy akár a világűr meghódításáig, nemigen különböznek az argonauták történetétől vagy Odüsszeusz bolyongásaitól; a hősök elindulnak a biztos otthonból a bizonytalan, veszélyekkel teli ismeretlenbe, a nagyvilágba, hihetetlen kalandokat élnek át, és végül elnyerik jutalmukat, ami legtöbbször nem is a vágyott kincs, inkább a nyugalom, amikor végre hazatérhetnek vagy letelepedhetnek, családot vagy új birodalmat alapíthatnak. Az átélt kalandok hozzásegítik a hősöket, hogy felnőjenek, felnőtt férfivá vagy nővé váljanak, elnyerjék a lehetőségét, hogy „boldogan éljenek, amíg meg nem halnak”. Ennek a történetvezetésnek és struktúrájának megfelelő elbeszélések az ősidőktől vannak, és a korai kapitalizmus számos variációjukat

beépítette saját mitológiájába. A fiatal, vállalkozó kedvű hős, aki okosságával, furfanggal vagy különleges képességei révén, számos próbatételt kiállva meghódítja az új világot, beveszi az üzleti életet, elnyeri a felsőbb osztályba tartozó család lányának kezét, vagy a fiatal és okos lány, aki végül jó házassággal vagy erkölcsös életével eléri, hogy békés, biztonságos élete legyen. Mindezek a történetek struktúrájukban, a fordulatok és az erkölcsi tanulságok tekintetében is emlékeztetnek a népmesék hőseire, a legkisebb fiú történetére. Éppen ezért a fogyatékoság ábrázolása vagy a fogyatékosággal kapcsolatos hagyományozható társadalmi tudás tekintetében sem különböznek érdemben a modern mesék és mítoszok.

nem talál magyarázatot

Az újkor kezdetén, a reformáció és a protestáns etika megjelenésével a feltörekvő polgárság számos ponton újraértelmezi az Ószövetség és az Újszövetség tanításait,

megkérdőjelezve az arisztokrácia vagy az egyház előjogait, megerősítve a személyes készségek és ismeretek, és mindenek felett a szorgalom fontosságát a sikerben. Ebből a szempontból a modern kor ugyanúgy interpretálja a keresztény mitológiát, ahogy a kereszténység a görög-római mítoszokat. A keresztény mítoszok és hagyományok továbbélése így zökkenőmentes, csupán az eredetileg mágikus cselekedetek helyét veszik át a stilizált szokások. Ez a folyamat magával hozza a természetfeletti és csodás elemek átértékelését is. A csoda, a fantasztikus elemek már nem részei a mindennapoknak, de nem vesznek el. Ahogy a korábbi istenekből démonok és gonosz vagy veszélyes teremtmények lettek a keresztény interpretáció során, most a csodák és a fantasztikus elemek találnak helyet a világ peremén. A csoda és a fantasztikum új otthona a tudomány által még fel nem fedezett világ lesz, itt jelenik meg mindaz, amire a racionalitás nem talál magyarázatot. Mert a modern kor valódi új mítoszainak témája és hőse a tudomány és a technológia. Az ipari forradalom, a tudomány fejlődése és főleg a természettudományos felfedezések számos új erkölcsi problémát is megjelenítettek. Olyan kérdéseket, amelyeknek nem volt mintája. Az új mítoszok főszereplői sokáig a tudósok, a felfedezők. Ahogy az antik mítoszokban, itt is hangsúlyos a teremtés aktusa, a káoszból kialakuló rend, a meghódított és kultúrává alakított természet.

reelartpress.com

A fejlődő polgárság először az irodalomban, elsősorban a pikareszkekben és kalandregényekben, majd a képregényben, a filmben, a televízióban talál formát és eszközt, hogy a saját mitológiáját felépítse. Az új műfajok lehetőséget adtak, hogy a korszak félelmeit és értékeit, a felmerülő vagy éppen csak formálódó erkölcsi dilemmákat megfogalmazzák. A horror, a fantasy vagy a tudományos fantasztikus történetek szerves része továbbra is egyfajta elemelés, amivel távolságot tartunk a mese és az élet között. A fantasztikum, illetve a fantasztikus elemek beemelése a

történetbe – legyen szó sárkányokról vagy távoli univerzumokról – lehetőséget teremt, hogy külső nézőpontból reflektáljunk saját korunkra, társadalmunkra. Mindezek mögött felsejlik a legnagyobb változás, ami a középkor és a kora újkor emberét elválasztja: az újkor valódi mítosza a vég nélküli fejlődés, a növekedés és a jövő. Már nem csupán egy elmúlt aranykorhoz, paradicsomi vagy idilli állapothoz, egy letűnt értékrendhez képest nézzük a jelent, nem ennek fényében vagyunk bűnösök, eltévelyedettek. Nem az ősök törvényének visszaállítása jelenti a megtisztulást, nem a hagyományok elfogadása és újrateremtése adja a megváltást, a rend teremtésének folyamatos megismétlését. Az ősi mondák és mítoszok hősei meghódítják az új területet és legyőzik a káoszt. A modern hősök egy jobbnak hitt jövő reményében rászabadítják a káoszt a saját világukra.

AZ EMBERGÉP, AVAGY FOGYATÉKOSSÁG A MODERN KORBAN

A fogyatékoság orvosi-biológiai modellje, ami a természettudományok fejlődésével a reneszánsztól meghatározza a fogyatékoságról szóló gondolkodást, megőrzi keresztény gyökereit, próbálja tudományos érvekkel is igazolni a vallásilag meghatározottat: a fogyatékoság és a bűn kapcsolatára épülő szimbólumokat és narratívát. A társadalmi kirekesztés és befogadás együttes jelenléte nem változott érdemben a modern korról, csupán az eszközei alakultak át. A korábban döntően egyházi és uralkodói feladatot – a rászorulóknak időnkénti segítségét – átveszik a polgári társadalomban a gazdagok és a híres emberek. Erre épül napjainkig a jótékonyági tevékenység. Vagyis nem a fogyatékosok helyzete változik, csak az új uralkodó réteg veszi át a korábbiak szerepét, és az egyre formalizáltabb állam jelenik meg különböző segítő vagy kirekesztő szerepkörben. Már nem a város közössége vagy a vének tanácsa határoz a fogyatékosok elkülönítéséről és intézményi ellátásáról, hanem az orvosok, a kórházak vagy jogszabály alapján a minisztériumok, önkormányzatok. A fogyatékoság megítélése szempontjából itt sincs döntő különbség abban, hogy veszély vagy válság idején a közösség vagy a hivatal korlátoz, illetve biztosít ellátást. Ráadásul azok az intézmények, amelyek a fogyatékosok megsegítésére jönnek létre, legyenek azok istápolyok, iskolák vagy bentlakásos intézmények, egyszerre segítenek és különítik el a fogyatékosokat a társadalom többi tagjától.

a bűn bizonyítéka

A modern korban a fogyatékoság megítélésében az igazi változás szintén nem magukhoz a fogyatékos személyekhez kötődik, hanem az ipari forradalom és a technológiai fejlődés hatására átalakuló

emberképhez. Miután az emberről és a társadalomról mint szerkezetéről, gépről gondolkodunk, megjelenik egy nagyon erős és sokféleképpen értelmezhető szimbólum. Istent mint Teremtőt és a világot uraló figurát felváltjuk egy tervező mérnökkel, egy mesteremberrel, ami a polgárság önképének jobban megfelel – de ezzel együtt minden és mindenki kicserélhetővé, javíthatóvá válik. Ez pedig átalakítja, illetve új elemmel bővíti a fogyatékoság megítélését. Korábban a fogyatékoság a bűn bizonyítéka volt. Most a bűn erkölcsi fogalma helyébe a technikai jellegű hiba, a diszfunkcionalitás, a hibás működés lép. A bűn feloldása lehet a büntetés, a megtisztulás, a bűnbánat vagy a megbocsátás. Ezek mindegyike közösségi cselekedet, ahogy a fogyatékoság jelenléte is egyszerre utal az egyén és a közösség egészének bűnére, annak feloldása is egyszerre egyéni és közösségi cselekedet. A gép megjavítása, a hiba megoldása viszont erodálja a cselekedet közösségi mozzanatát, hangsúlyosabbá teszi az egyén és a közvetlen hozzátartozók bűnösségét/hibáját. A fogyatékoság a fogyatékos személy vagy családjának hibája. És ami ennél is jellemzőbb: a hiba kijavítása sem a közösség, hanem az érintettek feladata, vagy a velük foglalkozó szakembereké (orvos, szociális szakember, gyógypedagógus, később a civil szervezetek). Mindez tehát nem vet számot azzal, hogy a fogyatékoságból eredő hátrányok nem egyes személyhez kötődnek, hanem interakciókban jelennek meg. Ha a kerekesszékes nem tud bejutni egy intézménybe, annak nem az az oka, hogy ő kerekesszékes, hanem hogy az épület nem alkalmas arra, hogy valaki kerekesszékekkel bejusson. Ezt az ember-gép nézet képviselője nem veszi figyelembe, emberről alkotott képe szerint ebben az esetben is az embert kell kicserélni, nem pedig a hibás rendszert megszüntetni.

criticalposthumanism.net

A modern társadalom és emberkép hősei éppen azok az orvosok és mérnökök, akik próbálják megjavítani az embert, kiszűrni a társadalmilag károsnak vagy hibásnak tartott elemeket, legyen szó hibás génekről, öröklődő betegségekről vagy fogyatékoságról.

KOCKÁZATOK ÉS MELLÉKHATÁSOK

A modern hős egyik első példája és számos alkalommal újraértelmezett mítosza az 1818-as Frankenstein-történet. Mary Shelley regénye és annak számtalan feldolgozása olyan modern mítosz, aminek közvetlen fogyatékosügyi vonatkozásai vannak. A történet alcíme: Modern Prométheusz, s miközben a görög mitológia számos tudós alakjára, Pygmalionra vagy Daidaloszra is emlékeztet, az igazi

vonatkozási pont Prométheusz és az istenektől ellopott tudás, az alkotás és a teremtés képességének megszerzése, és ennek büntetése, a világra szabadított káosz. Ahogyan Héra büntetése és bűnének élő jelképe a sánta Héphaisztosz, az ember teremtését Istentől elirigylő Victor Frankenstein büntetése a Lény (az eredetiben „teremtmény” (*the Creature*) vagy gonosz lélek – ördög (*the fiend*), a démon, a „nyomorult” (*the wretch*), az elpusztíthatatlan torzszülött. A történet mitologikus jellegét épp az adja, hogy számos értelmezési lehetőséget tartogat, és miközben az eredeti szereplők és a fordulatok szinte változatlanok tűnnek, minden újrameséléssel bővül, tovább mélyül, amit szimbolizálnak. A tudós Victor Frankenstein alakja a különböző olvasatokban fausti alkímista, a technikát alkalmazó és a természet erejét megzabolázni akaró modern ember, örült feltaláló, megszállott, a tudományos fejlődésben hívő felfedező. Alakja rokon az új, ismeretlen területre merészkedő felfedezőkkel, tudósokkal, akik a legtöbb történetben az ismeretlent meghódító, rettenthetetlen hőroszok. De Victor Frankenstein elbizakodottságában, gőgjében vagy kíváncsiságtól vezérelve átlép egy határt, az emberi lény teremtésének tabuját. A középkorban ez eretnekségnek számított, és az egyház üldözte, de a 19. század elején már nincs olyan erős egyházi hatalom, és nem is Isten büntetését vonja magára, hanem a természetét, amely a maga közömbösségében hagyja, hogy az általa teremtett *Lény* megmutassa valódi arcát, feldúlja a világot. Ennyiben a Frankenstein-történet világmagyarázata sokkal modernebb, mint a vele egykorú vámpír- vagy múmiatörténeteké. Frankenstein világában a hit és a tudomány szembenállása nem jelenik meg, a kérdés sokkal inkább a természet törvényeinek ismerete és elfogadása, a fejlődés és a haladás sürgető kényszere, a felfedező saját felelőssége, a félelem az ismeretlentől és a kíváncsiság között feszülő ellentmondás. Közeli rokona Dürrenmatt *Fizikusok* című drámájának.

egy bűnöző hullájából

Bár az orvos, tudós Frankensteinnek is vannak fogyatékosügyi vonatkozásai, a fogyatékoság mitologikus képének alakulásához sokkal fontosabb megérteni Teremtményének alakját.

A Teremtmény ábrázolásának változása sok hasonlóságot mutat az értelmi fogyatékos személyek megítélésével, és a velük kapcsolatos előítéletekkel. Bár a

regény fő témája az „istentelen tudomány”, a Lénnel kapcsolatos félreértések fő forrása az első, 1931-es fekete-fehér filmes feldolgozás. A Peggy Webling színdarabja alapján készült film az eredeti regény sok szálát kihagyja, és a Lény gonoszságát azzal magyarázza, hogy az összefércelt teremtmény agya egy bűnöző hullájából származik. A Boris Karloff által megformált Teremtmény évtizedekre meghatározta Frankenstein kinézetét. Karloff ugyan próbálta érző és magányos lényként ábrázolni, de a legtöbb korai feldolgozás a fizikai őserőt mutatja be: nincs lelke vagy gonosz. Egy életre keltett, testrészekből összevert lény, akit épp az különböztet meg az emberektől, hogy hiányzik belőle a Lélek, az Értelm, a Szellem. Egy felnőtt testében, annak fizikai erejével rendelkező gyermeki lélek, aki nem képes kifejezni az érzelmeit, hiányzik belőle a felnőttekre jellemző értelem, nem képes felfogni a tettek következményét. Ez a kép akarva-akaratlanul erősen befolyásolta az értelmi fogyatékos emberekkel kapcsolatos félelmeket. Magával hozta az értelmi fogyatékoság fizikai jegyeinek összemosását a gonoszsággal és a bűnözői hajlamokkal.

smokingbarrels.blog.hu

Az értelmi fogyatékoság összekeverése az elmebetegséggel, a pszichiátriai kórképekkel, a gonoszszággal és a bűnözői hajlammal, a kiszámíthatatlansággal és a veszéllyel régi és közkeletű vélekedés volt. Nem a Frankenstein-történet jeleníti meg először, hiszen erősen hagyományozódott sztereotípiát volt, amivel a tudományos kutatások hipotéziseiben és a köznapi bulvárból is találkozhatunk. A Frankenstein-történet és a filmes feldolgozás csupán jól megfogható vizuális attribútumokkal látta el a sztereotípiát, amit megerősítettek a hivatkozó újságok, a filmes vagy televíziós műsorok. A hatásra jellemző az alig egy évtizede zajlott magyarországi sajtóbotrány: a fegyvertartás szabályozásáról szóló anyaghoz a Zsaru Magazin felfegyverzett értelmi fogyatékos beállított fotóját használta, ami ellen az érdekvédő szervezetek erélyesen és végül eredményesen tiltakoztak. Az értelmi fogyatékosra utaló fizikai jegyek alkalmazása az örület vagy a gonoszság bemutatására a 20-as, 30-as évek filmes képi ábrázolásában elsősorban a korszak hiányos tudományos ismereteinek tudható be. A 19. századi tudományra fogékony polgárságra erősen hatott Cesare Lombroso atavizmus-konceptiója, ami hangsúlyozta, hogy a bűnözők, illetve a bűnözésre hajlamos emberek bizonyos fizikai jegyek alapján is felismerhetők. A 20. század elején ez az elmélet jelentősen befolyásolta a születő fajelméletet, és az emberek genetikai jegyeinek kutatása és ezek hatása a jellemre nemcsak a bulvár szintjén adott témát, de komoly tudományos fórumokon és tudós társaságokban is vitatkoztak róla. Mindez hasznát hozta az államapparátusnak, például az amerikai bevándorlási hivatalnak. De az elmélet, illetve annak leegyszerűsített változata a brit és egyéb gyarmati birodalmak hivatalai vagy a fajelmélet hívei körében is az elnyomás egyik leghatásosabb ideológiai támasza lett. Hivatalok és politikai mozgalmak, a Ku Klux Klán vagy a náci párt ideológusai hivatkozhattak az európai fehér emberek, a kaukázusi faj jegyeire mint a természetes intelligencia megmutatkozására – a többi ember kárára. Ezek a fél-, és áltudományos nézetek a mai napig népszerűek és táplálják a rasszista előítéleteket. Lombrosóra hivatkozva beszélnek a bűnözőkre utaló stigmákról: lapos homlok, szokásostól eltérő méretű fül, nagy szemüreg és állkapocs, arc és koponya aszimmetriája, nagy és hosszú végtagok. Az értelmi fogyatékosokra utalást, az analógiát mégsem a fogyatékos személyek ellen kívánták felhasználni. Komoly tudósok is meggyőződéssel állították, hogy a fizikai jegyek és az értelmi képességek közötti összefüggések feltárása és tanulmányozása fontos. A

gondolat mögött gyakran a betegségek, a fogyatékos meggyógyítása vagy kezelésének jobbító szándéka állt. A tudományos életet is áthatotta az elképzelés, hogy akár az egyéneket, akár az egész társadalmat meg lehet javítani, mint egy gépet.

időbeli egyezés

A fogyatékos és a pszichiátriai betegségek kutatása, az örültség okainak keresése és az emberi viselkedés titkainak megfejtése hozzájárult a pszichológia fejlődéséhez, az értelmi fogyatékosokat okozó genetikai

elváltozások megismeréséhez, vagyis közvetve a fogyatékos emberekkel kapcsolatos tudományos ismeretek gyarapodásához. Az egész korszakra jellemző, hogy miközben Cesare Lombroso *Lángész és örültség* című műve 1864-ben jelenik meg és szinte mindenhol nagy vitákat vált ki, a Down szindrómát két évvel később, 1866-ban írják le először. Hasonló időbeli egyezést mutat, hogy míg a náci koncentrációs táborokban doktor Mengele genetikai kutatásokat végez kislányos embereken és más fogyatékos személyeken, hogy megszüntesse a genetikai hibákat, Hans Asperger osztrák pszichiáter és gyermekorvos 1944-ben először írja le a tünetegyüttest, amit később róla neveztek el.

A MÍTOSZ MEGFORDÍTÁSA

A tömegkultúra fogyatékos ábrázolásának változásával párhuzamosan az orvostudomány és a genetika kutatói egyre inkább megismerik a veleszületett vagy szerzett fogyatékos kialakulását, a gyógypedagógia és a szociológia felismeri a fogyatékos társadalmi kontextusát, hiszen a tömegkultúra alkotói ezeket az elemeket is dramaturgiai szerepben alkalmazzák. Az 1980-as évektől a Frankenstein-feldolgozásokban a Lény ábrázolása mindinkább közelít az eredeti regény felfogásához: a Teremtényt tisztának, romlatlannak mutatják be, aki a környezet reakciói és az őt körülvevő gonoszság hatására válik „szörnyeteggé”. Ezzel nemcsak a romantika fogyatékos-ábrázolásának „romlatlan vadember” toposzát emelik be; olyan árnyaltabb hasonlóságokat hangsúlyoznak, mint Kaspar Hauser vagy Hellen Keller története. A Lény csupán tükrözi az emberi gonoszsgot, sőt, a környezet gonoszsgával szemben a Lény ártatlan. Ez a mítosz eltávolítja a fogyatékosokat a

fogyatékos személyektől. A fogyatékoság orvosi modelljében vagy a korábbi vallási felfogásokban és mitikus megközelítésekben a fogyatékoság a személy bűne vagy a korábbi bűnök büntetéseként jelenik meg. A fogyatékoság társadalmi modelljében arra irányul a figyelem, hogy a környezet mennyiben akadályozza vagy segíti a fogyatékoságból eredő hátrányok leküzdését. A fogyatékoság nem megszüntethető hiányállapot, hanem a személy természetes állapota. A hiány, a hátrány vagy az előny a társadalmi interakciókban ölt testet, a fogyatékos érdemeitől és hibáitól független tényező. A Frankenstein-történet legújabb feldolgozásai épp azért alkalmasak a fogyatékosügy jobb bemutatására, mert legtöbbször képesek kiaknázni a társadalmi modell szemléletéből eredő dramaturgiai elemeket. Egyre döntőbb a befogadó és kirekesztő társadalmi viselkedés megértése. Vagyis a mítosz erkölcsi példamutatása, tanulságai alkalmasak a fogyatékoság világmagyarázatára. A történet elemei akár alapul szolgálhatnak a civil szervezetek vagy a szakemberek által elvárt társadalmi szemléletformálásnak. Az első ezek közül a Lényel kapcsolatos toposzok köre, például a Lény névtelensége. Az, hogy a történetben a Lényt csak teremtményként, nyomorultként említik, mutatja, hogy a társadalom számára nincs személyisége. Holott ő saját identitását keresi, vagyis a „Ki, illetve mi vagyok én?” kérdés megválaszolhatóságát. Ez pedig nagyszerűen szimbolizálja a fogyatékosügy egyik meghatározó törekvését, hogy ne a fogyatékoságot vegyük észre, ne a kerekesszéket vagy a fehér botot lássuk, hanem a személyt, aki használja. Jellemző félreértés, hogy sokan úgy gondolják, magát a Lényt hívják Frankensteinnek. Ez a fogyatékoság orvosi modelljének abszurd mellékterméke, illetve társadalmi lenyomata: számos kórképet vagy állapotot a felfedező vagy leíró orvostól, pszichiáterről neveztek el (Down, Asperger).

screenrant.com

A Frankenstein-történet szereplői közül némelyek megijednek a Lénytől, van, aki undorral néz rá, vannak, akik elrejtenek a világ elől vagy elüldöznék. A legtöbb filmes feldolgozásban akad ellenpólus is. A Lény találkozik egy kislánnyal, aki előítéletek nélkül néz rá, akivel egy pillanatra boldog. A korai filmekben ez a jelenet inkább a félelem nélküli, tudatlan, a veszélyt nem érző ártatlan gyermek toposzát erősítette, akinek halálát a Lény okozza, nem szándékosan, hanem ügyetlensége, esetlensége miatt. A későbbi feldolgozásokban jó érzéssel emelik meg ennek az epizódnak a jelentőségét, ellentétbe állítva a gyermeki ártatlanságot a felnőttek félelmekre és előítéletekre építő világával. Ahol a Lény ártatlansága párhuzamba állítható a kislány alakjával, a tragédia mélyebb: a Lény saját ártatlanságát is elveszíti a kislány halálával. A mitikus világmagyarázatokban gyakran megfigyelhető a szimbólumok megkettőzése: a szereplők egy-egy jellemvonásának vagy ismertető jegyének egymásra reflektáló, egymásba fonódó megjelenítésével mindig mélyebb kapcsolat teremődik a jelképezett fogalmak között is. Ebben az esetben a mélyebb kapcsolat az ártatlanság, kíváncsiság, nyitottság vagy az előítéletmentesség és a boldogság, a megváltás és a befogadás esélye közötti összefüggés. Illetve ezek lehetetlensége a merev szabályok között élő felnőttek előítéletes, félelemmel és undorral,

leegyszerűsítésekkel teli világa és a tragédia között. Napjainkban is tipikusak a fogyatékos beszámolók, hogy egy kisgyerek kíváncsian jött volna hozzájuk, de a szülők egyből eltiltották. A szülők mondatai gyakran még a tekintetknél is árulkodóbbak: „Ne menj oda, mert elkapsz valamit!”. „Ne nézz oda, nem illik így bámulni egy beteg/béna/vak embert!”. A fogyatékos, de általában a másság, a többségtől eltérő etnikai megjelenés vagy a szegénység éppúgy tabu, amitől elfordítjuk a tekintetünket, mint a meztelenségtől, a szexualitástól vagy az erőszaktól és a bűntől. A gyerekek ártatlanságának védelmére hivatkozva olykor képmutatón tabukat és előítéleteket hirdetünk, korlátozva a gyermeki ártatlanságot, amelyik még képes ezekre rácsodálkozni. A mitikus világban ezeket a történeteket megmutatta és felmutatta a közösség, hogy erkölcsi tanulságukat átadja a következő nemzedéknek. A bezárkózó modern ember megpróbálja megvédeni magát tőlük – és tabusít.

feloldhatatlan etikai probléma

A Frankenstein-történet egyik izgalmas rétege Victor Frankenstein viszonyulása a Lényhez. A Lény teremtője eldobja a gyerek Lényt, a későbbiekben sem érdekli sorsa, míg a

Lény bosszút nem áll rajta: elpusztítja szerelmét. Victor ezután kezdi üldözni a Lényt, megpróbálja elpusztítani, de az üldözésbe Victor hal bele, a Lényt nem sikerül elpusztítani. Elsőre a család és a szülők lemondására gondolhatunk. Értelmezhetjük úgy is, hogy az orvos (Victor) nem vállal felelősséget, nem érez együtt a fogyatékos. Ez is gyakorlati tapasztalat, hiszen az orvosi és kórházi praxisban az orvos nem felel a megszülető fogyatékos gyerekért, akkor sem, ha a fogyatékos a szülés vagy a koraszülött csecsemő ellátása során alakul ki. Hallgatólagos egyetértés van abban is, hogy az életmentő beavatkozások miatt kialakuló tartós fogyatékos esetében az orvos csupán a műtét közben hozott döntéséért felel, a következmények már a fogyatékos személyt (illetve annak családját) sújtják. Valójában ez a gyakorlat egy feloldhatatlan etikai probléma elfedése, hiszen az orvos a műtét során élet és halál ura, vagyis Isten helyzetében van, döntését mégis csak a szűk időintervallumon belül lehet megítélni. Az orvos döntésének következménye leegyszerűsödik arra a kérdésre, hogy sikerült-e megmenteni valakinek az életét. Ha igen, akkor minden fellépő

következmény csupán ennek a döntésnek az ára. A modern betegjogi szemlélet elterjedéséig hallgatólagos egyezség volt, hogy az életet érintő kérdésekben a szakemberekre ruházzuk azokat az etikai döntéseket, amelyekre sem szakmai, sem lelki felkészültségünk nincs. Számos kérdéses ügy, megnyert és elvesztett per és vitatható döntés után, a modern betegjog megerősödésével most már komoly viták folynak – etikailag konzisztens álláspont még nincsen. De a Frankenstein-történet is jelzi, hogy a probléma nem az újkeletű. A fogyatékos társadalmi modellje szerint szimbolikus erejű, ahogy a Lény elpusztítására törekvő Victor a fagyos tengeren keresztül megszállottan üldözi a maga teremtette Lényt, mindhiába. A modern orvostudomány és a vele együttműködő technika – legyen az fizika, mechanika, kémia, biológia, genetikai, nanotechnológia vagy számítástechnika – reménytelen harcot vív a fogyatékossgal.

A MODERN PROMÉTHEUSZ

A modernitás egyik legerősebb paradoxonja a fogyatékossg megszüntetéséért vívott harc, ahol a kiváltó okok és a megszüntetéshez vezető út is a tudomány és a technika területén található. Az elképesztő tudományos és technikai fejlődés ellenére érdemben nem csökken a fogyatékosok társadalmi aránya. Sőt, a modern technológia és az egymást érő ipari forradalmak más formában, de újratermelik a fogyatékossgot. Az élve születések számának növekedésével egyidejűleg stabilan megmarad a születési fogyatékossg aránya, ráadásul a születési fogyatékos személyeknél a fogyatékossg súlyossága növekszik. A baleseti sérültek esetében is a súlyosság növekszik, a fogyatékos személyek aránya pedig változatlan. Más statisztikákból viszont úgy tűnik, a baleseti sérültek és betegség következtében fogyatékossgá válók száma, vagyis a szerzett fogyatékossggal vagy tartós egészségkárosodással élők száma is növekszik. Ezt a tendenciát két tényező befolyásolja. Az egyik az orvosi és társadalmi igények változása miatt a szabályozási kategóriák folyamatos változása, hogy mit tekintünk tartós egészségkárosodásnak, fogyatékossgnak, illetve hogy ezt csupán orvosi megközelítésben vagy szélesebb, szociális, oktatási vagy foglalkoztatási szempontok alapján értelmezzük. Ez kis mértékben befolyásolja az adatokat, inkább a számok és arányok körüli bizonytalansághoz járul hozzá. A valódi ok, hogy az orvostudomány fejlődésével

képesek vagyunk olyan embereket életben tartani, akik korábban belehaltak volna a balesetbe, a betegség szövődményeibe vagy akár a születésbe. A baleseteseknél ma már sokkal komolyabb koponya vagy gerincsérülések után is megmentik az emberi életet – ennek ára azonban a korábbinál súlyosabb fogyatékossgal és hosszabb ideig élő fogyatékos személyek jelenléte. A koraszülöttek esetében jóval korábbi születés és sokkal kisebb súllyal világra jövő csecsemőket életben tartanak. Így látványosan változnak az inkubátoros ellátás okozta fogyatékossgok. Míg a 60-as és 70-es években az inkubátorból kikerülő csecsemők egy részénél csupán látássérülést okozott a nem megfelelő oxigénellátás, a mai inkubátoros csecsemők nagy része halmozott fogyatékos, akinél a látás- vagy hallássérüléshez értelmi fogyatékossg is társul. Ez nem technikai hiányosság, hiszen az inkubátorok is fejlődtek, hanem egyértelműen annak a következménye, hogy az inkubátorra szoruló újszülöttek sokkal rosszabb fizikai és egészségi állapotban kerülnek az ellátásba.

wikipedia.org

Van még két nagyon erős befolyásoló tényező: sokkal jobban és sokkal tovább élünk, ez pedig egészen új fejleményt hozott, megjelent az időskori fogyatékoság. Persze korábban is voltak, akik komoly kort értek meg, és korábban is ismerték az öregkorral járó fogyatékoságot. Az egészségi állapot folyamatos romlását, hogy erőtlenebbek az izmok, deformálódnak vagy könnyebben törnek a csontok. A korabeli ábrázolásokon is felismerhető egy-egy hajlott hát, egy botra támaszkodó idős ember. Ugyanígy a látás és a hallás romlása is természetes része az öregedésnek. Viszont a társadalom általános elöregedésével több változás is érezhető. Számszerűen többen lesznek az idős emberek, azok is, akik valamilyen fogyatékosággal vagy tartós egészségkárosodással élnek. A fogyatékosok is megérik az öregkort és az idősek is sokkal tovább élnek aktív életet – a három tényező együttes hatására ez a réteg egyre jobban látható tömeget alkot a modern társadalmakban. Minthogy a várható életkor nő, egyre hosszabb ideig élnek valamilyen típusú, az életkor előrehaladásával súlyosbodó és vissza nem fordítható egészségkárosodással. A jelenlegi értelmezésben pedig az egészségkárosodás következtében az elégtelen környezeti feltételek miatt bekövetkező, az egyenlő esélyű társadalmi részvételt akadályozó helyzetet nevezzük fogyatékoságnak.

egyre pusztítóbb fegyverek

A modern ipari társadalmak mindezekén túl még egy tényezővel növelik a fogyatékos személyek számát és társadalmi arányát: az úgynevezett civilizációs betegségek megjelenésével. A technikai forradalom eredményeként megjelentek az autók, vonatok, tömeges közlekedési eszközök, a fejlett, árammal működő, erősebb háztartási gépek. Jelenleg nemcsak a vezető halálokok, de a fogyatékosá válás okai között is kiemelt helyet foglalnak el a háztartási és közlekedési balesetek. Ezeknek nagy részét okozzák a modern kor előtt ismeretlen eszközök. Az ipari forradalmak elhozták a pusztító háborúk korát, egyre pusztítóbb fegyvereket fejlesztettek. Nem az atombombát érdemes itt felidézni, hanem a puskától, a repeszeken és az első világháborús mustárgázon át napjaink legtöbb sérülést okozó fegyveréig, a taposóaknáig. Ezek nem feltétlenül halálosak, de eleve

tartós fogyatékossgot okoznak (és nemcsak a harcoló katonáknál, hanem a polgári lakosság körében is). A háborúk mellett és közben pedig folyamatosan egyre több munkást érint a modern tömegtermelés, a gyári munkavégzés.

nytimes.com

A modern élet több eleme miatt – a bőséges étkezéstől, a legmegterhelőbb fizikai munkák gépesítésén át a mozgásszegény életmódig – növekszik a fogyatékossg esélye. A leggyakoribb betegségek következményei és szövődményei majd minden esetben fogyatékossggal járnak. Több fejlett országban a diabétesz szövődményei, a fejletlenebb egészségügyi ellátással rendelkező országokban pedig az érrendszeri betegségek (érelzáródások, embólia) következtében szükségesek csonkolásos műtétek.

profetikus jelleg

A Frankenstein-történetben sorakoznak a fogyatékosokra vonatkozó mitologikus rétegek és szimbólumok. Victor és szerelme vérfertőző viszonya egyértelmű utalás a fogyatékoság és vérfertőzés

kapcsolatára. A Lény kívánsága, hogy Victor teremtsen neki hozzá hasonló társat, és ennek megghiúsulása egyszerre mutatja a fogyatékosok társas és szerelmi kapcsolatainak teljes problematikáját. Az újra mesélhető történet mélyén ott a modernitást meghatározó tudományos és technikai fejlődés, a folyamatos növekedésre és jobbításra törekvő szellemiség és a technológia által okozott károk reménytelen harca. Victor Frankenstein és az általa teremtett Lény mítoszának ez adja aktualitását és profetikus jellegét. A legújabb filmes/tévés feldolgozások végén az eredeti regénynek megfelelően a történet mesélője, a hajóskapitány beszámol Victor haláláról, a reménytelen üldözésről, és a kamera a Lényt mutatja, amint magányosan és egykedvűen megy a hófödte világban.

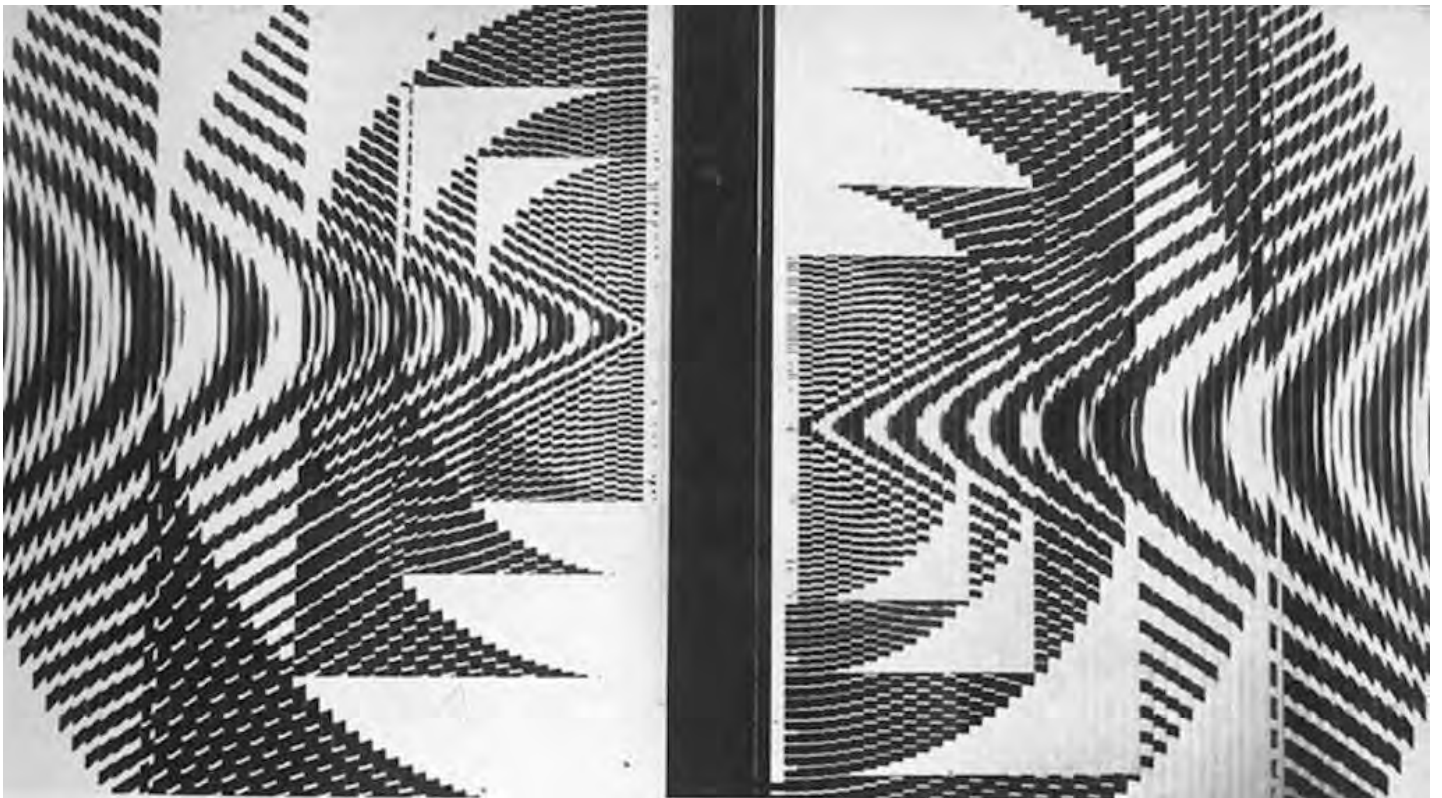
felső kép | theguardian.com

Noszkai Gábor

ELLENÉLŐK

OTTLIK GÉZA ÉS SZABÓ ZOLTÁN TALÁLKOZÁSAINAK DOKUMENTUMAI

2020-10-22 | **ESSZÉ**

Ottlik Géza és Szabó Zoltán hosszabb-rövidebb megszakításokkal közel négy évtizeden át volt kapcsolatban. Ezt középiskolai évkönyv, Ottlik prózája, ennek filmváltozata, valamint titkosszolgálati információk jelentések egyaránt dokumentálják. Ismeretségük barátságnak nem volt nevezhető. Az életutak elágazása és a két életmű különbözősége ellenére számos meglepő kapcsolódási pontot fedezhetünk fel, melyek többet jelentenek a két író életrajzi adatainál.

(Piaristák) Ottlik Gézaról nem köztudott, hogy a kőszegi katonai alreál iskolába kerülését megelőzően Szabó Zoltán osztálytársaként Budapesten kezdte meg középiskolai tanulmányait. 1922 szeptemberében a tízéves fiúkat a Kegyes-tanítórendi Piarista Gimnázium I. b. osztályába írták. Osztályfőnökük, dr. Károlyi János *kegyes-tanítórendi áldozópap, a philológiai szertár őre*, ^[1] beiratkozásuk idején már negyedszázada oktató, a magyar és latin stúdiumokon kívül történeti tárgyú cikkeket és könyvismertetéseket is írt. A Magyar Tanárok Nemzeti Szövetségének pályázatán nyertes szerzetes tanárt *Magyar Nemzeti Kátéja* országos hírű szerzővé avatta.

református vallású diák

Ottlik Gézát a katolikus gimnázium évkönyve református vallású diákként tartja számon.

^[2] A vele együtt beiratkozó, 1930-ban érettségizett évfolyam tagjai közül többen

választották az írói-újságírói hivatást (Boldizsár Iván, Örkény István, Szabó Zoltán és Thurzó Gábor). A piaristáknak egy tanév után búcsút mondó Ottlik Gézát (*Nem szerettem a papoknál, nem tetszett az iskola... – Hajnali háztetők* V. fejezet) a családi hagyomány szerint katonai pályára szánták. Kevés ismeretünk van arról, hogy az érettségit követően, a két volt osztálytárs milyen közegben és milyen gyakorisággal találkozott. Közös a kötődésük a vitorlázáshoz és a Balatonhoz is. Szabó Zoltán a piaristák hajóin, a Tihanyi Yacht Club tagjaként hódol szenvedélyének. Ottlik a 30-as évektől a balatonfüredi kikötőből indul – a hajó nevével (Tabu ^[3]) ellentétben – élve a személyes szabadság pótolhatatlan élményével.

Az egyik közismert, kettejük által rendszeresen látogatott találkozóhely a Centrál Kávéház volt. Az – eredetileg *Központi Kávéház*ként, Erényi Ullmann Lajos házában – 1887-től működő Centrál jelentősége működésének kezdetétől túlnőtt a főváros egyéb nevezetes vendéglátó intézményein. Egyszerre volt a tudomány, az irodalom és a képzőművészet képviselői és csodálói által látogatott közéleti centrum. Soha nem valamely akadémikusi, képzőművész vagy szűkebb literátori csoport fészkekül szolgált: a modern, belvárosi kényelemmel ellátott, éjjel-nappal a vendégek rendelkezésére álló találkozóhely a pluralitás elve és gyakorlata szerint működött. Egyszerre szolgált a tudomány és az irodalom gyakorta rivalizáló, nemegyszer élesen szemben álló

csoportjainak fórumaként. Karnyújtásnyi távolságban volt itt törzsasztala a nem éppen barátságos kapcsolatban lévő két történésznek, Szekfű Gyulának és Domanovszky Sándornak.

Itt működött informális szerkesztőségként rövid ideig a Válasz, később a Magyar Csillag köre. A kávéházban Ottlik – a Nyugat redakciójához közelítve – először Karinthy Frigyest kereste fel. Szabó Zoltán ugyanitt a Válasz, később a Magyar Csillag szerkesztőinek körében jelent meg. Ottlik nem kedvelte a harmincas években fellépő népi mozgalom tagjait. ^[4] Volt osztálytársával azonban – prózájából kimutathatóan – kivételt tett: Szabó Zoltánt falukutató munkái és a Márciusi Front-beli közreműködése ellenére sem sorolta a népi írók közé. A Centrál törzsvendégei közül mindketten ismerték Illyés Gyulát, Karinthy Frigyest és Vas Istvánt.

drámai erővel írt könyv

A második világháború hadi eseményeiről mindketten a hazai politikai propagandától független hírforrásokból tájékozódtak. A BBC magyar nyelvű híreit naponta hallgatták.

Reménykedtek a szövetséges hatalmak győzelmében. A két író kapcsolatában 1940-ben különös jelentőségűek voltak Szabó Zoltán Franciaországból küldött tudósításai, beszámolóai a Harmadik Francia Köztársaság bukásáról. Háborús útinaplója, az *Összeomlás* [5] Ottlik alapélménye lett. Az 1940 januárja és szeptembere között rögzített franciaországi tudósítás egyes darabjait a Nyugat, az Élet és a Jelenkor című folyóiratok és periodikák közölték. A teljes cikksorozat a Magyar Nemzetben jelent meg, a szerző szerkesztette Szellemi Honvédelem című önálló hétvégi rovatban. Ezt követően – Illyés Gyula ösztönzésére – a Nyugat Könyvkiadó kötetben is kiadta. Az útinapló még nyomasztóbb attól, hogy fel sem villantja a megszálló hadsereget, csak a következményét, a polgári lakosság tömeges menekülését rögzíti – részletezőn. Ottlik olvasmányélményét mélyítették Szabó Zoltán hazaérkezését követő beszélgetéseik. Egy év múlva ezeket a Magyar Kultúrszemlében Bak János ezzel a bevezetővel ismertette: *MENEKÜLŐK. A belga és francia összeomlásról két, drámai erővel írt könyv jelent meg magyar nyelven. Balla Borisz BRÜSSZELI NAPLÓ-ja a belgiumi, Szabó Zoltán ÖSSZEOMLÁS c. műve a francia eseményeket foglalja össze. Mindketten szemtanúi voltak az eseményeknek. (...) a polgári lakosság menekülésének megdöbbentő rajzát adják.* [6]

Ottlik nem titkolt írói válságát a francia összeomlás, a náci birodalomgyarapítás hazai fogadtatása és a magyar hadba lépés váltotta ki. A *Hajnali háztetők* alakulásáról írta: *1943 novemberében írtam, elkeseredésemben és szórakoztatásnak. Négyévi munkámmal akadtam el akkor végképp. Ilyenkor a készülő mű is, az író is összeomlik. Ez a mesterségünk kockázata. Az összeomlásban mégis világos az ember előtt, hogy: (1) nem tudja megcsinálni, amit akart, (2) pedig meg tudna írni egy épkezláb, olvasmányoknak való „irodalmi rangú” regényt, mint akármelyik népszerű, világhírű regényíró. Elkeseredésemben nekifogtam...*

Hajnali háztetők

Illyés Gyula 1940-től a Nyugat társszerkesztőjeként, később a Magyar Csillag szerkesztőjeként fontos szerzőknek tekintette nála tíz évvel fiatalabb íróársait. Ottlik munkáját „*Kis regény*”-ként a folyóirat 1944-es – betiltása előtti két utolsó – számaiban közölte. ^[7] A *Hajnali háztetők* első közlése mégis torzó maradt. A harmadik részt a folyóirat betiltása miatt már nem hozhatták nyilvánosságra. A publikáció első változatának kudarcára a szerző így emlékezett: „*Színdarabot, regényt próbáltam írni, sikertelenül, és két évig már csak azért sem érezhettem magam a kényszerűségből Magyar Csillaggá átkeresztelt lap munkatársának, mert egy sorom sem jelent meg benne. Időközben azonban odakerült segédszerkesztőfélné Örley István barátom, aki leszerelte tiltakozásomat, pontosabban füttyült rá, és elvitte két új novellámat. Illyés Gyula nemcsak a novellákat közölte rögtön, hanem pár hónap múlva elfogadta a neki nyilván éppoly idegen, talán céltalannak tetsző, Hajnali háztetők című kisregényemet is. (...) a regény utolsó folytatása már nem jelenhetett meg, a lappal együtt elmerült, nem örökre, a náci-német megszállásban.*” ^[8] A Magyar Csillag 8. számát április közepén kinyomtatták ugyan, ám az mégsem jelent meg. ^[9] Szabó Zoltán a folyóirat 1942/43-as évfolyamainak Figyelő rovatában főként kritikákat és könyvismertetéseket publikált. Ezek kortárs szerzők írásait és magyar filmeket méltattak.

Ottlik monográfusa, Szegedy-Maszák Mihály szerint: [A Hajnali háztetők] *Könnyedsége nem mindig párosul tartalmassággal, s anyaga némileg múltékony.* (Szegedy-Maszák, 1994. 10.) Varga Betti kevésbé szigorú értelmezésével egyetértve: ... *általában nem veszik figyelembe a Hajnali háztetők olyan szöveg helyeit és narratív jegeit, melyek differenciáltabb megközelítést igényelnének és (...) sémákba nem illeszthetők be. (...) mindazt, ami miatt máig szokásos „leértékelni” a művet, a kisregény egészének értelmezésével szorosan összefüggő, motivált, tudatos eljárásokként is interpretálhatjuk.* [10]

A *Hajnali háztetők* témája és cselekménye több esztétikai és filozófiai dilemmát vet fel. A szerző évtizedek távolságából újra és újra felidézett emlékei, kisprózájának eredeti változata eleve többértelmű írás.

félreértéseivel és tévedésével

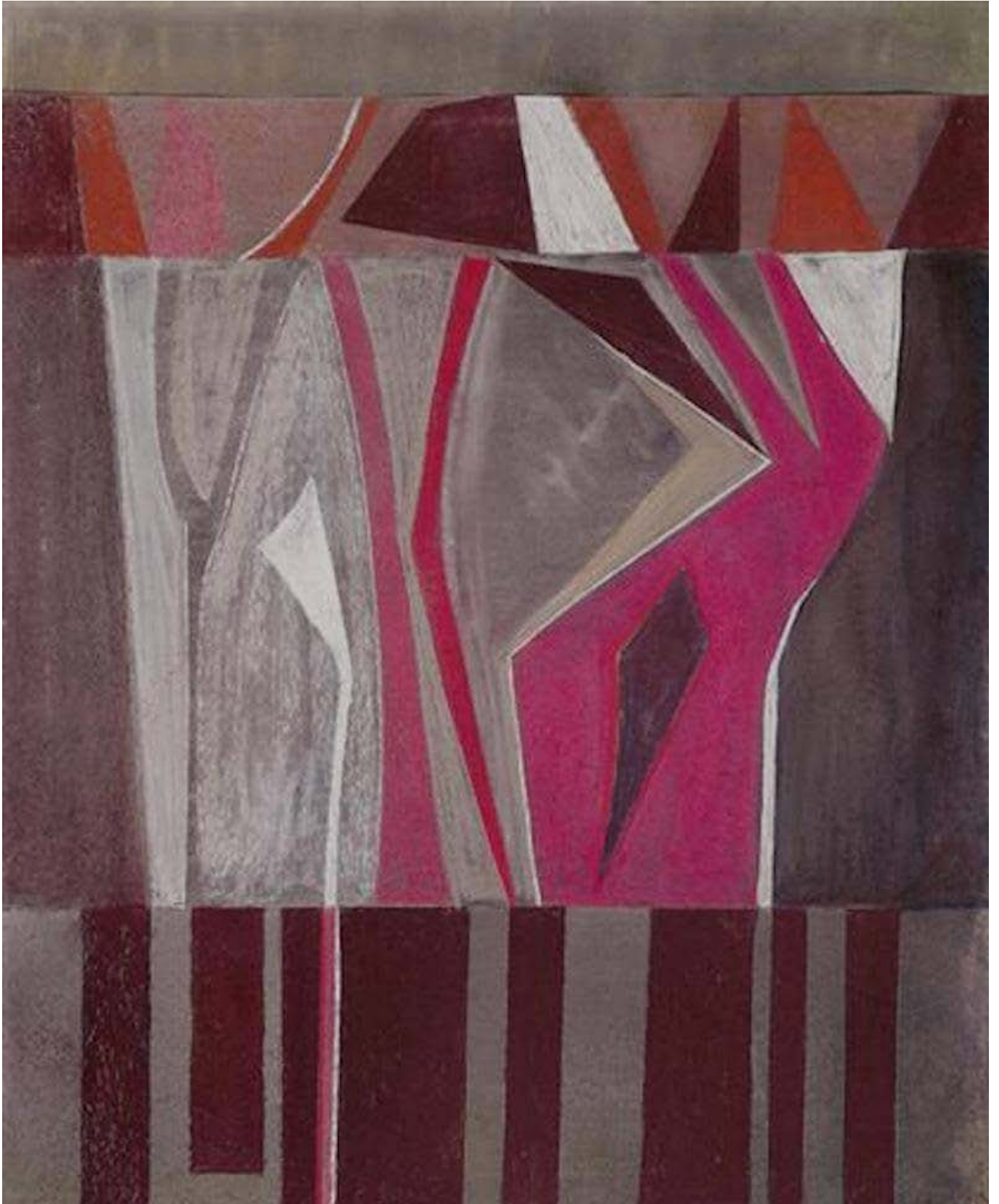
Középpontjában egy festmény (fiktív műtárgy) és a rajta szereplő, hozzájuk kötődő személyek története. Folyamatos, feszült küzdelem a kultúrát hatalmi erővel irányítani akaró hivatalnokokkal, akik nem átallják akár egy festmény címét is többször visszautasítani. Kezdetben a mű címe egyezik az ábrázolt témával: *Hegedülő férfi, ülő akt és egy titkos prostituált képmása*. (1943) Később Tiziano 1514-ben készült alkotásának címét kölcsönözve, egy évszázados toposzt elevenítve fel: *Az égi és földi szerelemről*. Végül a festmény és az Ottlik-kisregény címe egygyé válik, értelmezve a 10. fejezet jelenetét. Az önéletrajzi elemek miatt látszatra az elbeszélő, Both Benedek (Bébé) a szerző alteregója. A Valóság képi mása és nyelvi ábrázolása, az emlékek ismétlődő felidézése mindig változó eredményre vezet. Both Benedek mégsem azonosítható az íróval. Önálló személy, félreértéseivel és tévedésével együtt. Az alkotói célok és tervek, a napi kötelességek és az egyre szűkülő lehetőségek ellentmondása tárul elénk Halász Péter („Petár”) és Bébé párbeszédéből:

– *Hát Péter – sóhajtottam. – Valamit csak kell csinálni az embernek az életben.*

– *Miért? – kérdezte tágra meredt szemmel. – Miért kellene?*

Ottlik narrátora, Bébé – a szerző által bevallottan – gyakran téved, amikor főhősét, Petárt jellemzi. Érzései felelevenítésekor téved el. Az emlékeit felidéző narrátor maga sem képes egykori riválisát tárgyilagosan ábrázolni. Bébé érzi: Halász Petár, a festőművész a valósággal nem hétköznapi, hanem emelkedett, lírai kapcsolatban van. A valódit – és nem az igazat – megvalló embernek többféle gyarlósága ellenére is különös vonzereje van: Szent Ferenc kései reinkarnációjaként a madarak a vállára telepsznek, s profán módon bomlanak érte a nők. Petár vergődése az égi szerelmet szimbolizáló és földi szerelmet megtestesítő két nő: Adriani Alisz – a Bébé által ugyancsak vágyott nagypolgári úrilány – és Karácsonyi Lili, az utcalány közötti vívódásában Bébe, és Petár legalább annyira – ha nem is ugyanúgy – esendők, mint amennyire maga az író is az. Ezért téved és javítja ki magát utólag: a hibás erkölcsi ítéletek és a bizonytalan emlékezet által gyarapodó „valódisággal” gazdagítja prózáját. Érdekes párhuzamot vonnunk szerzőink fogalomértelmezései között, mivel a valóság ábrázolása egyikük számára sem filozófiai vagy esztétikai dilemma: *Én azt tartom (...),*

hogy a valóság se nem szép, se nem csúf, se nem rossz, se nem jó, sőt, értelme sincs semmi, amíg mi művészek értelmet nem adunk neki, s ihlettel, látomással, lelkünk teremtő erejével szépséget, igazságot és jóságot nem lehelünk belé. (Hajnali háztetők, 1956 – bevezetés).

Szabó Zoltán meghatározása szerint: *Valóság: szürke szó, pátosz nélkül. Ám néha úgy érzem, biztosabban ellentéte a hazugságnak, mint az igazság. Az igazság mindig valakié. Nem befolyásolhatják szorongásaink, vágyaink, reményeink. Legfeljebb tetteink.* (Szabó 1945.)

Ottlík csalódottsága háború utáni első, meghiúsult közlési kísérlete Szabó Zoltánnal, a Valóság folyóirat 1945–47 közötti szerkesztőjének személyével is kapcsolatos: ... *abban az időben írtam egy cikket Mit tegyen Cordélia? címmel, amit előtte Szabó Zoltán visszaadott, mert a saját lapjában nem merte leközzölni, és így került a Kassák által szerkesztett Új Időkhöz.* [11]

A valóság érzékletes ábrázolása és a hitelesség mindkét szerzőt kiemelten foglalkoztató kérdés. Ezért különleges jelentőségű, ritka pillanat, amikor Ottlik prózájának fiktív történetében azonosítható, valóságos személy jelenik meg: *Eltelt három esztendő. Közben háború tört ki, s még folyt javában, amikor egyszer találkoztam Z.-vel, az ismert újságíróval, aki nemrég érkezett haza Franciaországból. Párizsban érte a francia összeomlás, s a beözönlő német seregek elől a Földközi-tenger felé menekült. Elmesélte hányattatásait, sőt, később könyvet is írt róla. Jól, színesen adta elő a menekülés borzalmait. Antibes-ban is töltött néhány napot. Itt jutottak először emberi táplálékhoz, ahogy mondta. Fehérneműjét kimosták, megfoltozták. Kapott ajándékba egy pár harisnyát, egy pár hosszú szárú harisnyát.*

borjúszegyet vacsorázott

Ugyanis egy magyar származású úriember házába vetődött, aki hosszú szárú harisnyát viselt. Egy tízszobás, finom kis penzióknak volt

a tulajdonosa. Z. borjúszeget vacsorázott nála és túrós rétest, soha el nem felejt.

A hallgatag, magas termetű házigazda vacsora után hegedült néhány magyar nótát. A szakácsnő is bejött meghallgatni. Sokáig beszélgettek Budapestről. Különös éjszaka volt.

Már akkor fölneszeltem, amikor Z. kimondta Antibes nevét. Megkérdeztem tőle, hogy hívták azt a különös varázsú úriembert. Mondott egy nevet, amit sohasem hallottam még.

– Koromfekete haja volt? – kérdeztem.

– Fekete – mondta Z.

– Lenyűgöző orr, tömérdek fog?

Z. a vállát vonogatta.

– Előkelő jelenség volt, annyi bizonyos.

– Összevissza hazudozott – kérdeztem –, tücsköt-bogarat, és szeretetre méltóan mosolygott hozzá, nem?

– Dehogy. Ugyan kérlek. Furcsa, érdekes, kicsit rejtélyes férfi volt. Esténként eltűnt a szobájából. Holtbiztos vagyok benne, hogy a maquis-nak dolgozott.

Hümmögtem, de aztán tovább faggattam az újságírót:

– Felesége nem volt? – Z. tagadólag rázta a fejét. – Nem volt vele egy nő? Egy magyar nő?

– Nem – mondta Z. határozottan.

– Egy széles arcú, bedagadt szemű, tatár fejű nő? Olyan, aki iránt az ember az első pillanatban bizalmat érez, mintha a csúf, öregedő dajkájával találkozna?

- Nem emlékszem – bámult rám csodálkozva Z.

Gyanakodtam, de sehogyan sem bírtam leírni Halász Péter külsejét. Az az ötletem támadt, hogy lefestem őt Z. számára, emlékezetből.

Nekifogtam, firkáltam egy pár vázlatot szénnel. Aztán kedvem jött a dologhoz, és megfestettem Pétert olajban, egy nagy vásznon, hegedűt adtam a kezébe, s melléje a feleségét aktban, aztán odaültem Karácsonyi Lilit is, mert valami még hiányzott nekem a képből diagonálisan.

Z. rövidlátóan hunyorgott, amikor megmutattam neki.

- No? – kérdeztem. – Megismered-e az antibes-i házigazdát?

- Érdekes – mondta az újságíró. – Csakugyan ő az.

Felém fordult.

– Ezek szerint te is laktál abban a kis panzióban?

– Én soha életemben.

– Hát akkor, hogyan...

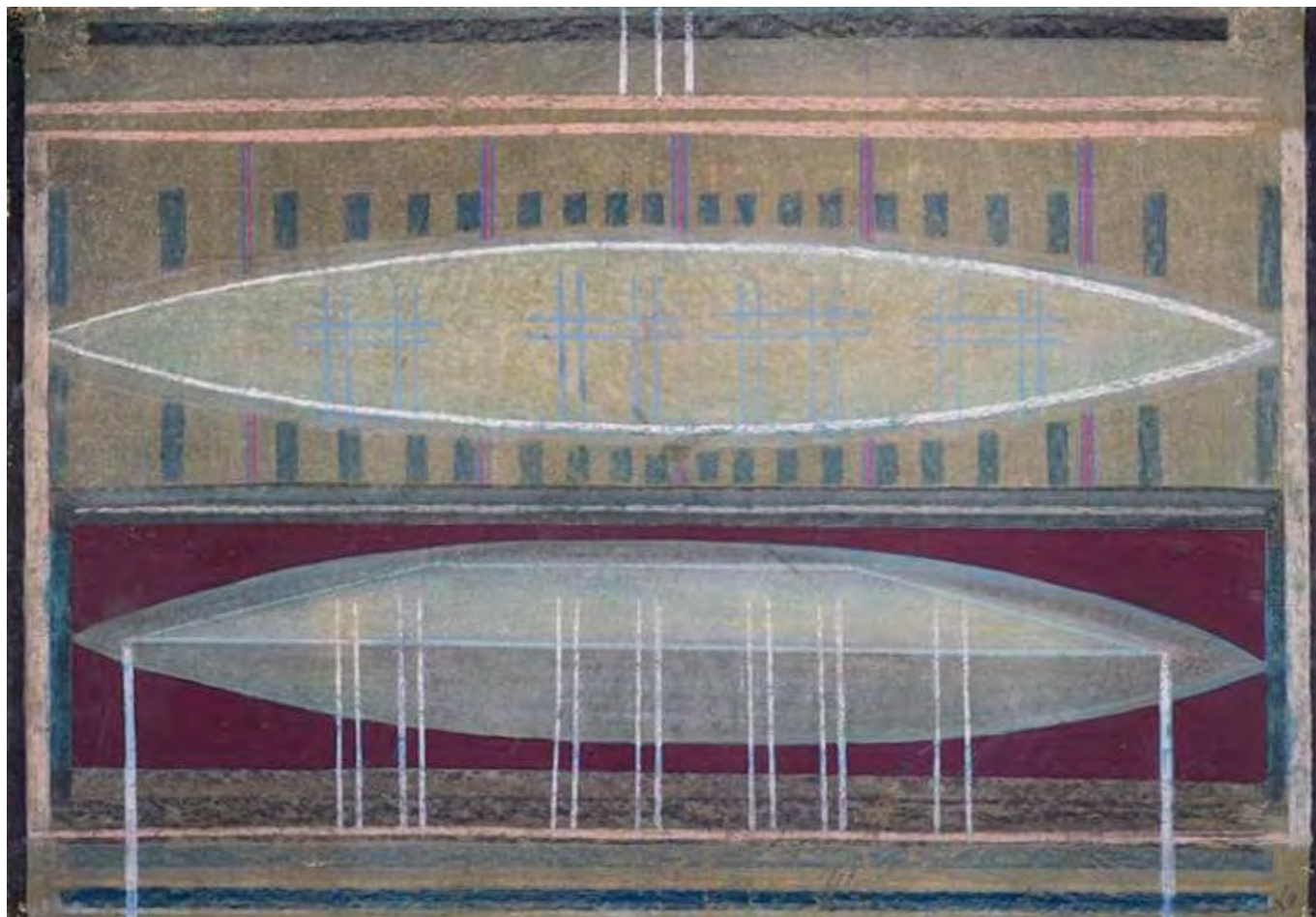
– Ismertem őt régen, idehaza.

– Vagy úgy. – Z. újra vizsgálni kezdte a festményemet. Láttam, hogy Lili mulatságos, ferde szemét nézegeti. Megöregítettem kissé a lányt. A kopár éveket, melyek azóta kifutottak alólunk, kegyetlenül hozzácsaptam Lili kerek, kemény fejéhez. Az újságíró hirtelen felkiáltott és a homlokára ütött.

– Milyen ostoba vagyok! Majdnem beugrottam neked. Talán ezt a francia parasztasszonyt is Budapestről ismered? – kérdezte csúfolódva. Nevetett. – Hát persze hogy jártál Antibes-ban. Hiszen ez az antibes-i szakácsnő! [12]

•

Az első változat tizenegy számozott fejezetét több mint tíz évvel később Ottlik bevezetővel és négy további – külön címmel ellátott – résszel bővítette. [13] Szabó Zoltán a bővített regényváltozatban – villanásnyira – ismét megjelenik. A párbeszéd színhelye ezúttal beszédes nevű:

1956 1. A Maquisard eszpresszó

Eszembe jutott Z., az újságíró, aki időközben fontos személyiség lett.

– Eredj fel hozzá – mondtam Péternek – Ő majd segít. Adtál neki harisnyát is. Azt hiszi rólad, hogy részt vettél a francia ellenállási mozgalomban.

Péter vigyorgott, láttam, hogy jár az esze sebesen. Z. nyilván elintézte a kérését, mert karácsony táján Lilivel együtt eszpresszót nyitott a Belvárosban, egy egykori vívóterem helyén, a félemeleten. „Maquisard”-nak hívták. Egész éjjel nyitva volt. Tombolt az infláció a városban; dollárral, arannyal, esetleg cigarettajeggyel fizettek a vendégek; (...) tánczenekar játszott estétől (...) ilyen eszpresszó volt a Maquisard. [14]

a korabeli szóbeszéd

Károlyi Mihály Franciaországba és Belgiumba akkreditált magyar követ személyi titkárával, Havas Endrével folytatott 1949. áprilisi

levélváltásában Szabó Zoltánt mindketten „a festő”-ként nevezik meg. ^[15] Mindkét levélben kölcsönösen utalnak Szabó Zoltán kulturális tanácsosra és a követségen folytatott – hazai képzőművészetet bemutató – tevékenységére is. ^[16] A festőként aposztrofált író személyével a kortársak később több híres festmény történetének regényes epizódjait is kapcsolatba hozták. A Szabó Zoltán által a francia és belga fővárosban szervezett kiállításokat ^[17] követő másfél évtized alatt nyolc Csontváry-festmény hányatott sorsát Gerlóczy Gedeon műgyűjtő-tulajdonos és Fülep Lajos művészettörténész 1963 őszén folytatott levelezéséből ismerhetjük. ^[18] A levelezés cáfolja azt a korabeli szóbeszédet, hogy a festmények megrongálódását 1949 kora tavaszán Párizsban, vagy 1949 májusában Brüsszelben szakszerűtlen kezelés okozta.

Szabó Zoltánra számos szerző különbözőképpen hivatkozott. Mindez egy másik festmény külföldi sorsával kapcsolatban is említést érdemel: Tolnay Károly (Charles de Tolnay) Málihoz (Lesznai Anna) címzett levelében írja: „... Szabó Zoltán (meg sem köszönte a Maulbertsch-cikket). ^[19] Tolnay keserű megjegyzéséhez kapcsolódik a levelezését publikáló Lenkey Júlia 40. lábjegyzete, valójában a dokumentum-kiadás tényleges hivatkozása egy ünnepi emlékkötetben megjelent műismertetésére vonatkozik: Charles de Tolnay: Ein unbekanntes Frühwerk des Franz Anton Maulbertsch (Tolnay Károly: Franz Maulbertsch ismeretlen korai alkotása). Tolnay megállapításai: *A festményt 1954-ben egy londoni magánygyűjteményben Maulbertsch műként azonosították.*

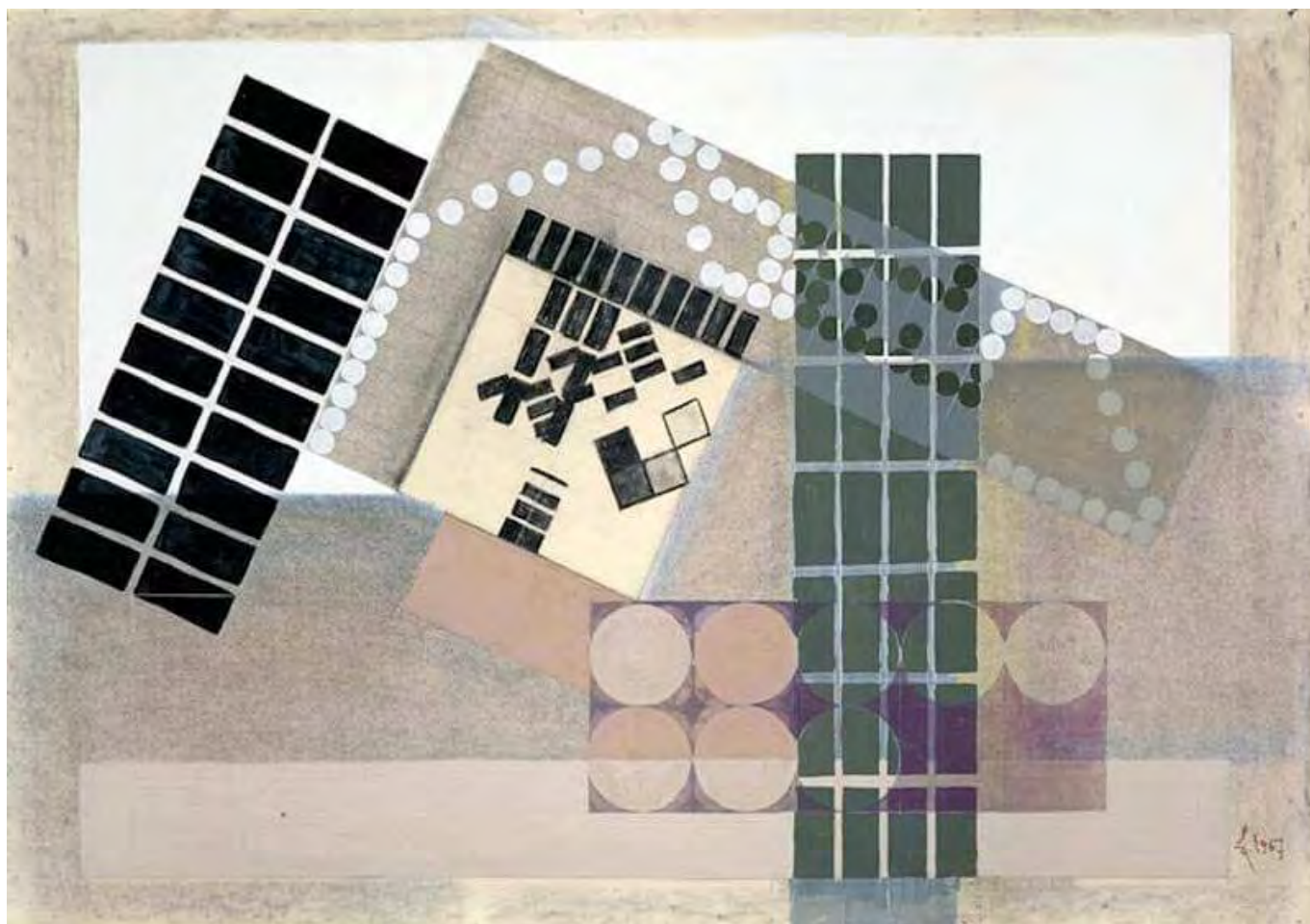
A gyűjtemény, ahová a mostani [1961] tulajdonosnő nagyapja, Andrassy Gyula gróf [1823–1890] ajándékként került, Tiepolo vagy a Tiepolo-iskola művének tulajdonították. ^[20]

1. sz. jegyzet: *A festmény Londonban Károlyi [Judith, 1919–2012] grófnő gyűjteményében található. Eredete Károlyi Gyula [1837–1890] budapesti gyűjteményéig követhető vissza, tovább nem. Az sem ismert, hogy mikor került a festmény ebbe a gyűjteménybe. ^[21]*

A Szabó Zoltán-köszönet elmaradásának hátterében az állhatott, hogy a hivatkozott tanulmányban a szerző a festmény korabeli tulajdonosát – tévesen – Szabó Ferencként („Franz Szabó”) jelölte meg. ^[22]

Tolnay Károly tanulmányát külön nyomatként küldi el Magyarországra, egykori mesterének, *Lodovicónak*, munkája címe fölötti kézírásával: *a régi érzésekkel. Carlo. 1961. Sept.*

A *Lodovicó*ként megszólított Fülep Lajos nem várt el tanítványaitól egyetértést vagy nézetazonosságot. Ellenkezőleg: szerette az okos és tiszteletteljes ellenkezést, ami vitára inspirálta. Egyik leghűségesebb és legkedvesebb – immár világhíressé vált – tanítványának, Tolnay „Carlo”-nak azonban szigorúan szemére hányta, hogy e tanulmányában megdicsérte Anton Maulbertsch ismeretlen, korai munkáját. [23]

A Maulbertsch-cikk keletkezésének előzményeit felidéző és a publikációt követő események történetét Sárközi Mátyás elbeszéléséből ismerjük: [Szabó Zoltán londoni] *Szobájában mindig megragadott [...] a kerevet fölött függő barokk festmény, gazdag arany keretben. Mint meséli, a minap náluk vendégeskedett a Columbia Egyetem művészettörténet professzora, Tolnay Károly, és egy pillantás alatt megállapította,*

hogy a kép eredeti Maulbertsch. – Ezen a képen házat vehetsz – mondta Tolnay, s ezzel bolhát ültetett Zoltán fülébe. Megállapodtak, hogy a professzor tanulmányt ír a festményről egy amerikai szakfolyóiratba, részletezi, hogyan ékesítette hajdan a Károlyiak palotájának falát, majd e pedigrével felszerelve ajánlják fel annak a New York-i gyűjtőnek, aki évek óta az európai barokkra specializál. Megadja a képért egy kisebb londoni ház árát. Zoltán a Temze partján, a folyó felső folyásánál, a Kew botanikuskert táján látott kedves kis házakat, az egyiket megvenné, szépen berendezné, és kiadná valamiféle időlegesen Londonban tartózkodó amerikai üzletembernek. A baj csak az, hogy a Maulbertsch tulajdonképpen Judit tulajdona, s ő nehezen válik meg a régi családi értéktől. Hiszen a Károlyi-vagyont már Magyarországon elkobozták az apjától, s a maradékból szinte semmi se került ki nyugatra.” [24]

A Maulbertsch-tanulmányt Tolnay – eredeti terve ellenére – mégsem amerikai szaklapban, hanem Baselben és Stuttgartban jelentette meg. Munkája utolsó soraiban utalt a Bécsi Iskolában folytatott művészettörténeti tanulmányaira M. Dvořáknál és J. v. Schlossernél. Magát a témaválasztását is az utóbbi professzorai iránt érzett baráti érzelmeivel indokolta.

A tanulmány – már hivatkozott – 1. számú jegyzetében olvasható, hogy a festmény tulajdonosa „Gräfin J. K. London” (Károlyi Judit), hozzá a 18. századi alkotás nagyapja, gróf Andrássy Gyula hagyatékából került. A tanulmányt illusztráló *festmény reprodukciója alatt (I. tábla) [25]* a festő és a cím után „Samlung Franz Szabó” olvasható, amit Tolnai kézzel „Frau Z. Szabó”-ra javított. Szabó Zoltán ekkor Károlyi Judit férje volt.” [26]

Ottlik kisprózájának második változata egyszerre játszódik a 30-as években, az 1945 utáni bizakodó, majd a bizakodásra okot nem adó 50-es években.

A *Hajnali háztetők* 1957-ben megjelent bővített változata időben-térben távolodva szólt mindarról, ami a II. világháború alatti ellenállást szimbolizálta.

nyílt küzdőtér

Ilyen szimbólumok: a vívóterem mint nyílt küzdőtér. A francia antifasiszta ellenállási mozgalom neve: a Maquisard – egy találkahely említése ürügyén. A művészi hivatás, egyben hitvallás és állásfoglalás a zsarnoksággal

szemben, a szellemi ellenállás mellett. Nem utolsó sorban a történet bővített, átdolgozott változatában ismét feltűnik *Z., az újságíró, aki idő közben fontos személyiség lett*: nem más, mint Szabó Zoltán. „Z.”, a Franciaországból 1949-nyarán távozó kulturális tanácsos, aki 1951 októberétől a müncheni székhelyű Szabad Európa Rádió londoni levelezőjeként heti rendszerességgel vállalt világpolitikai hírmagyarázó és a hazai közéleti eseményeket elemző feladatot. Aki 1956. október és december között elhangzott állásfoglalásai miatt a forradalom után idehaza évtizedeken keresztül megnevezhetetlen volt (Szabó 1988 és 2006).

Fakan Balázs közlése ^[27] szerint az egykori iskolatárs és későbbi író-társ fikatív történetbe illesztésével Ottlik tisztelgett Szabó Zoltán előtt. Ez a tiszteletadás kezdetben a franciaországi összeomlásról Magyarországon ritka hitelességgel, jelen időben tudósító kortársának, a kisregény forradalom utáni változatában pedig a külhoni tanácsosi tisztségével 1949-ben lelkiismereti okokból szakító, a kívülállást és kívül élést egyszerre választó Szabó Zoltánnak szólt. A rejtélyeket szenvedéllyel kutató, azokat gyakorta prózájába foglaló Ottlik játéka: látszólag személytelenül, „Z” megemlékezésével állít emléket egykori osztálytársának. Prózába rejtve *hossa haza* a forradalom külhoni hatásáról a Szabad Európa Rádió *Londoni Leveleiben* tudósító Szabót. Úgy teszi egy fikatív történet valódi szereplőjévé az immár a vasfüggönyön túli író-társát, hogy újságíróként az időben vetíti vissza, mint *aki időközben fontos személyiség lett*. (Szabó Zoltán 1945-től a MADISZ – Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség – elnöke, 1945–47 között a Valóság folyóirat szerkesztője).

Ottlik kisprózája mégsem kulcsregény: az író mindvégig kedvtelve változtatja az események kronológiáját is figyelmen kívül hagyó történetben a tények és a fikció arányát. Nem ragaszkodik saját tapasztalataihoz sem. Minden számára hitelesnek elfogadható múltbéli értesülést és párbeszédet beemelt cselekményébe. A szerző és Szabó Zoltán ifjúkori magánéletét körüllegő szerelmi sokszögek alanyait sem érdemes utólag a *Hajnali háztetők* szövevényes cselekményének szereplőivel név szerint azonosítanunk. Annál jelentősebb, hogy a többségben fiktív – nagyjából azonosíthatatlan – szereplők között ritka kivételként kétséget kizáróan fedezhetjük fel Szabó Zoltánt: *Z., az újságíró* személyében.

Az 1957-es második prózaváltozat Ottlik első kötete. A szöveg a forradalom utáni kiadásával vált véglegessé. Mégsem tekinthetünk el attól, hogy a *Hajnali háztetők* Dömölky János rendező-forgatókönyvíró által készített filmváltozatának az 1980-as évek első felében Ottlik Géza is társszerzője. Az azonos című filmhez több Ottlik-írás is forrásul szolgált. A forgatásokon gyakran jelen lévő író kezdettől a rendező tevékeny

alkotótársa. A festészetet középpontba helyező film elkészítése elképzelhetetlen lett volna festmények megjelenítése nélkül, ezért Sváby Lajos közel húsz képet készített a film, illetve Both Benedek számára. [28]

A katonaiskolában

Soha nem tehattünk mást, mint amit vezényeltek nekünk. Gond nélkül éltünk. Házi könyvtárral, zuhanyfürdővel, mint egy gazdag állam fegyencei – vallja a filmben az 1920-as évek kőszegi hadapród iskolájáról a Both Benedeket 1985-ben megszemélyesítő Cserhalmi György. Ott tanultam meg a zsarnokság gyűlöletét, a lázadást, az élet ocsmányságát és csodálatosságát. Az embereknek meg a magam természetének vad gonoszságát és szelíd jóságát. Az elnyomás ellenállásra nevelt. A parancsszó különvéleményre. Magányra.

csak a képzelet szabad

Észre kellett vennünk, hogy csak a képzelet szabad. Hogy a gondolataink és az érzéseink függetlenek, így érlelődött bennünk az egyéniség. Végső menedékünk. [29]

Lényeges, hogy a Szabó Zoltán halála (1984) után bemutatott filmben már nem volt szükség a Szabad Európa Rádióban 1951–1974 közötti szerepvállalása miatt idehaza megnevezhetetlen író-szociográfus nevének titkolására, Z-re rövidítésre: [Bébé:] *Aztán találok Szabóval még a háború alatt, akit Párizsban ért a francia összeomlás és menekült a beözönlő német seregek elől.*

A film szereplői közül ugyancsak azonosítható személy Tersánszky Józsi Jenő, akinek filmbéli megszemélyesítője Haumann Péter. Blaskó Péter alakítja az immár Szabóként megnevezett személyt, s a következő párbeszédet folytatja Bébével: [Szabó:] *Antibes-ban a házigazdám játszott hegedűn néhány magyar nótát. A szakácsnő is bejött meghallgatni. Sokáig beszélgettünk Budapestről. Egészen különös, varázsos hangulatú éjszaka volt.*

[Bébé:] *És hogy hívták ezt a különös varázsú urat?*

[Szabó:] *Nem mindegy? Le Monier [?]*

[Bébé:] *Hát, gondolom összevissza hazudozott, tücsköt-bogarat, és közben elbűvölően mosolygott.*

[Szabó:] *Neem kérlek, tévedsz. Érdekes, furcsa, rendkívül rejtélyes férfi volt. Éjszakánként eltűnt a szobájából. Egészen biztos vagyok benne, hogy az ellenállásban dolgozott.*

[Bébé:] *Nem volt vele egy nő, egy magyar nő?*

[Szabó:] *Nem! Egészen biztos, hogy maquisard volt.*

•

Fakan Balázs ^[30] közlése szerint: a *Hajnali háztetők* szerzője sohasem járt dél-Franciaországban.

Utóbbi életrajzi adaléknak azért van jelentősége, mert ennek tudatában megalapozottan feltételezhetjük, hogy a kispróza és a film franciaországi hivatkozásainál Ottlik nagyrészt Szabó Zoltán francia útinaplójára, újságcikkeire és személyes beszélgetéseik tartalmára hagyatkozott. Az Ottlik-prózában és filmadaptációban szereplő franciaországi házigazda személye azonban Szabó Zoltán beszámolóiból sem azonosítható. Ottlik Géza és Szabó Zoltán közötti levélváltásnak nincs nyoma az Országos Széchényi Könyvtár Szabó Zoltán hagyatékában. ^[31]

Viszontlátás Londonban

A forradalom után négy évvel utazhat először öttagú magyar íródelegáció a brit fővárosba. Szabó Zoltán Ottlik Gézával és Tamási Áronnal ekkor látták viszont egymást. A küldöttség vezetője Köpeczi Béla, tagjai: Kardos Tibor, Tamási Áron, Juhász Ferenc és Ottlik Géza voltak. A több mint egy évtized óta külföldön élő Szabó Zoltán lázasan készült a találkozásra:

A tizenhárom év, ami kettőnket két külön világba lökött, 1960-ban ért véget azzal, hogy Tamási Áron jött ki Angliába egy íródelegációval. A csoportnak ő volt a korbanrangban legidősebb tagja, de más volt a csősze, meghívásra jött, a British Council november közepére várta.

Vártam magam is.

Ebben a várakozásban a reménységé volt a nagyobbik rész, de keveredett hozzá bizonytalanság is, meg nyomatékknak aggódó szorongás. Félttem is ettől a viszontlátástól, tizenhárom süket év múltán; az utolsó találkozás, 1947 nyarán, egy pesti kávéház teraszára rögzítette a képét. [32]

Ezt bizonyítja Szabó Zoltán Bede Istvánnak küldött levele is:

A British Council (BC) meghívása

Tamási Áron, Juhász Ferenc, Ottlik Géza, Köpeczi Béla, Kardos Tibor – az utóbbi kettő nyilván garde dame. A BC XI. 17-re várja őket. (...) tavaly itt járt Vas István meg Passuth [László].

[Tamási Áront] Nagyon szeretném viszontlátni, Illés mellett őt szerettem a legjobban, emberi mivoltában is, a régi időkben. Ugyanekkor neki van a legtöbb félnivalója. [19]57-ben ugyanis nagyon sokat gyötörték rendőrileg, mivel az utolsó forradalom utáni írószövetségi kiáltványt (56 december vége) ő szövegezte. [33]

nem túlságosan kihívó

Kiengedésük mindenesetre arra vall, hogy a rendszer fokozottabb mértékben törekszik némi respektálásra, erre (Anglia) felé.

Alkalmasint erre utal a New Hungarian Quarterly megindítása is, s az, hogy a szerkesztést Boldizsár [v]ra bízták, aki abban ügyes, hogy a kötelező mondanivalót olyan modorban adja elő, amely nem túlságosan kihívó a nyugatiak számára.

Ha ez így megy tovább, London afféle bucsujárárhelye [sic!] lesz azoknak, akiket kiengednek. A muzsikuszönből Székely Mihályt láttam, aki keresett és hosszabban elbeszélgettem vele. (...) [34]

Az ömeghatározása szerint: *magyar író Angliában [35]* mindennél fontosabbnak tartotta a követségi fogadások, koncertlátogatások és irodalmi rendezvények előre meghatározott protokolláris eseményeinél a szűk körű személyes beszélgetéseket.

[Tamási Áron] *A szálloda előtt várt (...) Ottlik is, Juhász is előkerült, de később, ahogy elrendezte.*

Abban, hogy együtt ebédelünk, már megegyeztünk, kívánságát kérdeztem a délutánra: ha az együttlétet nem rontja, megnézhetünk valamit Londonból is – engedte meg. Megebédeltünk, aztán jártunk egyet, aztán kávéztunk, aztán megint jártunk egyet. [36]

Ezt a meghitt személyességet kísérelték meg a legalaposabb ellenőrzés alatt tartani mindazok, akik a külhonban élő és külföldre látogató magyar írók találkozásait elhárítandó összeesküvés előkészületének tartották. A magyar állambiztonsági tisztségviselők az esemény teljes körű felderítése céljából hazai és emigrációban élő informátoraikat is mozgósították. A jelentésekből megállapítható, hogy a küldöttség összes tagjának valamennyi nyilvános és intim megnyilatkozásáról tudomást akartak szerezni. Személyenként értékelték a küldöttség minden tagjának londoni megnyilvánulásait: *Köpeczi és Kardos általában pozitívan nyilatkoztak, Juhász teljesen semleges volt, Tamási és Ottlik sokszor ellenségesen nyilatkoztak.* A jelentéstevők szerint Tamási Áron a „hazaáruló” [Sic!] Cs. Szabó Lászlóról és Szabó Zoltánról azt állította, „majdnem úgy gondolkodik, mint mi”. [37] Valamennyi informátor elmarasztalóan szólt Ottlikről. Leplezetlen ellenszenvvel jelentik: *Egyöntetű volt a megállapítás, hogy Ottlik volt a legveszedelmesebb közöttük. Ideges, izgága, fegyelmezetlen ember ez, politikai magatartása negatív, hiába hangoztatja antifasiszta mivoltát, hiába hivatkozik régi, „baloldali” magatartására. Őt aztán semmiképp sem volt helyes kiengedni. [38]*

A fennmaradt jelentések tanúsága szerint a kitűzött célt a megfigyelők nem tudták a megbízók által elvárt módon teljesíteni. A jelentések kései olvasója pedig cinkos örömmel nyugtázhajta, hogy a felderítéssel és az írók közötti – éveken át kényszerűen szünetelő – kapcsolatfelvétel ellenőrzésével megbízott egyik ügynök megbízatásának kudarcát kénytelen rögzíteni: „*megbeszéléseik tartalmát nem ismerjük.*” [39]

A Tamásival együtt töltött londoni napok élményét Szabó Zoltán irodalmi portréban rögzítette. (Szabó [1967] 2011.)

A viszontlátás örömét nyugtázó, hazájuk forradalom utáni állapotát a legszűkebb körben közösen értékelő, egymást biztató szavaik nem tartoztak a leghétköznapibb személyes megnyilvánulásokat is paranoiásan és saját hatalmi szempontjaik szerint értékelni akaró elhárítókra.

A magatartás eleganciája és a létezés radikalizmusa

Ottlik a forradalom után a személyes és közösségi szabadságától megfosztott társadalomban, Szabó Zoltán londoni levelezőként, honfitársaihoz a Szabad Európa Rádió ultrarövid rádióhullámain szólva, személyes hitvallásként a szabadság esztétikája szerinti életet és alkotó tevékenységet választották. Szabó Zoltán haláláig magyar író maradt – Angliában.

küzdelem és leszámolás

Kettejük távolságtartása a Magyar Népköztársaság diplomáciai és kulturális intézményeitől, valamint ezek képviselőitől tudatos, évtizedekre szóló döntés és

magatartás eredménye volt. A két író 1956 utáni tevékenysége a forradalmi erőszak és a brutális megtorlás következetes elutasítása szempontjából *passzív rezisztens* magatartás. Közös tapasztalatuk szerint az erőszak monopóliumát birtokló hatalom számára jóval egyszerűbb a fegyveres ellenállókkal szemben folytatott küzdelem és leszámolás. A szellemi ellenállást választó gondolkodókkal mindig nehezebb volt az arányos és hathatós fellépés kitervelése, megtalálása és alkalmazása. Az *Iskola* hetvenéves szerzőjét méltató és köszöntő (ugyancsak piarista neveltetésű) Esterházy Péter Szabó Zoltánra is utal, amikor *a létezés radikalizmusáról* ír: ... *talán arra figyelmeztet, hogy modernségen ezeknél a dolgoknál sokkal fontosabbat kell érteni. Mondjuk, egy gondolkodásmódnak vagy még inkább egy létezésnek a radikalizmusát. Hogy erre a radikalizmusra hív föl az Ottlik-könyv a sajátjával.*

És még azt is mondja ez a regény, vagy nem is a regény, hanem egyáltalán Ottlik létezése, hogy ez olyan mesterség, melyet nem elég tudni, szeretni, ismerni meg csinálni, nem elég radikálisnak lenni, okosnak és szakszerűnek: hanem még tisztességesnek is kell lenni.

Ottlik valamiféle méltóságot ajánl vagy kínál nekünk. Mert lehet, hogy az élet olyan, hogy alkukat kell kötni benne, de ezeket az alkukat is méltósággal kell kötni. És ha nem lehet méltósággal alkut kötni, akkor nem szabad alkut kötni! Azt mondja, hogy van, amit lehet, és van, amit nem lehet. [40]

Ottlik forradalom utáni életmódja sokáig nélkülözte a közéleti részvételt. Nem volt tagja az Írószövetségnek. Nem vett részt kongresszusokon, nem mutatkozott együtt politikusokkal és nem előszobázott semmiféle előnyért, kedvezményért vagy elismerésért.

A 80-as évekig mindketten számos hatalom felől érkező formális és informális felkérést utasítottak vissza.

Szabó Zoltán a brit szigetekről, majd élete utolsó fél évtizedében a franciaországi Josselin faluban tagadta a Kádár János Magyarországon érvényesülni akaróktól megkövetelt tabukat. Boldizsár Iván csalódottan számol be, hogy több mint hatévtizedes barátságuk ellenére, utolsó találkozásukon milyen határozottan utasította vissza Szabó Zoltán azt a Budapestről érkező kezdeményezést, hogy életművéből a Kossuth Kiadó egyedül *A tardi helyzet* című szociográfiáját adja ki ismét. (Boldizsár, 1984.)

A legjelentősebbnek értékelt Ottlik-regényt az 50-es évektől többször akarták megfilmesíteni. Az *Iskola a határon* írója évtizedeken át a reá jellemző következetességgel utasította el az időről-időre ismétlődő felkéréseket, annak ellenére, hogy a Filmgyár részére a 60-as évektől írt irodalmi forgatókönyveket. (Kelecsényi, 2012.)

Ottlik 1981-ben Vas István és Szántó Piroska vendége volt. Nem egyedüli meghívottként. A társaságban jelen volt a háború előtti Biarritz Kávéház asztaltársaság másik közismert, kulturális ügyekben megkerülhetetlenné vált tagja: Aczél György is.

Az Ottlik-prózában évtizedekkel korábban rögzített párbeszéd, a festőművészhez törleszkedő hatalom és a hajthatatlan alkotó között ezúttal az MSZMP Politikai Bizottságának tagja, a Minisztertanács elnökhelyettese és az író között alakul ki. Az *Iskola a határon* filmterve okán egyre szenvedélyesebbé váló szóváltást Vas István – festőművész! – felesége rögzítette memoárjában:

– *Ide hallgass! Csináljunk filmet a könyvedből – javasolja Aczél –, elintézem.*

– *Lópikulát intézed el! Nincsenek is olyan gyerekek, nem érdekel az egész, hamisított hülyeség lenne, ha te csináltatnád meg, nem kell.*

– *Van elég gyerek, te választod a rendezőt, lesz rá pénz, nyugodt lehetsz, beleszólsz, akkor és ahogy, amit akarsz – különben is fütyülök rád, film lesz belőle, punktum!*

[Ottlik] *Cipi felugrik, lecsapja a szemüvegét, felborít, majd ügyesen elkap egy poharat,*

teljes erőből rávág az asztalra Aczél orra elé:

– Nem engedem, érted? Van még független bíróság Magyarországon! (Szántó, 1994.)

életutak és életművek

Ottlik Géza és Szabó Zoltán, a 20. században uralkodó fajvédő- és osztályharcos politikai ideológiákat negligáló magatartását az életutak és életművek meggyőzően hitelesítik. A múlt század magyar szerzői között kevesen voltak, akik a felismeréstől meggyőződésükké érlelték és nyíltan vallották, hogy a kultúra alapvetőbb és meghatározóbb tényező bármely közösség életében a hatalom szabályokban és kényszerekben megnyilvánuló irányításánál és szervező erejénél. Aki a hatalmi igényeket saját normarendszerében és életművében a kultúra elé/fölé helyezi, egész emberi mivoltában lesz sivárabb karakterű.

Ottlik Géza és Szabó Zoltán következetességét bizonyítja a hatalmi önkénnyel élethosszig fenntartott – a korábbi ismeretség ellenére is őrzött – távolságtartás. Semmiféle hivatalos, hatalmi igénynek, burkolt óhajnak sem tettek eleget. Íróként nem adtak egyéni vagy csoportos hűségnyilatkozatot, nem dolgoztak megrendelésre. Nincs gyűlölködő mondatuk. Kettejük gondosan kialakított, megalkuvást elutasító életmódja mindig különbözött a lánglelkű forradalmárok önpusztító vakmerőségétől. A forradalom leverése után több mint negyed századon át az ellenélés stratégiáját és praxisát választották. Szabadságeszményük egyetemes és nem utópisztikus. Angliában és idehaza, egymástól függetlenül gyakorolják is létezésük radikalizmusát.

A két író recepciója eltérően alakult. Ottlik jelentőségét élete utolsó évtizedében elismerések, [41] a gimnáziumi érettségi tételek közötti megjelenése egyértelművé tették helyét irodalmi klasszikusaink között. Szabó Zoltán életműve máig sem közzismert. Legutóbbi feltűnése a 20. századi társadalmi viszonyainkat elemző magyar regényben, [42] felidézve *Badacsonyi képeslap* [43] című irodalmi ihletésű tájleírását, mégis arra enged következtetni, hogy a szociográfiát, publicisztikát és szépirodalmat egyaránt kivételes minőséggel alkotó szerzőnk sem feledésre ítélt.

(Szabó Zoltán és Ottlik Géza centenáriuma (2012) óta a Márki Erzsébet és Kucsák István által vezetett olvasókör tagjaival rendszeresen, közösen értelmezzük Szabó Zoltán életművét. Felismeréseikért és értő észrevételeikért köszönettel tartozom. N. G.)

Irodalom:

A Kegyes tanítórendiek budapesti főgimnáziumának értesítője az 1922-23. iskolai évről. Közzétette: Dr. Lóky Béla igazgató Bp. 1923.

Balla Borisz: Részlet a *Brüsszeli naplóból*. Magyar Kulturszemle. A magyar kultúra keresztmetszete. Szerk.: Dr. Bak János. IV. évf. 2. sz. 1941. február 15. 35. o.

Boldizsár Iván: *Szabó Zoltánról, halála másnapján* [1984]. Kortárs, 35. évf. 6. sz. 1988/6. 112-125. p. Kötetben.: B. I.: A

lebegők. Egyéni és nemzedéki önéletrajz századunk harmincas éveiből. Magvető, Bp. 1989. 57-75. o.

Buzafalvi Győző: *Hajnali háztetők – filmjegyzet.* Nógrád, 43. évf. 91. sz. 1987. április 17. 4. o.

Gerlőczy Cedeon és Fülep Lajos 1963. október–novemberi levelezése és kettejük levelei Dr. Pigler Andornak és Kádár Jánosnak. Kállai Gyula válasza Fülep Lajosnak. *Akkor már nem lesz mit kiállítani.* in.: *Leveleskönyv.* Egy korszak töredékei/1956–88. Liget – *Téka*, Budapest, 1989, 152–157. o. <https://konyv.ligetmuhely.com/konyv/leveleskonyv-e-konyv/>

Horváth István: Szerkesztő a vészidőszakban. Illyés Gyula és a Magyar Csillag. Múlt és Jövő Könyvek 2014.

Dr. Károlyi János: *Magyar Nemzeti Káté.* Nyomtatta Kertész József Könyvnyomdája, Bp., 1923. 61. o.

Károlyi Mihály levelezése V. kötet, No.: 708. Havas Endre levele Károlyi Mihályhoz (Párizs, 1949. április 29.) 1945-1949. Szerk.: Hajdú Tibor, közreműködött: Litván György. Napvilág, Bp. 2003. 717. o.

Károlyi Mihály levelezése VI. kötet, No.: 189. Károlyi Mihály levele Havas Endréhez (Menton, 1949. április 1.) 1949-1955. Szerk.: Hajdú Tibor, Napvilág, Bp. 2008. 494. o.

Kelecsényi László: *Ottlik-mozi. Hamis játékosok.* Filmvilág, 2012/7.

http://filmvilag.hu/cikk.php?cikk_id=11122

Noszkai Gábor: *Arcok és álarcok Párizsban 1947–49.* <https://ligetmuhely.com/liget/arcok-es-alarok-parizsban-1947-49>

2019-11-06 XXXII. évf. 11. sz. (2019. november) 28–67. o.

Ottlik Géza: *Hajnali háztetők* (I-II.) Magyar Csillag, 1944. IV. évf. 6–7. sz. 321–330., 384–396. o.

Ottlik Géza: *Hajnali háztetők.* Kisregények. Bp. 1957. Magvető, 319 p., Bp. 1969. Magvető, 150 p. = Bp. 1977., *Hajnali háztetők – Minden megvan.* Elbeszélések. Bp. 1994. Európa, 7–110. p. Bp. 2005. Magvető, 122 p. (Ottlik Géza művei) PIM.hu Ottlik Géza digitalizált művei.

Ottlik Géza: *Próza*, Magvető, Bp. 1980. II. rész: A Nyugatról

<https://mek.oszk.hu/01000/01003/01003.htm#55>

Ottlik Géza: „Az étheren át ...”

A felvétel időpontja: 1985. december 7. – Elhangzott: 1986. június 15. Magyar Rádió Kossuth adó. Szerk. (és Ottlik által jav.): Kortárs, 1986. november, 11. sz. 109–117. o. Másodközlés: Látóhatár, 1986. november 11. sz. 22–37. – In: *Az étheren át. Írók a Magyar Rádió műhelyében.* Az interjúkat készítette és a kötetet szerkesztette Salamon István. Bp. Magyar Rádió Rt., 2002. 89–102. – Részletek: *Az elbeszélés nehézségei.* *Ottlik olvasókönyv.* Vál. és szerk.: Kelecsényi László, Bp. Holnap, 2001. 79–87. o.

Harmadközlés: Ottlik Géza: *Rádió.* Magvető, 2009.

Variánsainak hagyatéki jelzetszáma: OSZK Fond 428/303.

Sárközi Mátyás: *Levelek Zugligetből.* Bp. 2003. Phoenix Könyvek Kortárs Kiadó Bp. (117–118.) <http://www.pim.hu/object.67128e38-4473-456d-a745-9cc242a63bc7.ivy>

Szántó Piroska: Akt. *Európa*, 1994. 267–268.

<http://www.elib.hu/02800/02888/html/>

Szabó Zoltán: *A francia útinaplóból.* [Részlet az összeomlásból] Nyugat, XXXIII. no. 12. (1940. december), 546–552. pp.

Szabó Zoltán: *Összeomlás. Francia útinapló* Nyugat, 1940. 5–212. p.

(L. még a mű második kiadását: Sz. Z.: *Összeomlás. Francia útinapló* Kortárs, Bp. 2020.

A szöveget gondozta és a jegyzeteket írta: A. Szabó Magda. Utószó: Tokaji Nagy Erzsébet. 5–284. + 285–293. p.)

Szabó Zoltán: *Részlet az Összeomlásból*. Magyar Kulturszemle. A magyar kultúra keresztmetszete. Szerk.: Dr. Bak János. IV. évf. 2. sz. 1941. február 15. 35. o.

Szabó Zoltán: *Badacsonyi képeslap*. A Kerék, XV, no. 8., (1942. aug.) 4. o. Kötetben: Sz. Z.: *Hazugság nélkül*. Sorozatszerk.: András Sándor-Gyurgyák János-Kenedi János, Szerk.: Markwarth Ágnes. Héttorony, Bp. é. n. (1990) II. köt. 37-39. o.

Szabó Zoltán: *Hazugság nélkül*. Valóság, I. évf. 1. sz. 1945. szeptember, 3-10. pp.

Szabó Zoltán: *Küszöbről. A magyar forradalom Angliában. Napi kommentárok 1956. október 24-től december 28-ig. Adalékok az újabkori magyar történelemhez* No.10. [S. a. r.: Kenedi János. Magyar Füzetek (Párizs) – Atlanti Kutató és Kiadó Társulat (New Jersey) 1988. Előszó: Kenedi János. 5-10 + 11-144. o.]

Zoltán Szabó: *L'Effondrement. Journal de Paris à Nice* (10 mai 1940 – 23 août 1940) Traduit du hongrois et annoté par Agnès Járfás. Préface de Gyula Sipos. *Éxils*, Paris, 2002. 286. p.

Szabó Zoltán: *Küszöbről – A magyar forradalom Angliában*. [1956] In.: Sz. Z.: 1956. Korszakváltás. Negyedik kötet Osiris, Bp., 2006. Előszó:1-4. Kenedi János: 5-17. o.;

19-145. p.

Szabó Zoltán: *Rendkívüli ember* (Tamási Áronról) [1967] Új Látóhatár, München. 289-301. o.

in.: Sz. Z.: *Ősök és társak*. A válogatásban közreműködött és a szöveget gondozta: Czigány Lóránt. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem. Bern (1984) 152-147. o.

L. még: Sz. Z.: *Nyugati vártán. Esszék és publicisztikai írások*. Osiris-Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem. Bp. 2011. I. köt. 150-162. p.

Szabó Zoltán: *Előszó helyett* (Magyar író Angliában) [1979] in.: Sz. Z.: *Ősök és társak* (1984) 7-12. o.

Szegedy-Maszák Mihály: *Ottlik Géza*. Kismonográfia. Tegnap és Ma sorozat. Kalligram Pozsony, 1994. (Digitális Irodalmi Akadémia. © Petőfi Irodalmi Múzeum Bp. 2011.)

Szőnyi Tamás: *Titkos írás*. Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet 1956-1990. I-II. köt. *Noran*, 2012.

Tolnay Károly levelezéséből és naplójegyzeteiből (II.) közreadja: Lenkey Júlia

Ungváry Rudolf: Balatoni nyaraló. *Jelenkor*, Pécs, 2019.

Varga Betti: Tudatos „hibák” Ottlik Géza *Hajnali háztetők* című kisregényében. in.: „Próza az, amit kinyomtatnak.” Tanulmányok Ottlik Gézaról. A Petőfi Irodalmi Múzeum tudományos könyvsorozata. (Sorozatszerk: Palkó Gábor. Szerk.: Bednarics Gábor – Hansági Ágnes – Horváth Csaba – Palkó Gábor – Wernitzer Julianna) Bp. 2013. 274-298. o.

1. A Kegyes-tanítórendiek budapesti főgimnáziumának értesítője az 1922-23. iskolai évről (Közzétette: Dr. Lóky Béla igazgató Bp., 1923. 10. o.) ↑
2. Uo. 22. o. ↑
3. A Tabu napjainkban is a Balatonon hajózó, 40 láb hosszúságú cirkáló vitorlás (www.tabuteam.hu) ↑
4. Réz Pál szíves szóbeli közlését (2012) megerősítik a pályakezdő Ottlik orientációi, közelítése Karinthy Frigyeshez, a Nyugat, később a Magyar Csillag folyóiratok szerkesztőihez (N. G.) ↑
5. Szabó (1940, 2002, 2020) ↑
6. Bak (1941) 35. o. ↑
7. Ottlik (1944) ↑
8. Ottlik (1980) ↑
9. A Magyar Csillag megszüntetésének részleteit I. Horváth I. (2014) 255. ↑
10. Varga (2013) 276. ↑

11. Ottlik (1985/2009., 322. o.) ↑
12. Ottlik (1957) 1936/11. fej. ↑
13. *A Hajnali háztetők* – kronológiát negligáló – fejezeteit a szerző így alakította:
 - 1956
 - 1936/1-11.
 - 1956 1. A Maquisard eszpresszó
 2. Álarcos sólymok
 3. Palmírozás
 4. Egy festő temetése ↑
14. Ottlik (1957) ↑
15. Károlyi VI. köt. 494. o. és Károlyi V. köt. 717. o. ↑
16. Szabó Zoltán Párizsban folytatott kulturális diplomáciai tevékenységéről I.: Noszkai G. (2019) ↑
17. uo. 28-67. o. ↑
18. Gerlőczy G. – Fülep L. (1989?) 152-157. o. ↑
19. Tolnay Károly levele (1947. január 10.) idézi: Lenkey Júlia (2003) ↑
20. Charles de Tolnay: *Ein unbekanntes Frühwerk des Franz Anton Maulbertsch* (in.: Festschrift Hans R. Hahnloser zum 60. Geburtstag 1959. Herausgegeben von Ellen J. Beer – Paul Hofer – Luc Mojon. Birkhäuser Verlag Basel und Stuttgart, 1961. 397-404.) A baseli Universitätsbibliothek olvasószolgálat munkatársának, Rita Schlatter könyvtárosnak 2019 májusában nyújtott segítségéért köszönettel tartozom (N. G.) ↑
21. uo. 403-404. o. ↑
22. uo. 399. o. ↑
23. Fülep Lajos 2518. sz. levele Tolnay Károlynak [Bp.] 1961. X. 30.) in.: Vekerdí László: *Fülep Lajos levelezése*. VII. kötet 1961-1970.
 Letöltés ideje: 2018. március 11. http://www.jamk.hu/ujforras/0802_14.htm ↑
24. Sárközi (2003) 117-118. o. ↑
25. Tolnay (1961) 399. p. ↑
26. Vekerdí 18. sz. jegyzetben i.m. ↑
27. Fakan Balázs elektronikus levele Noszkai Gábornak (2014. október 28. 0:47) ↑
28. Buzafalvi (1987) ↑
29. Ottlik/Dömölky (1985) ↑
30. Fakan Balázs (Budapest, 1933-2019) Színház- és Filmművészeti Főiskola dramaturg, Ottlik Géza barátja. Fontosabb munkái: Forgatókönyvek: *Napló gyermekeimnek* (1982), *Elszállt egy hajó a szélben* (1998). Dramaturg: *Hajnali háztetők* – Schultze Évával (1986), *A Valencia rejtély* (TV film, 1995), *Veszélyes vidék* – portré Thassy Jenőről (1998). Magyar Életmű-díjas (2007). ↑
31. OSzK Szabó Zoltán hagyaték – levelezés 379 fond/1-611 számú őrzési egységek. A hagyaték kutatásának engedélyezéséért köszönettel tartozom Szabó Zsuzsának. ↑

32. Szabó (1984) 154. o. ↑
33. Tamási Áron: Gond és Hitvallás – a Magyar Írók szövetsége 1956. december 28-i ülésén felolvasott és elfogadott szövegét l.: <https://sites.google.com/site/mitcsinaltam56ban/home/02-memoarok-elemzesek/tamasi-aron-gond-es-hitvallas> ↑
34. Szabó Zoltán levele [41 Roland Gardens, London SW 7. 1960. november 16.] Bede Istvánnak – OSzK 179. fond 185. sz. öe. ↑
35. Szabó [1979] 1984., 12. o. ↑
36. Szabó (1984) 162. o. ↑
37. Idézi Szőnyei (2012) I. köt. 265. o. ↑
38. Szőnyei uo. ↑
39. Szőnyei (2012) I. köt. 264. o. ↑
40. Esterházy Péter: *Zakóink legtitkosabb szerkezete* II. Az ünnepi nyilatkozat (Stúdió 82, tv) <https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/ESTERHAZY/esterhazy00056/esterhazy00063/esterhazy00063.html> ↑
41. József Attila-díj (1981), Déry Tibor-díj (1984), Kossuth-díj (1985), Szép Ernő-jutalom (1988), a Yad Vashem Világ Igaza kitüntetése (1989. június 4., M.31.2/4283), Örley István-díj (1990). ↑
42. Ungváry (2019) 81–83. o. ↑
43. Szabó (1942) ↑

kép | Constantin Flondor művei, wikiart.org

Nagy Dávid

A FEHÉRGALLÉROS MUNKA CSENDES ÁTALAKULÁSA

[INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ]

2020-10-26 | ESSZÉ, INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ

Az elmúlt két-három évtizedben a mélyebb ismereteket, tapasztalatot igénylő mesterpályák beszűkültek és megritkultak az üzleti életben, helyüket átvették a pár hét alatt betanított irodai tömegmunkák. Az elméleti tudományos ismeretek háttérbe szorulása és a gyakorlatias szemlélet térhódítása még a hetvenes-nyolcvanas években megtörtént, mára azonban egy szakmunkásnak gyakran komolyabb szakmai tapasztalata van, mint egy gazdasági területen dolgozó tömegdiplomásnak.

a multik üvegkalitkái

A szakmai tapasztalatot, gyakorlatot ne keverjük össze a belépő szintet jelentő alapelvárásokkal, melyek megsűrrik a pályázókat. A diploma, nyelvtudás, felhasználói szintű számítógépes

ismeretek, megfelelő kommunikációs készségek stb. birtokában lehet bejutni az üzleti életbe, a multik üvegkalitkáiba – az esetek többségében azonban ez nem valódi, vagy legalábbis a közvélekedés szerint felsőfokú szinten elvárható szakmai gyakorlat, tudás.

A mai diplomás üzleti munkák háromféle típusba sorolhatók: az első a mennyiségi alapú tömegmunka, jellemzője a gyors betanítás, az ismétlődő rutinfeladatok. Szükséges készségek: monotonitástűrés, gyors felfogóképesség, precizitás. Jellemző területek: ügyviteli, számviteli, adminisztratív munkák, call centerek. A második a karrierista nyomulás, a managerek világa: ranglétrán lépkedés, állandó pályázások, váltások. Szükséges képességek: jó kommunikáció, diplomatikus helyezkedés, lojalitás felfelé a mindenkori érdekeknek megfelelően korlátozott ideig, alsóbb szinten lévők motiválása, kihasználása.

A harmadik az ún. „*bullshitjobok*” egyre szélesedő világa. Ez a diplomás tömegmunkák szélsőséges, ugyanakkor egyre gyakoribb fajtája. A klasszikus kapitalista termelékenységi logika szerint ezeknek a munkáknak nincs értelmük, a szó hagyományos értelmében nem igazán munkahelyek. Elsőként a nemrég elhunyt David Graeber írt a jelenségről nagy port kavart esszét, majd könyvet. Itt találhatóunk egy kísérletet az üzleti logikák részletesebb leírására, amelyek létrehozzák a magyar bullshitjob-centereket. A magasan képzett munkák lebutításához szükségesek ezek a munkahelyek Európában és az USA-ban, ahol az automatizálás vagy még olcsóbb

helyekre kiszervezés előtt tesztelhetik a lebutítás eredményességét, a munka hatékonysága pedig átmenetileg háttérbe szorul. Ebben sok igazság van, de önmagában nem teljesen magyarázza meg a bullshit-munkák lényegét. A másik elterjedt nézet ^[1] szerint a szociális kontroll miatt tartják fent ezeket munkahelyeket, innen azonban már gyorsan megérkezünk az összeesküvés-elméletekhez. Miért és milyen csatornákon keresztül finanszíroznák profitorientált nagyvállalatok értelmetlen és drága munkahelyek tömegeit?

A szakmai színvonal erőltetetten alacsony szinten tartása nem feltétlenül jár együtt – legalábbis rövid távon a jövedelmek csökkenésével [2], ezért maradhat a szélesebb közvélemény számára sokáig rejtett a folyamat. Az üzleti szándék viszont nyilvánvaló, nem rendszerhibáról vagy dekadenciáról van szó. „Fejlődés” ez – a maga módján. Például hogyan értékeljük, hogy az IKEA-nál sehol egy biedermeier intarziás szekrény, viszont asztalosok helyett a vevők egy csőkulccsal pár perc alatt összeszerelhetik a bútort? Hanyatlás? Bizonyos értelemben igen, ami a szakmai színvonalat illeti. Viszont nagyon is az IKEA szándéka szerinti! A cél, hogy a szerelési feladatot minimális tanulással bárki könnyen elvégezze.

testreszabottan

Az üzleti világban is ez a folyamat lényege. A dolgozók egyre nagyobb hányadát kitevő diplomás fehérgalléros munkások rálátása a komplex informatikai-üzleti rendszerekre a lehetőségekhez mérten minimális, még viszonylag magas szinten is. Az IT-rendszereket használó teameket, managementet például határozottan el kell választani a rendszerek fejlesztőitől. Ez ellentétes a korábbi évtizedek nyugati céges gyakorlatával, ahol nehezen lecserélhető, nagy rendszerismerettel rendelkező, jól fizetett fejlesztők, adminisztratív dolgozók és managerek dolgoztak együtt. Az új trend hátrányai nyilvánvalóak, mivel a fejlesztők kellően közeli és gyors visszacsatolás nélkül nem tudják pontosan, mire van szükség. A rendszereket készen, testreszabottan kapják a felhasználók, melyeket idővel egy az egyben cserélnek le másokra. Az üzemeltetéshez ugyan technikai támogatást kapnak, de a rendszer fekete dobozként működik számukra, főszabály szerint forráskódot nem láthatnak (pláne nem fejleszthetnek) sem ők, sem a mellettük állandóan dolgozók. Ha mégis szükség van fejlesztésre, külsőt hívnak, aki elvégzi ugyan a feladatot (például legyárt egy gombnyomásra letölthető új riportot), de soha olyan értékes, mély rendszerismerete nem lesz, mint egy állandó munkatársnak.

Laikus számára talán nem sokat mond, de informatikusoknak megdöbbentő tény, hogy a közgazdászok idejük túlnyomó részében excel táblázatkezelővel (vagy annál nem bonyolultabb rendszerekkel) dolgoznak. Persze használják a méregdrága vállalatirányítási rendszereket, ám ezekben adatok fel- és letöltésén, adatrögzítésén és beparaméterezett riportok lefuttatásán kívül bonyolultabb tevékenységet nem

tudnak végezni. Miután ez mégsem tölti ki a munkaidőt, a komolyabb feladatokat, kalkulációkat excelbe töltött adatokon végzik el, amelyet aztán elküldenek vagy feltöltenek egy másik rendszerbe. Az egyszerű és hatékony megoldás, hogy magában a csúcpszintű vállalatirányítási rendszer adatbázisában fejlesszék a szükséges kalkulációt, és itt kövessék nyomon, mi történik, nem jöhet szóba a jogosultságok korlátozása miatt. Helyette maradnak az inkonzisztens, átláthatatlan, szétaprózott excel állományok (az IKEA-csőkulcs megfelelői), melyeket pár hét alatt betanított tömegdiplomások adnak kézről kézre...

Túl ezeken a példákön, a diplomás réteg szempontjából miért baj mindez, és mi veszett el a tömegmunkák terjedésével? Rengeteg! A társadalmi következmények hosszú távon beláthatatlanok. A középosztály integritása, presztízse, egzisztenciális biztonsága, elégedettsége, az alkotó munka öröme. A mesterré válás, a minőségi munka, a dolgozói versenyképesség növekedése. Éppen ezért volna fontos, ha az értelmiség és a szélesebb közvélemény ezzel a jelenséggel végre szembenézne és reflektálna rá.

Eszemben sincs idealizálni a hetvenes-nyolcvanas évtizedek (akár kelet- vagy nyugat-) európai munkahelyeinek világát, de tény, hogy a szakmai tapasztalatnak becsülete és tisztelete volt, ezt pedig gyakran egy (vagy kevésszámú) munkahelyen szerezték meg a diplomások. Aki szakmáján belül hosszabb ideig megmaradt, tapasztalhatta, hogy egyre kevesebb a versenytársa. A próbálkozó fiatalok szakmailag még reménytelen távolságra voltak a mesterek szűkebb rétegétől, az idősebb szakmán kívüli kortársak pedig nem jelentettek potenciális konkurenciát sem. Mindez idővel egyfajta védettséget és kellemesebb körülményeket biztosított, még akkor is, ha a senior

dolgozó nem jutott vezető pozícióba. Mennyiségi robotmunkával egyre kevesebbet, míg mások betanításával, minőségellenőrzéssel, szakmai véleményezéssel, alaptudást igénylő egyeztetésekkel és tervezéssel egyre több időt töltöttek. Nem kizárólag a műszaki értelmiség technikai szaktudására gondolok. Megfelelő kapcsolatrendszerrel és tárgyalási tapasztalattal a külkereskedelmi szakma vezetésébe kerülhetett egy közgazdász, és olyan privilegizált helyzetbe került, mint egy jó mérnök vagy orvos. Jó eséllyel lokálpatriótává vált, gyökereket eresztett. Nem gondolkozott radikális váltáson – kivándorláson vagy szakmaelhagyáson. És többnyire nem gyávaság, csökkenő kockázatvállalás miatt maradtak a helyükön. Egy idő után a mesterség az egyén személyi integritásának része lett; gyakran akkor is elképzelhetetlen (vagy pokoli nehéz) volt a váltás, ha külső megrázkódtatás vagy épp a rendszerváltás kikényszerítette. Vagyis nem csupán anyagi, hatalmi, kényelmi előnyökre gondolok a mesterré válásról szólva, hanem a fenti hatások eredményeként előálló egzisztenciális helyzetre, amely a középosztály stabilitásához és termékenységéhez szükséges.

még nincs hatalma

Az indiai hagyományban a mesterré válással az egyén a kasztrendszer *vaisja* szintjére jut, a sötétségből a napos oldalra (vö. „beavatásra alkalmas kasztok”). Ennek a kasztnak még nincs hatalma, de tekintélye, önérzete, szakmai súlya és ebből fakadóan bizonyos szabadsága, önállósága már igen – nagyjából a nyugati polgárság alapjáról beszélek. A szolgálai léttel szemben a dolgozó nem pusztán idejét, munkaerejét, mennyiségi alapon mért teljesítményét adja el a nyugati „proli” megfelelőjeként. Nem egy bármikor lecserélhető tömegről van szó, ami helyett be lehet hívni a világ másik feléből egy másik, akár teljesen képzetlen tömeget, hogy pár hetes betanítás után dolgozzanak. Itt már nem csak szorgalom, becsület („nem lopunk”), megbízhatóság, monotonitástűrés, gyors betanulás az elvárás. Hiszen ezek a jó szolgák erényei. A mesterré váláshoz szükséges egyfajta kiválasztódás, befogadás és tapasztalatszerzés a szakmában, tehetség, minőségi elem. Mindennek nincsen közvetlen köze hatalmi pozíciókhoz, nem elnyomó és elnyomott osztályokat glorifikálnék valami ősi, szent

tradíció alapján. A szolga nem attól szolga, hogy gazdáját kell szolgálnia, és ezért nem szabad. A munkája szolgálai, mivel mennyiségi jellegű, és nem ad lehetőséget szakmai fejlődésre, mesterré válásra, így társadalmi elismertségre sem.

Mennyiségi–minőségi, szolgálai–mesteri megkülönböztetés pedig jelen van a kékgalléros és a fehérgalléros világban. Az unatkozó diplomás adminisztrátor-irodászolga vagy a házak fűtésrendszereit kiépítő szerelő fizetéstől és iskolázottságtól függetlenül könnyen elhelyezhető a fenti dichotómiában.

Az elmúlt évtizedek különös trendje, hogy míg a kékgalléros műszaki szakmunkás-technikusi rétegek – különösen az építőiparban – megfelelő önállóság és mesteri tapasztalat birtokában egyre komolyabb megbecsülést élveznek, a diplomás világban a gyorsan fluktuáló, csökkenő presztízssű, szolgálivá váló tömegmunkák hódítanak. Elsősorban a gazdasági munkák világáról van szó, de egyre inkább érintettek a műszaki, (vállalati) jogász pályák is. Mivel a társadalom mélyét még nem hatotta át

ennek felismerése, a fiatalok továbbra is özönlének a különböző üzleti és egyéb diplomát adó képzésekbe, hogy a következő évtizedekben mind komolyabb frusztrációkat éljenek át és/vagy más pályákra meneküljenek.

Mindebből különös helyzetek sokasága adódik. Tapasztalt szenior diplomások munkahelyváltása gyakran úgy zajlik ún. „komoly” cégeknél is, hogy próbaidő vége előtt a munkaadó megrökönyödésére otthagyják az új helyet (a kialakított magasabb fizetéssel) és továbblépnek – egymás után többször is akár – másik céghez, mielőtt megtalálják azt, amelyiknél legalább pár évet hajlandóak eltölteni. Ennek gyakran nem anyagi vagy személyi okai vannak (pl. nem szimpatikusak az új kollégák), hanem szakmaiak. Az új munkahely nem felel meg egy diplomás szinten elvárható szakmai minimumnak, és gyakran még a pályázatban megadott feltételeknek sem. A sokadik rossz tapasztalat után a kevésbé naiv dolgozó már időben lép. Előre menekül az elbutulás, a parkolópályára kerülés elől – akár átmenetileg kevesebb pénzért is. A „munkaerőhiány” – legalábbis a legújabb gazdasági válság előtt – pedig erre lehetőséget adott, tulajdonképpen az ambiciózus dolgozó egyetlen esélye ilyen helyzetben a mielőbbi továbblépés.

menekülőutak

Orvosi, jogi vagy például építész pályán harminc felett jellemzően már nem váltanak a diplomások.

Menekülőutat az egyéni vállalkozás lehetősége vagy a kivándorlás jelenthet. Ezenkívül újabban az informatikus pályára váltás kínálkozik az átlag diplomásnak, már ha van hozzá tehetsége. A fokozatos autodidakta beletanulás munka közben szintén lehetőség, de ezek fognak bele évek óta az ún. *bootcamp*-ek képzéseibe is. Több millió forint tandíj fizetése mellett pár hónapos szuperintenzív tanfolyamok („közben aludni se nagyon lesz idő, munka mellette kizárt”), ezt követően a hallgatók kötelesek kb. egy évig a tanfolyamszervező által közvetített ajánlatot elfogadni, és nyomott kezdő fizetésért dolgozni, melyből a szervező komoly jutalékot von le. Az informatikus munkák világában erősen szórnak a fizetések, a kezdő fejlesztők évekig jóval alacsonyabb jövedelmekre számíthatnak (2020-ban kb. nettó 250 ezer forint), mint például a nem túl nehezen elnyerhető üzleti-adminisztratív diplomás pozíciókban. Gondoljunk bele, mi veheti rá mégis diplomások ezreit, hogy ilyen körülmények mellett is vállalják a

váltás kockázatát. A kieső, illetve később legalább átmenetileg alacsonyabb jövedelem és a tandíj önmagában sokmilliós költséget jelent azoknak, akik egyáltalán megengedhetik maguknak, hogy belevágjanak. Mint itt is látható, a sikeres vizsgák messze nem garantálnak semmit; rengeteg a kudarc.

Informatikus aranyláz tört volna ki? Arra számítanának, hogy a milliós fizetések pár év múlva mindenért kárpótolnak? Dehogy! Ha pusztán ez motiválna valakit, jobban tenné, ha kéménybéleléssel vagy villanyszereléssel próbálkozna.

Az értelmes, megbecsült tevékenység, a fejlődési lehetőséget kínáló fehérgalléros pálya utáni vágy jelenik meg ebben. Algoritmizált munkatevékenység helyett algoritmusokat kitalálni: maga a szabadság. Az üzleti világ érezhetően nem szereti az informatikus mesterek autonómiáját, fejlődési lehetőségét, mint rendszeridegen maradványt (például magában azt a tényt, hogy egy fejlesztő munkahelyválasztásánál még valóban szempont, hogy milyen technológiákkal dolgozhat, mennyiben érzi kihívásnak, kreatívnak a feladatait), de egyelőre kénytelen együttélni vele.

Természetesen már láthatóak a próbálkozások, amelyek majd kiküszöbölik ezt a kis rendszerhibát: a paraméterezgető adatesztelő-kódolóvá silányított majdnem-fejlesztő munkakörök. A gyorsan elsajátítható hobbi-fejlesztőkörnyezetek (VBA-excel programozás, képletezés, riportok összekattogtatása vizuális fejlesztési eszközökkel stb.) erőltetése olyan területeken is, ahol ez a minőség rovására megy. A diplomás munkák lebutítása nem állhat meg, idővel nyilván ledarálja majd a kreatív mesterek egyik utolsó menedékét jelentő fejlesztői szektor jórészét is.

Vannak jelek, amik arra utalnak, hogy nincs fejlődési lehetőség egy szakmában: ilyen a *fiatalság kultusza*. Milyen érdekes, hogy senkit nem érdekel, hány éves a villanyszerelő, ha épp rá van szükség! Egy másik jellemző tünet: a kiégett középvezető (projekt manager, sales-es, marketinges stb.) pár év kihagyás (önmegvalósítási próbálkozások) után hosszú-hosszú ideig nem tud újra elhelyezkedni, még több szinttel alacsonyabb (de azért még némi presztízzsel járó) pozícióba sem. Lassan belátja: nem eladható, ritka, értékes munkatapasztalata van, hanem a hálózathoz tartozás, a lojalitás, a megbízható állandó teljesítmény emelte korábban privilegizált helyzetbe. A közhiedelemmel ellentétben a valóban komoly tapasztalatot igénylő pályák pár év kihagyás után sem értéktelenednek el még olyan új technológiákban sem, mint a webfejlesztés. A politikuspályáról visszatérő ügyvédekről nem beszélve...

Jól ismert az *élethosszig tartó tanulás* meséje: a gyakorlatban ez pár évente lecserélt munkahelyeken néhány hetes betanulások végtelen sorát jelenti. Az algoritmizált, sztenderdizált munkafolyamatok egy az egyben el is felejthetők kilépéskor. Kivételt csupán bizonyos alapkészségek és lehetőleg felhasználói szintre redukált technológiai ismeretek (angoltudás, jogosítvány, számítógépes ismeretek) jelentenek – ezek összessége alapján lehet a „diplomást” megkülönböztetni a többitől.

Így válik kiszolgáltatottá, gyökértelessé, szorongóvá és elvágódóvá az úgynevezett középosztály.

1. „...nagyon elterjedt az érzület, hogy a szolgáltatói szektor jelentős részének a tényleges funkciója inkább a szociális kontroll ('bullshit jobs'), mintsem valami esszenciálisnak az előállítása.” (Koltai Mihály Bence: **Koronavírus: a globalizációs álmvilág vége?**) ↑
2. L. Lányi András: *Bevezetés az öko-filozófiába*. 50. oldal: „A fehérgalléros foglalkozások többsége (...) elveszíti függetlensége és presztízse java részét, és egyre kiszolgáltatottabbá válik a szellemi pályákat is bekebelező üzleti szemléletnek (...) Ez a változás nem okvetlenül érinti jövedelmüket, sokkal inkább jár munkájuk önállóságának, kreativitásának, társadalmi megbecsülésének a hanyatlásával, és mindenekelőtt a társadalmi státuszuk megváltozásával.” ↑

kép | Gustavo Foppiani művei, wikiart.org